

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

Academiejaar 2013-2014

Het recht van gedetineerden op “ongezonde” of “immorele” legale activiteiten in het licht van het normaliseringsbeginsel: bezoek van prostituees, alcohol, tabaksgebruik en ongezonde voeding.

Promotor: Prof. Dr. F. VERBRUGGEN

Begeleider: G. MARLIER

Masterscriptie, ingediend door
Mirte SMETS
Bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
Academiejaar 2013-2014

**Het recht van gedetineerden op “ongezonde” of “immorele” legale
activiteiten in het licht van het normaliseringsbeginsel: bezoek van
prostituees, alcohol, tabaksgebruik en ongezonde voeding.**

Promotor: Prof. Dr. F. VERBRUGGEN
Begeleider: G. MARLIER

Masterscriptie, ingediend door
Mirte SMETS
Bij het eindexamen voor de graad van
MASTER IN DE RECHTEN

SAMENVATTING

In deze masterproef bespreken we vier immorele legale activiteiten (bezoek van prostituees, alcohol, tabaksgebruik, ongezonde voeding) in het licht van het normaliseringsbeginsel. Dit beginsel heeft onder invloed van Europa een belangrijke plaats in onze Belgische Basiswet ingenomen. Het normaliseringsbeginsel houdt in dat de levensvoorwaarden in de gevangenis zoveel mogelijk in overeenstemming zijn met de levensomstandigheden in onze vrije samenleving. De hoofddoelstelling van dit beginsel is om de schade die gedetineerden tijdens én na hun detentie oplopen – in het belang van het psychologisch welzijn – te beperken. Hier botsen we echter op twee problemen. Ten eerste zijn er in het algemeen grenzen aan normalisering verbonden. De belangrijkste grens vormt de veiligheid. We willen enerzijds normalisering omwille van het psychologisch welzijn, maar anderzijds moeten we rekening houden met deze grenzen. Deze zijn onvermijdelijk voor een gevangenis en bijgevolg kan een gevangenis nooit volledig genormaliseerd zijn. We stellen dus vast dat normalisering een “streven naar” is. Ten tweede zijn er voorwaarden voor normalisering: voorbereiding op de re-integratie, aangepaste cultuur en infrastructuur en contact met de buitenwereld. Onze Belgische gevangenissen beantwoorden hier niet voldoende aan. Er is (nog) geen normalisering in de Belgische gevangenissen. Volledige normalisering is niet mogelijk, maar we kunnen wel meer in de richting van normalisering streven als we onze gevangenissen meer in overeenstemming brengen met deze voorwaarden. Op dit vlak kunnen we een voorbeeld nemen aan Denemarken en Zweden. In het licht van de normalisering moeten immorele legale activiteiten – die in de buitenwereld zijn toegestaan – omwille van het psychologisch welzijn ook in een detentiesituatie mogelijk zijn. Er zijn zoals gezegd echter grenzen. Vanuit deze achtergrond bespreken we in welke mate gedetineerden recht moeten hebben op elk van de vier immorele legale activiteiten. Voor elke activiteit formuleren we argumenten pro en contra. Psychologisch welzijn is altijd één van de argumenten pro en veiligheid één van de argumenten contra. We maken een belangenafweging tussen deze argumenten. We stellen vast dat ongestoord bezoek van prostituees onder voorwaarden mogelijk moet zijn, maar door praktische bezwaren lijkt dit moeilijk haalbaar. Wat alcohol betreft denken we dat één alcoholconsumptie bij het middagmaal te realiseren moet zijn. Over tabaksgebruik is er een goede huidige regeling: enkel roken in individuele cellen en in de buitenlucht is toegestaan. Gedetineerden hebben de keuze ongezonde voeding aan te kopen via de kantenlijst, maar hier bovenop moeten gedetineerden één keer per week hun eigen maaltijd kunnen bereiden. Voor deze laatste drie formuleren we – onder de gestelde voorwaarden – best een recht in de Basiswet. Op deze manier versterken we de interne rechtspositie van de gedetineerden in de Belgische gevangenissen.

DANKWOORD

Vooreerst gaat mijn grote dank uit naar Professor Dr. F. VERBRUGGEN voor de begeleiding en de opvolging bij deze masterproef. Ik wil hem in het bijzonder bedanken voor het aanreiken van dit interessante onderwerp.

Vervolgens wil ik een dankwoord richten aan mevrouw G. MARLIER voor haar hulp en begeleiding de voorbije anderhalf jaar. Steeds kon ik bij haar terecht met mijn vragen, zowel via e-mail als tijdens de feedbackmomenten.

Bij deze zou ik ook mevrouw H. DE VOS willen bedanken voor het bekijken van mijn masterproef.

Graag wil ik de vier personeelsleden van de gevangenis van Merksplas bedanken voor de vlotte medewerking bij het invullen van de vragenlijsten.

Uiteraard wil ik mijn ouders bedanken voor de kans die ze me gaven om mijn rechtenstudies te volbrengen. Mijn familie gaf me steun en moed gedurende deze vijf jaren en in het bijzonder tijdens het schrijven van deze masterproef. Bedankt, ouders, zussen en vrienden, voor het nalezen van mijn masterproef.

Om af te sluiten wil ik enkele goede vrienden bedanken die samen met mij ettelijke uren doorbrachten in de rechtenbibliotheek. Zij zorgden voor de ontspannende pauzes.

Mirte SMETS

INHOUDSOPGAVE

DANKWOORD	I
INHOUDSOPGAVE	II
LIJST VAN AFKORTINGEN	VI
LIJST VAN BIJLAGEN	VIII
INLEIDING	1
DEEL I: ALGEMENE SITUERING.....	4
HOOFDSTUK I. HISTORISCHE ACHTERGROND	4
AFDELING I. KRITIEK OP HET KLASSIEKE STRAFRECHT EN HET SOCIAAL VERWEER	4
AFDELING II. TELEURSTELLEND ONDERZOEK.....	8
HOOFDSTUK II. OPKOMST MENSENRECHTEN	9
AFDELING I. GEBREK AAN RECHTEN	10
AFDELING II. EVRM.....	12
AFDELING III. ECPT	17
AFDELING IV. EPR.....	17
AFDELING V. BASISWET	20
§1. <i>Ratio en totstandkoming</i>	20
§2. <i>Basisbeginselen</i>	23
§3. <i>Basiswet = gekooid recht?</i>	26
AFDELING VI. PBW EN PTA	26
§1. <i>Nederland</i>	26
§2. <i>Zweden</i>	27
DEEL II: NORMALISERING.....	29
HOOFDSTUK I. RATIO	29

AFDELING I. BETEKENIS	29
AFDELING II. DOELSTELLINGEN	30
AFDELING III. RECHTSVERGELIJKING	31
§1. <i>Nederland</i>	31
§2. <i>Denemarken en Zweden</i>	34
HOOFDSTUK II. NORMALISERING TER BEPERKING VAN DETENTIESCHADE	35
AFDELING I. PSYCHOSOCIALE GEVOLGEN TIJDENS DE DETENTIE	35
AFDELING II. PSYCHOSOCIALE GEVOLGEN NA DE VRIJLATING	42
AFDELING III. TUSSENTIJD'S BESLUIT.....	43
HOOFDSTUK III. VOORWAARDEN VOOR NORMALISERING.....	44
AFDELING I. VOORBEREIDING OP DE RE-INTEGRATIE	44
§1. <i>Belang voor de normalisering</i>	44
§2. <i>Situatie in België</i>	45
§3. <i>Situatie in Nederland</i>	46
§4. <i>Situatie in Denemarken en Zweden</i>	47
§5. <i>Rechtsvergelijkend kader</i>	49
AFDELING II. AANGEPASTE CULTUUR EN INFRASTRUCTUUR.....	50
§1. <i>Belang voor de normalisering</i>	50
§2. <i>Situatie in België</i>	51
§3. <i>Situatie in Nederland</i>	52
§4. <i>Situatie in Denemarken</i>	54
§5. <i>Rechtsvergelijkend kader</i>	55
AFDELING III. CONTACT MET DE BUITENWERELD.....	57
§1. <i>Belang voor de normalisering</i>	57
§2. <i>Situatie in België</i>	59
§3. <i>Situatie in Nederland</i>	59
§4. <i>Situatie in Zweden</i>	60
§5. <i>Rechtsvergelijkend kader</i>	61
HOOFDSTUK IV. GRENZEN AAN NORMALISERING.....	62
HOOFDSTUK V. BESLUIT	64
DEEL III: IMMORALE OF ONGEZONDE LEGALE ACTIVITEITEN IN HET LICHT VAN HET NORMALISERINGSBEGINSEL	66
HOOFDSTUK I. INLEIDING	66

HOOFDSTUK II. WAT ZIJN IMMORELE ACTIVITEITEN?	66
HOOFDSTUK III. VIER IMMORELE LEGALE ACTIVITEITEN	67
AFDELING I. BEZOEK VAN PROSTITUEES	67
§1. <i>Situatie in Europa/ België</i>	67
A. Seksualiteit voor gedetineerden met partner	67
B. Seksualiteit voor gedetineerden zonder partner	69
§2. <i>Situatie in Nederland</i>	70
§3. <i>Rechtsvergelijkend kader</i>	71
§4. <i>Argumenten pro en contra bezoek van prostituees</i>	72
A. Argumenten pro.....	72
B. Argumenten contra	73
§5. <i>Antwoord op de onderzoeksvraag</i>	74
AFDELING II. ALCOHOL	75
§1. <i>Situatie in België</i>	75
§2. <i>Situatie in Nederland</i>	76
§3. <i>Rechtsvergelijkend kader</i>	76
§4. <i>Argumenten pro en contra</i>	76
A. Argumenten pro.....	76
B. Argumenten contra	77
§5. <i>Antwoord op de onderzoeksvraag</i>	79
AFDELING III. TABAKSGEBRUIK	80
§1. <i>Situatie in België</i>	80
§2. <i>Situatie in andere landen</i>	81
A. Nederland	81
B. Zweden en Engeland	83
§3. <i>Rechtsvergelijkend kader</i>	84
§4. <i>Argumenten pro en contra</i>	84
A. Argumenten pro.....	84
B. Argumenten contra	85
§5. <i>Antwoord op de onderzoeksvraag</i>	86
AFDELING IV. ONGEZONDE VOEDING	87
§1. <i>Situatie in België</i>	87
§2. <i>Situatie in Nederland</i>	88
§3. <i>Rechtsvergelijkend kader</i>	89
§4. <i>Argumenten pro en contra</i>	89
A. Argumenten pro.....	89
B. Argumenten contra	89
§5. <i>Antwoord op de onderzoeksvraag</i>	90
HOOFDSTUK IV. MOETEN WE ER EEN RECHT VAN MAKEN?	91
BESLUIT	93

BIBLIOGRAFIE	96
WETGEVING.....	96
INTERNATIONAAL	96
BELGIË	96
NEDERLAND	96
ZWEDEN	97
RECHTSPRAAK	97
RECHTSLEER.....	99
BOEKEN.....	99
<i>Internationaal</i>	99
<i>België</i>	99
<i>Nederland</i>	101
BIJDRAGEN IN BOEKEN	101
<i>Internationaal</i>	101
<i>België</i>	102
<i>Nederland</i>	105
<i>Zweden</i>	105
TIJDSCHRIFTEN	105
<i>Internationaal</i>	105
<i>België</i>	106
<i>Denemarken en Zweden</i>	107
ONLINEBRONNEN	108
BIJLAGEN.....	109
BIJLAGE 1.....	109
BIJLAGE 2.....	112
BIJLAGE 3.....	115
BIJLAGE 4.....	117

LIJST VAN AFKORTINGEN

Basiswet	Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, <i>BS</i> 1 februari 2005.
Bjj	Wet van 2 november 2000 tot vaststelling van een Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen en daarmee verband houdende wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Wet op de jeugdhulpverlening alsmede enige andere wetten (Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen).
Bvt	Wet van 25 juni 1997 tot vaststelling van een Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden en overige verpleegden strafrechtstoepassing en daarmee verband houdende wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht en de Beginselenwet gevangeniswezen (Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden).
BZT	Bezoek zonder toezicht.
CPT	European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.
ECPT	European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, gesloten te Straatsburg op 26 november 1987.
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens.
EVRM	Verdrag van 4 november 1950 tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, <i>BS</i> 19 augustus 1955, <i>err. BS</i> 29 juni 1950.

EPR	European Prison Rules, goedgekeurd door het Comité van Ministers van de Raad van Europa op 12 februari 1978.
IARC	International Agency of Research on Cancer.
Pbw	Wet van 18 juni 1998 tot vaststelling van een Penitentiaire beginselenwet en daarmee verband houdende intrekking van de Beginselenwet gevangeniswezen met uitzondering van de artikelen 2 tot en met 5 en wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering alsmede enige andere wetten (Penitentiaire beginselenwet).
PSD	Psychosociale dienst.
PTA	Prison Treatment Act, 1 januari 2007.
RBB	Relatiebevorderend bezoek.
Sw.	Strafwetboek 8 juni 1867, <i>BS</i> 9 juni 1867, <i>err. BS</i> 5 oktober 1867.
Tabakswet	Wet van 10 maart 1988, houdende maatregelen ter beperking van het tabaksgebruik, in het bijzonder ter bescherming van de niet-roker.

LIJST VAN BIJLAGEN

Bijlage 1	Interview met Psycholoog PSD 1.
Bijlage 2	Interview met Psycholoog PSD 2.
Bijlage 3	Interview met Dienstdoende Penitentiaire Assistent.
Bijlage 4	Interview met Algemeen Directeur.

INLEIDING

1. Deze masterproef handelt over immorele legale activiteiten van gedetineerden in het licht van het normaliseringsbeginsel. Het normaliseringsbeginsel houdt in dat de levensvoorwaarden in de gevangenis zoveel mogelijk in overeenstemming zijn met de levensomstandigheden in onze vrije samenleving.¹ Dit beginsel is ingeschreven in de Basiswet. Door normalisering trachten we in het belang van het psychologisch welzijn de detentieschade te beperken. Met deze wettelijke basis en deze veelbelovende doelstelling verwachten we dat de realisatie van normalisering binnen de gevangenissen vanzelfsprekend is. We botsen echter op twee problemen. Ten eerste merken we op dat er in het algemeen grenzen aan het normaliseringsbegrip verbonden zijn waardoor normalisering enkel een “streven naar” is. De gevangenis kan nooit volledig genormaliseerd zijn. De belangrijkste grens vormt de veiligheid. Ten tweede stellen we enerzijds vast dat ons Belgisch gevangenisregime niet voldoet aan de normaliseringsvoorwaarden: voorbereiding op re-integratie, aangepaste cultuur en infrastructuur en contact met de buitenwereld en anderzijds dat het regime (nog) niet genormaliseerd is. Om het normaliseringsbeginsel te concretiseren, bekijken we immorele legale activiteiten in het licht van het normaliseringsbeginsel.

2. In het licht hiervan moeten de immorele legale activiteiten die in de buitenwereld zijn toegestaan ook mogelijk zijn in een detentiesituatie omwille van het psychologisch welzijn. We botsen echter op de grens van de veiligheid. Vanuit deze achtergrond stellen we de volgende vraag: *“In welke mate moeten gedetineerden recht hebben op immorele legale activiteiten, enerzijds bekeken vanuit de veiligheid in de gevangenis (en andere grenzen/argumenten contra) en anderzijds met het oog op het psychologisch welzijn van de gedetineerden (en andere argumenten pro)?”*.

¹ L. DUPONT, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen- Apeldoorn, Maklu, 2005, (133) 145; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 203; S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29; S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 135; H. TUBEX, “Zorgen voor gedetineerden” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, (569) 577; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2011, 504.

3. Deze masterproef is opgedeeld in drie grote delen. Het eerste deel betreft een algemene situering. We stellen in dit deel vast dat het normaliseringsbeginsel – onder invloed van het Europese recht – is ingeschreven in de Belgische Basiswet. Het tweede (grootste) deel van deze masterproef vormt het normaliseringsbeginsel. Hier bespreken we de doelstellingen, de detentieschade, normaliseringsvoorwaarden en grenzen aan normalisering. Deze twee delen analyseren we voornamelijk op basis van rechtsleer en wetgeving. Er is weinig rechtspraak over deze delen terug te vinden. In het derde deel komen de immorele legale activiteiten aan bod. Deze activiteiten onderzoeken we in het licht van het normaliseringsbeginsel. We beperken ons tot vier immorele legale activiteiten: bezoek van prostituees, alcohol, tabaksgebruik en ongezonde voeding. Dit deel is vernieuwend. Hiervoor is het interessant om door middel van interviews kennis te verwerven. Daarom werden vier personen geïnterviewd: twee psychologen van de PSD², één dienstdoende penitentiaire assistent en de algemeen directeur van de gevangenis van Merksplas. Het personeel vulde deze vragenlijsten zelf in en we namen deze ingevulde lijsten letterlijk over in deze masterproef (zie bijlagen). We vroegen dit ook aan de personeelsleden van Leuven-Centraal, maar wegens te veel werk konden deze geen medewerking verlenen aan het onderzoek. Daarnaast is wetenschappelijk onderzoek een bron van kennis. We kunnen relatief weinig rechtsleer over dit deel raadplegen.

4. Doorheen deze drie delen hanteren we een rechtsvergelijkende methode op een geïntegreerde manier. Het hoofdland waarmee we deze materie vergelijken is Nederland. Een rechtsvergelijkend onderzoek met dit land is interessant om de volgende redenen. Vooreerst wilden we graag onderzoeken of er in de Nederlandse Pbw een gelijkaardig principe aan het normaliseringsbeginsel is ingeschreven. Indien ja, wilden we vervolgens weten of de inhoud hiervan in ons buurland overeenkomt met het Belgische beginsel. Daarnaast staan enkele Nederlandse steden bekend om hun prostitutie. Het leek ons interessant om te analyseren of dit – en andere immorele legale activiteiten – in Nederland in een detentiesituatie is toegestaan. Terloops vergelijken we met de Denemarken en Zweden. Deze landen lijken ons interessant omdat de gevangenis daar bekend staan als humane gevangenis. We zijn er ons echter van bewust dat we de taal van Denemarken en Zweden niet beheersen. We zijn dus

² Psychosociale dienst.

zowel voor rechtsleer als voor wetgeving genoodzaakt Engelstalige secundaire bronnen te raadplegen. Het bronnenmateriaal over deze landen is dus beperkt en daarom houden we het bij een korte bespreking van deze landen in deel 1 en 2.

DEEL I: ALGEMENE SITUERING

5. INLEIDING – Deze masterproef beginnen we met een algemene situering. We bekijken de ontstaansgeschiedenis van het normaliseringsbeginsel. Eerst lichten we de historische achtergrond toe, waarna we de opkomst van de mensenrechten onder de loep nemen.

HOOFDSTUK I. HISTORISCHE ACHTERGROND

6. SITUERING – “*We bestuderen heden het verleden om het heden beter te begrijpen en zo een beter zicht te krijgen op de toekomst*” of “*Geschiedenis kennen om na te denken over het heden en de toekomst*”. Om het normaliseringsbeginsel te kunnen begrijpen, is het van belang na te gaan waar het beginsel vandaan komt. Hiervoor gaan we terug naar het klassieke strafrecht, er kwam meer bepaald kritiek op het klassieke strafrecht.

AFDELING I. KRITIEK OP HET KLASSIEKE STRAFRECHT EN HET SOCIAAL VERWEER

7. KRITIEK OP HET KLASSIEKE STRAFRECHT EN HET SOCIAAL VERWEER – Aanvankelijk – in het klassieke strafrecht – zag men criminaliteit als een uitkomst van een rationele kosten-batenanalyse. Op deze visie kwam er verandering, in de loop van de jaren zagen ze criminaliteit namelijk eerder als een samenspel van interne en externe factoren. Daarom moest de gevangenisstraf niet meer puur een afschrikking vormen, maar net op deze factoren inspelen. De visie op de oorzaken van criminaliteit veranderde, waardoor het antwoord op de criminaliteit mee moest veranderen. Om een meer individuele en efficiëntere benadering van het gevangenisregime mogelijk te maken, meende PRINS dat een hervorming of aanvulling van het penitentiaire instrumentarium op bepaalde vlakken nodig was.³ De klassieke straftoemeting kreeg twee kritieken. Ten eerste wijst PRINS op het gebrek aan individualisatie

³ S. CHRISTIAENSEN, *Destabilisatie en beheersing. De “défense sociale”-doctrine van A. Prins in het licht van zijn mens- en maatschappijvisie*, Leuven, K.U.Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid (Licentiaatsverhandeling Criminologie), 1985, 100; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 160.

bij de klassieke straftoemeting.⁴ De strafwet besteedde namelijk geen aandacht aan de variaties en de complexiteit van de mens. Er was enkel aandacht voor de feiten, zonder te kijken naar de persoon in de delinquent. De focus verschoof van de *daad* naar de *dader*. Ten tweede stelde PRINS dat de klassieke gevangenisstraf aan geen van de volgende voorwaarden van de klassieke penitentiaire wetenschap voldeed: ze moest namelijk “*persoonlijk, efficiënt, exemplarisch, hervormend en herstelbaar*” zijn.⁵ De gevangenisstraf was niet persoonlijk (indien de kostwinner van een familie werd opgesloten, trof dat ook de nabestaanden), niet efficiënt (door het opleggen van een identiek gevangenisregime voor elke gedetineerde vertoonde het voor de gevaarlijke delinquenten geen intimiderend karakter), niet hervormend (het gevangenisregime was te weinig gedifferentieerd) en niet het geschikte model tot reclassering (door de detentie waren er moeilijkheden bij de sociale heraanpassing en het vinden van een beroep). De klassieke gevangenisstraf beantwoordde hier dus niet aan, integendeel: ze wilde vooral intimideren.⁶ Deze visie van PRINS staat gekend als het Sociaal Verweer.

8. “NIEUW SOCIAAL VERWEER” – Dit Sociaal Verweer-gedachtegoed stak men na WO II in een nieuw kleedje. Op dat moment kwam M. ANCEL terug op de idee dat de gevangenisstraf een middel is tot bescherming van de maatschappij tegen gevaarlijk geachte individuen en een middel is tot een tijdelijke onschadelijkmaking.⁷ In deze zin kunnen we spreken van een “nieuw Sociaal Verweer”.⁸ Onder invloed van deze beweging stonden twee

⁴ S. CHRISTIAENSEN, *Destabilisatie en beheersing. De “défense sociale”-doctrine van A. Prins in het licht van zijn mens- en maatschappijvisie*, Leuven, K.U.Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid (Licentiaatsverhandeling Criminologie), 1985, 100; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 164.

⁵ S. CHRISTIAENSEN, *Destabilisatie en beheersing. De “défense sociale”-doctrine van A. Prins in het licht van zijn mens- en maatschappijvisie*, Leuven, K.U.Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid (Licentiaatsverhandeling Criminologie), 1985, 101; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 161.

⁶ S. CHRISTIAENSEN, *Destabilisatie en beheersing. De “défense sociale”-doctrine van A. Prins in het licht van zijn mens- en maatschappijvisie*, Leuven, K.U.Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid (Licentiaatsverhandeling Criminologie), 1985, 102; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 161.

⁷ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 164.

⁸ L. DUPONT, “Jules Lejeune et la défense sociale” in F. TULKENS (eds.), *Généalogie de la défense sociale en Belgique (1880 – 1914)*, Brussel, Story- Scientia, 1988, (77) 79; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 164; PH. MARY, “De la cellule à l’atelier. Prins et la naissance du traitement des détenus en Belgique” in P. VAN DER VORST en PH. MARY (eds.), *Cent ans de Criminologie à l’U.L.B. Adolphe Prins, L’Union Internationale de Droit Pénal, Le*

principes centraal: de individualiseringsgedachte en het streven naar sociale heraanpassing van de delinquent. De behandelbaarheid en de resocialisatie van de gedetineerde namen een belangrijke plaats in.⁹ Programma's van diagnose en therapie moesten de detentietijd nuttig opvullen. Zo legde M. ANCEL na WO II de nadruk op de resocialiserende doelstelling van de vrijheidsstraf. Hij zei het volgende in zijn werk "La défense sociale nouvelle, un mouvement de politique criminelle humaniste": "Il s'agit d'assurer une protection de la communauté sociale grâce à l'appréciation des conditions dans lesquelles le délit a été commis, de la situation personnelle du délinquant, de ses probabilités de relèvement et des possibilités morales auxquelles on peut faire appel à lui, pour lui appliquer un véritable traitement de resocialisation".¹⁰ Enerzijds was er aandacht voor de gedachte van maatschappijbescherming gericht op de verbetering van de delinquent via aanwending van therapeutische technieken. Anderzijds was er aandacht voor de gedachte dat ze aan straf en strafrecht een human karakter moesten geven.¹¹ S. SNACKEN stelde het volgende: "De bescherming van de maatschappij moet worden verwezenlijkt door een systeem van individuele preventie en behandeling van de delinquenten, waarin het begrip "resocialisering" centraal staat. Deze resocialisering is enkel mogelijk door een steeds verder gaande humanisering van het strafrecht. Dit moet beroep doen op alle mogelijkheden van het individu, meer zelfvertrouwen en meer persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef verlenen, evenals een beter begrip van de sociale vrijheid en van de menselijke waarden. Deze humanisering is gesteund op de studie van het misdrijf en van de persoonlijkheid van de delinquent, d.w.z. op de menswetenschappen en op de eerbiediging van de fundamentele rechten van de mens."¹² Het

cercle universitaire pour les études criminologiques, Brussel, Ecole des Sciences Criminologiques L. Cornil U.L.B., Bruylant, 1990, (161) 172; S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf: een onderzoek naar toepassing en effectiviteit (Interuniversitaire Reeks Criminologie en Strafwetenschappen, nr. 13)*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1986, 12.

⁹ A. NEYS en T. PETERS, "De geschiedenis van het gevangeniswezen" in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (1) 31.

¹⁰ M. ANCEL, *La défense sociale nouvelle, un mouvement de politique criminelle humaniste*, Paris, Cujas, 1954, 132; B. DE RUYVER, *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische Ministers van Justitie E. Vandevelde, P. Vermeylen en A. Vranckx*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 167; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 165.

¹¹ B. DE RUYVER, *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische Ministers van Justitie E. Vandevelde, P. Vermeylen en A. Vranckx*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 167; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 165.

¹² E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 165; S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf: een onderzoek naar toepassing en effectiviteit*

“nieuw Sociaal Verweer” stelde preventie door middel van behandeling centraal, waarbij ze verantwoordelijkheid aan het individu geven.

9. GEVOLGEN VAN HET “NIEUW SOCIAAL VERWEER” OP PENITENTIAIR VLAK – Het “nieuw Sociaal Verweer” had gevolgen op penitentiair vlak. De doorwerking van het “nieuw Sociaal Verweer” op penitentiair vlak impliceerde dat men aanvaardde dat de penitentiaire behandeling niet de klemtoon diende te leggen op de uitsluiting van gedetineerden uit de maatschappij, maar dat ze er juist deel van moesten uitmaken.¹³ Het accent lag op het feit dat de vrijheidsberoving op zichzelf al een voldoende straf was. Er was geen verzwarend nodig door extra beperkingen en er mochten evenmin extra vernederende elementen bovenop de vrijheidsstraf komen.¹⁴ De vrijheidsstraf mocht niet intimideren. Deze ideeën hebben invloed uitgeoefend op de Belgische penitentiaire administratie. In het tienjarig verslag (1945 – 1955) over de bedrijvigheid van het bestuur der strafinrichtingen zei de administratie het volgende: “... dat de vrijheidsberoving het essentiële element in de beteugeling moet uitmaken en dat men geen verbetering van de delinquenten kan verwachten door nutteloze plagerijen en een bemoeizieke tucht.”¹⁵ Dit alles resulteerde in hervormingen van het penitentiaire regime vanaf 1948.¹⁶ In de jaren 1945 – 1975 gaven ze vorm aan een penitentiair systeem gedragen door een nauwelijks in vraag gesteld axioma van resocialisatie.¹⁷ De verantwoording van de ontwikkeling van het gevangenisregime was de resocialisatiegedachte.

(*Interuniversitaire Reeks Criminologie en Strafwetenschappen*, nr. 13), Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1986, 12.

¹³ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 167.

¹⁴ D. GENONCEAUX, “De moderne methoden van de sociale wederaanpassing der delinquenten”, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen* 1960, (237) 239; S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf: een onderzoek naar toepassing en effectiviteit (Interuniversitaire Reeks Criminologie en Strafwetenschappen, nr. 13)*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1986, 12.

¹⁵ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 167.

¹⁶ Zie hierover meer: J. DUPREEL, “Hedendaagse penitentiaire methodes”, *Bulletin van het Bestuur strafinrichtingen* 1956, (251) 257; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 167.

¹⁷ A. NEYS en T. PETERS, “De geschiedenis van het gevangeniswezen” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (1) 34.

AFDELING II. TELEURSTELLEND ONDERZOEK

10. “NOTHING WORKS” – In de eerste helft van de jaren zeventig was de resocialisatiegedachte nog steeds belangrijk, maar ze stelden geen duurzame resultaten vast.¹⁸ Empirisch onderzoek sprak de resocialisatiegedachte tegen. Een belangrijk onderzoek in dit verband is het onderzoek in de Verenigde Staten van MARTINSON. Hij voerde in 1974 een meta-analyse uit en hij concludeerde na evaluatie van de effecten van een groot aantal resocialisatie-programma's dat niet één type programma in algemene zin (voor de gevangenispopulatie in zijn totaliteit) een methode oplevert die de recidivecijfers terugdringt. MARTINSON benadrukte vooral dat het op grond van het bestaande onderzoek in verband met de effectiviteit niet mogelijk was om te concluderen dat behandelingsprogramma's een gunstig effect hebben. Bijgevolg trokken ze de conclusie dat resocialisatie als instrument van criminele politiek faalde.¹⁹ De publicatie van MARTINSONS studie was oorspronkelijk zelfs verboden door de opdrachtgever The New York State Governor's Special Committee on Criminal Offenders. Er vond pas een publicatie plaats nadat een advocaat het rapport opeiste als bewijsmateriaal in een rechtszaak. Zo kwam men tot de “nothing-works”- conclusie.²⁰ Heel deze ontwikkeling inzake “nothing-works” had vooral veel invloed in de Verenigde Staten.

11. PENITENTIAIRE BEROERING – Er waren veel goede initiatieven tot hervorming, maar er was noch een coherent beleid noch een lineair humaniseringsproces. Het gevolg was dat een protestgolf de resocialisatiegedachte doorkruiste. Dit protest zou de daaropvolgende jaren toenemen tot in het begin van de jaren tachtig. Er ontstonden veel stakingen, rellen en ontsnappingen in de gevangenissen. Vanuit penitentiair-historisch oogpunt is vooral de actie die in de Centrale Gevangenis van Leuven plaatsvond van betekenis. Het betrof een werkstaking van gedetineerden die startte in juni 1976 en waarvan de gevolgen zich hebben

¹⁸ A. NEYS en T. PETERS, “De geschiedenis van het gevangeniswezen” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (1) 35.

¹⁹ Van Emmerik 1983; P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 11.

²⁰ P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 12.

voorgedaan in de maanden juli, augustus en september.²¹ Het was voor het eerst in de geschiedenis van het Belgische gevangeniswezen dat zo'n actie op een geweldloze manier plaatsvond. Eigenlijk was het de eerste keer dat de gedetineerden nauw betrokken waren in het debat over de "penitentiaire" kwestie, dat zij zich in het debat hebben gemengd en dat zij hun invloed lieten gelden. De gedetineerden stelden de volgende eisen voorop: verbetering van de levensvoorwaarden in de gevangenis zelf, minder ondermaats en ondoorzichtig gebruik van voorwaardelijke invrijheidsstelling en het statuut voor de vreemdelingen in de gevangenis.²² Wat betreft de eerste eis kregen de gedetineerden op de meeste punten genoegdoening. Men maakte namelijk een einde aan de ongelijke behandeling van gedetineerden. In het gevangenisregime voerden ze een "liberalisering" door. We moeten er echter op wijzen dat die versoepeling enkel gold voor het regime in de centrale gevangenis van Leuven. Dit zorgde voor frustraties bij gedetineerden en personeel uit andere gevangenissen. Wat de tweede eis betreft verkregen ze enkele corrigerende maatregelen. Sindsdien was het verplicht betrokkenen te informeren over de uitslag van de procedure en moesten ze toelichting krijgen bij de motivering van de beslissing. Op de derde eis gaan we niet verder in. Een (in)direct gevolg van deze penitentiaire beroering was de herinvoering in 1978 van de vroegere Hoge Raad der Gevangenissen onder de naam "*Hoge Raad voor Penitentiair beleid*" door de toenmalige minister van Justitie R. Van Elslande. Eind van de jaren zeventig stelde men explicieter dat de centrale vragen in het debat over penitentiaire kwestie betrekking moesten hebben op de juridische basis van de strafuitvoering en rechtspositie van gedetineerden.²³

HOOFDSTUK II. OPKOMST MENSENRECHTEN

12. SITUERING – Aanvankelijk konden gedetineerden weinig of geen rechten laten gelden. Hier is verandering in gekomen door onder andere het EVRM, de ECPT, de EPR en de Basiswet. We bekijken de evolutie in de verkrijging van de rechten voor gedetineerden.

²¹ A. NEYS en T. PETERS, "De geschiedenis van het gevangeniswezen" in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (1) 35.

²² A. NEYS en T. PETERS, "De geschiedenis van het gevangeniswezen" in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (1) 35.

²³ A. NEYS en T. PETERS, "De geschiedenis van het gevangeniswezen" in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (1) 36.

AFDELING I. GEBREK AAN RECHTEN

13. SCHULDIDEE – Aanvankelijk propageerden verschillende personen de schuldidee. Zoals aangehaald in KELLENS formuleerde BENTHAM in 1791 de schuldidee in negatieve termen: *“In de buitenwereld zijn er ook veel mensen die het slecht hebben. Dus als de gevangenis nuttig moet zijn als afschrikkingselement dan moet het niveau net iets slechter zijn dan het slechtste in de maatschappij”* of *“la condition ordinaire du condamné, qui est généralement le lot d’individus des classes les plus pauvres, ne doit pas être meilleure que celle des plus pauvres innocents et en liberté.”*²⁴ Volgens DAEMS – verwijzend naar MANNHEIM en BENTHAM – konden we hier ook spreken van het principe van non-superiority: *“De vergelijkingsoefening krijgt daardoor een meer positieve invulling: moet slechter zijn ruimt plaats voor mag niet beter zijn. Maar voor Mannheim gaat het om meer dan terminologische verbloeming: het principe van non-superioriteit zou ook de band met de afschrikkingsgedachte doorbreken. Van een doelbewuste strategie om de leefomstandigheden voor justitiabelen naar beneden te halen, zou niet langer sprake zijn.”*²⁵

14. LESS ELIGIBILITY – Deze schuldidee resulteerde in een gedachtegoed dat later bekendheid zou verwerven als het zogenaamde less eligibility-beginsel. BENTHAM poneerde dit beginsel in 1791 al onder een andere vorm (*supra* 10, nr. 13). Dit oud principe stelt dat de leefomstandigheden in de gevangenis niet beter mogen zijn dan de levensomstandigheden van de armste laag van de bevolking.²⁶ Opdat de gevangenisstraf ontradend zou werken, moet de meest miserabele, arme mens in onze vrije maatschappij zijn situatie prefereren boven een opsluiting in de gevangenis.²⁷ Het was de bedoeling om via toepassing van deze idee de gevangenis te bestemmen als een oord dat voldoende afschrikkend was om (potentiële)

²⁴ G. KELLENS, *Punir. Pénologie et droit des sanctions pénales*, Luik, Editions juridiques de l’Université de Liège, 2000, 253; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 342.

²⁵ T. DAEMS, “Wikken en wegen in de strafuitvoering”, *Proces*, 2006, (21) 22; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 342; H. MANNHEIM, *The dilemma of penal reform*, Londen, Allen & Unwin, 1939, 57.

²⁶ A.M. MARCHETTI, “Pauvreté et trajectoire carcerale” in C. FAUGERON, A. CHAUVENET en PH. COMBESSIE, *Approches de la prison*, Parijs/Brussel, de Boeck & Larcier, 1996, (177) 179 ; L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 116; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 61.

²⁷ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 61.

misdadigers ervan te weerhouden criminele feiten te plegen.²⁸ MELOSSI gaf een eigen definitie aan het less eligibility-beginsel.²⁹ De idee dat de levensomstandigheden slechter dienen te zijn dan die van de laagste arbeidersklassen in de vrije samenleving, heeft een aantal auteurs ertoe gebracht te plegen dat het beter zou zijn om te spreken over “lesser eligibility”, vermits het om een vergelijkende term gaat.³⁰ FEEST (1999) heeft het less eligibility-principe in andere termen verwoord.³¹ Elke poging tot normalisering van het gevangenisregime zal met het less eligibility-principe in aanraking komen en zal er ook dikwijls mee botsen.³² Dit beginsel en het normaliseringsbeginsel zijn moeilijk verenigbaar. We zullen zien dat de Basiswet afstand neemt van dit principe (*infra* 20, nr. 27).

15. GEVOEL VAN WILLEKEUR – Het Algemeen Reglement dat de rechtspositie van de gedetineerde in de gevangenis vastlegt was lange tijd beperkt tot een systeem van toekenning van gunsten. Gedetineerden hadden geen rechten, ze konden enkel om gunsten vragen.³³ Gunsten zijn niet in rechte afdwingbaar, de toekenning ervan is immers afhankelijk van de

²⁸ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 343.

²⁹ J. FEEST, “Imprisonment and prisoners’ work. Normalization of less eligibility?”, *Punishment and society* 1999, (99) 100; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 343; MELOSSI zei het volgende: “It posits that the standard of living within prison (as well as for those dependent on the welfare apparatus) must be lower than that of the lowest stratum of the working class, so that, given the alternative, people will opt to work under these conditions, and so that punishment will serve as a deterrent.” in D. MELOSSI, “An introduction: Fifty years later, Punishment and Social Structure in comparative analysis”, *Contemporary Crises: law, crime and social policy* 1989, (311) 311.

³⁰ K. BEYENS, *Straffen als sociale praktijk, een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUBPress, 2000, 127; B. HUDSON, *Understanding justice. An introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*, Buckingham, Philadelphia, Open University Press, 1996, 100 – 101.

³¹ FEEST beklemtont dat “... it seems that the concept of “less eligibility” can be phrased not only in terms of deterrence, but also in terms of social justice. In the Netherlands, where the traditional policy of one prisoner per cell has recently been questioned, one of the arguments is that old people have to share rooms in some old people’s homes (and in comparison that seems unjust). Has normalization superseded “less eligibility” as a leitmotiv for prison administrations?” in J. FEEST, “Imprisonment and prisoners’ work. Normalization of less eligibility?”, *Punishment and society* 1999, (99) 100; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 345; L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 116.

³² E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 345; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 61.

³³ J. DE WIT, *De gevangnissen*, Leuven, Davidsfonds, 1994, 87; Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 7; J. VAN POECKE, “Binnen de gevangensemuren” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (193) 197.

soevereine beoordeling van de gevangenisdirecteur.³⁴ Er bestond toen dus een gevoel van willekeur. Velen zeiden dikwijls: “*Gevangenen moeten geen rechten hebben, ze leven al op staatskosten en moeten niet worden verwend; dachten zij aan de rechten van anderen toen ze hun misdrijven pleegden?*”³⁵ Sinds de jaren tachtig pleitte men meer en meer voor het versterken van de rechtspositie van gedetineerden en dit onder invloed van de aanvaarding door de Verenigde Naties van de minimaregels voor de behandeling van gedetineerden (1955) en van de formulering van de Europese versie daarvan (1973).³⁶ In de jaren 1990 groeide de aandacht voor de rechtspositie van gedetineerden.³⁷ Er ontstond een Copernicaanse wending.

AFDELING II. EVRM

16. SITUERING – Vooraleer we ingaan op de Belgische regels in verband met de rechtspositie van gedetineerden, bekijken we de wetgeving op Europees niveau. De Belgische Basiswet is immers een concretisering van de Europese normen. Op Europees niveau beginnen we met een bespreking van het EVRM.³⁸ De groeiende focus op de rechten en de bescherming van gedetineerden leidde tot de aanvaarding van mensenrechtenbepalingen.

17. EVRM IN DETENTIESITUATIE – Het EVRM trad in 1953 in werking.³⁹ Het toepassingsgebied *ratione personae* van het EVRM is zeer ruim: het sluit geen enkele categorie van personen uit (behoudens de uitzonderingen in artikel 16 en 11.2 in fine).⁴⁰ Deze mensenrechten gelden dus ook tijdens de detentie, maar dat betekent niet dat ze onverkort gelden. Bepaalde rechten uit het EVRM bevatten uitzonderingen, waarbij er soms een

³⁴ Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 7.

³⁵ J. DE WIT, *De gevangnissen*, Leuven, Davidsfonds, 1994, 87.

³⁶ A. NEYS en T. PETERS, “De geschiedenis van het gevangeniswezen” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (1) 36; G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 189.

³⁷ A. NEYS en T. PETERS, “De geschiedenis van het gevangeniswezen” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (1) 41.

³⁸ Verdrag van 4 november 1950 tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, BS 19 augustus 1955, *err.* BS 29 juni 1950.

³⁹ R. VAN EIJK, *Menselijke waardigheid tijdens detentie. Een onderzoek naar de taak van de justitiepastoor*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2013, 121.

⁴⁰ G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 45.

expliciete verwijzing naar de gedetineerden is.⁴¹ Het EVRM onderscheidt absoluut geformuleerde rechten, rechten waarop bepaalde strikt gedefinieerde uitzonderingen zijn toegestaan en rechten die een algemene beperkingsclausule bevatten. Bij deze laatste soort rechten zijn de omvang en de grenzen van de toegelaten beperkingen bepaald door open begrippen die vastgelegd zijn in aparte beperkingsclausules.⁴² De overheid heeft de verplichting actieve handelingen te stellen om de gedetineerden tijdens hun detentie te beschermen zodat de rechten van de gedetineerden onder het EVRM praktisch en effectief zijn.⁴³

18. EHRM: VAN INHERENTE BEPERKINGEN NAAR GELEGITIMEERDE BEPERKINGEN – De rechtspraak van het EHRM⁴⁴ is een belangrijke bron voor het Europese penitentiaire recht.⁴⁵ Deze rechtspraak heeft een evolutie van inherente beperkingen naar gelegitimeerde beperkingen doorgemaakt. Van bij de totstandkoming van het EVRM erkende de Europese Commissie dat gedetineerden zich op dit Verdrag konden beroepen. Vrij snel klonk de volgende vraag: “*Hebben de verdragsrechten dezelfde draagwijdte in een detentietoestand of zijn deze aan bijzondere beperkingen specifiek aan de detentie onderworpen?*”⁴⁶ Deze vraag dook vooral op met betrekking tot het recht op eerbiediging van briefwisseling (artikel 8 EVRM). In het midden van de jaren zestig motiveerde het Hof beperkingen in detentiezaken met de theorie van de inherente beperkingen.⁴⁷ Deze theorie deed zich voor het eerst voor in

⁴¹ Voorbeelden: artikel 4.3 a) EVRM en artikel 2.2 b) EVRM; G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 46.

⁴² Voorbeelden: artikel 8 EVRM, artikel 9 EVRM, artikel 10 EVRM en artikel 11 EVRM; G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 87.

⁴³ J. MURDOCH, *The treatment of prisoners: European standards*, Straatsburg, Council of Europe Publishing, 2006, 23.

⁴⁴ Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

⁴⁵ EHRM, *Hirst v. Verenigd Koninkrijk*, 2005; EHRM, *Dickson v. Verenigd Koninkrijk*, 2007 ; S. SNACKEN en D. VAN ZYL SMIT, “Rechten van gedetineerden benaderd vanuit recente Europese ontwikkelingen” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (241) 242.

⁴⁶ G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 10.

⁴⁷ G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 13; G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten*, Tilburg, Maklu, 1994, 19.

zaken die betrekking hadden op artikel 10 EVRM, vreemd genoeg niet op artikel 8 EVRM.⁴⁸ Deze theorie wil zeggen dat ze de beperkingen van het EVRM in een detentiesituatie niet langer toetsen aan artikel 8 lid 2 EVRM, vermits deze beperkingen geen echte inmenging in de zin van deze bepaling zijn en deze dus niet strijdig zijn met lid 1 van dit artikel. De beperkingen zijn echter een noodzakelijk gevolg van de detentie en we moeten deze dus niet onderbrengen in één van de expliciet in het Verdrag voorziene uitzonderingen.⁴⁹ Voor zover de vrijheidsberoving zelf in overeenstemming is met artikel 5 EVRM, zijn de beperkingen op andere grondrechten die hieruit impliciet voortvloeien automatisch gerechtvaardigd.⁵⁰ Met het landlopersarrest van 1971⁵¹ verwerpt het EHRM – impliciet – de leer van de inherente beperkingen.⁵² Een ander belangrijk arrest in dit opzicht is het arrest Golder van 1975.⁵³ De klacht van Golder steunde op artikel 6.1 EVRM (recht op een eerlijk proces) en artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van de briefwisseling). In dit arrest verwierp het EHRM expliciet de leer van de inherente beperkingen in verband met artikel 8 EVRM. Het Hof bevestigt dat voor geclausuleerde rechten geen andere beperkingen zijn toegelaten dan de expliciet voorziene beperkingen.⁵⁴ Het Hof ontkent hier echter niet dat de detentie negatieve gevolgen heeft voor de toepassing van artikel 8 EVRM en het verwijst naar de ruime beleidsvrijheid die de staten toekomt bij de beoordeling van de noodzakelijkheid van de opgelegde beperkingen. Desondanks stelt het Hof hier toch een schending van artikel 8

⁴⁸ EHRM, *X v. BRD*, 1965; EHRM, *X v. Oostenrijk*, 1966.

⁴⁹ G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 13.

⁵⁰ G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 14.

⁵¹ EHRM, *De Wilde, Ooms en Versyp v. België*, 1971: In dit arrest besloot het Hof dat de controle op de correspondentie van geïnterneerde landlopers gerechtvaardigd is op grond van artikel 8.2 EVRM.

⁵² G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 29; G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten*, Tilburg, Maklu, 1994, 31.

⁵³ EHRM, *Golder v. VK*, 1971: Een Britse gedetineerde die na een muiterij in de gevangenis door een bewaarder (naar zijn oordeel ten onrechte) in opspraak was gebracht, wilde deze bewaarder op grond van laster voor de rechtbank dagen. Hij vroeg toelating om een advocaat te raadplegen, doch dit werd hem door de bevoegde minister geweigerd.

⁵⁴ G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 36; G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten*, Tilburg, Maklu, 1994, 35.

EVRM vast. De rechtspraak is van inherente beperkingen naar geëgitimeerde beperkingen geëvolueerd.⁵⁵

19. EHRM OVER ARTIKEL 3 EVRM – In detentiecontext speelt artikel 3 EVRM een belangrijke rol. Het artikel begint met het woord “niemand”. Dit toont aan dat het artikel geen enkele uitzondering toelaat. Het artikel is absoluut, er staat in het artikel immers geen vermelding van omstandigheden die uitzonderingen of afwijkingen op het verbod mogelijk maken.⁵⁶ Artikel 3 EVRM is onttrokken aan de mogelijkheid die artikel 15 EVRM biedt om bepaalde rechten onder bepaalde situaties op te schorten of te beperken. Het artikel houdt zowel een onthoudingsplicht als een inspanningsverplichting voor de overheid in.⁵⁷ De mate van bescherming van dit artikel ten aanzien van gedetineerden heeft zich in de loop van de jaren aanzienlijk verhoogd. Aanvankelijk verklaarde de Commissie weinig zaken ontvankelijk en slechts hoogst uitzonderlijk stelde de Commissie een schending van artikel 3 EVRM vast.⁵⁸ Zelden bereikten dergelijke zaken het EHRM. Naast enkele (tussenstaatse) klachten over flagrante folterpraktijken⁵⁹ verklaarde het Hof in het arrest *Tomasi v. Frankrijk* voor het eerst de klacht gegrond.⁶⁰ De bescherming heeft zich ontwikkeld tot de notie dat iedere gedetineerde het recht heeft op een detentie in overeenstemming met het recht op menselijke waardigheid.⁶¹ Het Hof is bovendien meer onderdelen van de vrijheidsbenaming in het kader

⁵⁵ G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 43.

⁵⁶ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 24; DE LANGE en P.A.M. MEVIS, “De gedetineerde als rechtssubject; algemene aspecten van de rechtspositie van gedetineerden” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (373) 401; J. MURDOCH, *The treatment of prisoners: European standards*, Straatsburg, Council of Europe Publishing, 2006, 20; G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 52; R. VAN EIJK, *Menselijke waardigheid tijdens detentie. Een onderzoek naar de taak van de justitiepastoor*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2013, 123.

⁵⁷ EHRM, *Assenov v. Bulgarije*, 1998; EHRM, *Z. v. VK*, 2001; EHRM, *M.C. v. Bulgarije*, 2003.

⁵⁸ G. SMAERS, *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 54.

⁵⁹ EHRM, *Denemarken, Noorwegen, Zweden en Nederland v. Griekenland*, 1969; EHRM, *Cyprus v. Turkije*, 1976; EHRM, *Ierland v. VK*, 1978; EHRM, *Tyrer v. VK*, 1978; EHRM, *Frankrijk, Noorwegen, Denemarken, Zweden en Nederland v. Turkije*, 1985; EHRM, *Soering v. VK*, 1989.

⁶⁰ EHRM, *Tomasi v. Frankrijk*, 1992.

⁶¹ DE LANGE en P.A.M. MEVIS, “De gedetineerde als rechtssubject; algemene aspecten van de rechtspositie van gedetineerden” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (373) 388.

van artikel 3 EVRM gaan beoordelen. Het EHRM heeft zich na de zaak *Tomasi v. Frankrijk* meermaals uitgesproken over een schending van artikel 3 EVRM in een detentiesituatie.⁶² Het belang van dit artikel nam vooral toe naar aanleiding van zaken zoals *Peers v. Griekenland* en *Kalashnikov v. Rusland*.⁶³ Daarna sprak het EHRM zich nog enkele keren uit over schendingen van dit artikel.⁶⁴

20. ARTIKEL 5 EVRM – Een ander belangrijk artikel in detentiecontext is artikel 5 EVRM. Dit artikel bevat bescherming op vlak van de vrijheid en veiligheid van personen, dus ook van gedetineerden.⁶⁵ Dit artikel wil de gedetineerden tegen willekeurige detentie beschermen.⁶⁶ Het EHRM interpreteert artikel 5 EVRM in de zin dat de gevangenisstraf een *ultimum remedium* is, hoewel deze interpretatie nog niet overal aanvaard is.⁶⁷

21. INVLOED EHRM – Het heeft voordelen dat het EHRM uitspraak kan doen over Europese penitentiaire regelgeving en dat het Hof deze regelgeving mee kan ontwikkelen. Alle landen die het EVRM geratificeerd hebben moeten de rechtspraak, volgens de regels van het internationaal recht, in de praktijk toepassen. Deze uitspraken hebben een duidelijke invloed op alle Europese landen.⁶⁸

⁶² EHRM, *Ribitsch v. Oostenrijk*, 1995; EHRM, *Aksoy v. Turkije*, 1996; EHRM, *Selmouny v. Frankrijk*, 1996; EHRM, *Aydin v. Turkije*, 1997; D. BIBAL-SERY, *Prison et droits de l'homme*, Parijs, Ministère de la justice. Direction de l'administration pénitentiaire, 1995, 28.

⁶³ EHRM, *Peers v. Griekenland*, 2001; EHRM, *Kalashnikov v. Rusland*, 2002; S. SNACKEN en D. VAN ZYL SMIT, "Rechten van gedetineerden benaderd vanuit recente Europese ontwikkelingen" in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (241) 248.

⁶⁴ EHRM, *Dougoz v. Griekenland*, 2001; EHRM, *Poltoratskiy v. Oekraïne*, 2003; EHRM, *Yankov v. Bulgarije*, 2003; EHRM, *Ilascu v. Moldavië en Rusland*, 2004; EHRM, *Iwanczuk v. Polen*, 2005; EHRM, *Todorov v. Bulgarije*, 2007; EHRM, *Andrei Georgiev v. Bulgarije*, 2007; EHRM, *Gorodnitchev v. Rusland*, 2007; EHRM, *Istratii v. Moldavië*, 2007; EHRM, *Paladi v. Moldavië*, 2007.

⁶⁵ J. MURDOCH, *The treatment of prisoners: European standards*, Straatsburg, Council of Europe Publishing, 2006, 20.

⁶⁶ D. BIBAL-SERY, *Prison et droits de l'homme*, Parijs, Ministère de la justice. Direction de l'administration pénitentiaire, 1995, 45; R. VAN EIJK, *Menselijke waardigheid tijdens detentie. Een onderzoek naar de taak van de justitiepastoor*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2013, 122.

⁶⁷ S. SNACKEN en D. VAN ZYL SMIT, "Rechten van gedetineerden benaderd vanuit recente Europese ontwikkelingen" in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (241) 247.

⁶⁸ S. SNACKEN en D. VAN ZYL SMIT, "Rechten van gedetineerden benaderd vanuit recente Europese ontwikkelingen" in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (241) 242.

AFDELING III. ECPT

22. SITUERING – Het ECPT⁶⁹ kwam in 1987 tot stand als een verdere uitwerking van artikel 3 EVRM.⁷⁰ Dit verdrag kijkt vooruit om verdere schendingen te voorkomen. Het CPT⁷¹ is een krachtig instrument in het benadrukken van het belang van een mensenrechtelijke benadering van de vrijheidsberoving in Europa. Dit Comité kan alle penitentiaire inrichtingen in de landen die partij zijn bij het ECPT bezoeken en daarover rapporteren. Het ontwikkelt normen voor de behandeling van gedetineerden en voor optimale detentieomstandigheden. Het heeft zijn invloed uitgeoefend op praktisch elk aspect van het gevangeniswezen.⁷²

AFDELING IV. EPR

23. SITUERING – Op Europees niveau bespraken we reeds het EVRM en kort de ECPT. Een andere belangrijke stap in het Europese recht in verband met de rechten van gedetineerden zijn de EPR.⁷³ Deze regels houden expliciet rekening met het EVRM en de ECPT.⁷⁴ De regels zijn niet bindend, maar de wetgevende en wetuitvoerende detentiepraktijk moet hiermee rekening houden met het oog op de realisatie en de handhaving van de rechten van het EVRM. De regels zijn exclusief bestemd voor detentiesituaties.⁷⁵

⁶⁹ European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, gesloten te Straatsburg op 26 november 1987.

⁷⁰ J. DE LANGE en P.A.M. MEVIS, “De gedetineerde als rechtssubject; algemene aspecten van de rechtspositie van gedetineerden” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (373) 406; D. MALCOLM en R. MORGAN, “The CPT: An introduction” in R. MORGAN en D. MALCOLM, *Protecting prisoners: The standards of the European Committee for the Prevention of Torture in Context*, New York, Oxford University Press, 1999, (3) 4; R. VAN EIJK, *Menselijke waardigheid tijdens detentie. Een onderzoek naar de taak van de justitiepastoor*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2013, 135.

⁷¹ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

⁷² G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 24; J. DE LANGE en P.A.M. MEVIS, “De gedetineerde als rechtssubject; algemene aspecten van de rechtspositie van gedetineerden” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (373) 406; S. SNACKEN en D. VAN ZYL SMIT, “Rechten van gedetineerden benaderd vanuit recente Europese ontwikkelingen” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (241) 249.

⁷³ European Prison Rules, goedgekeurd door het Comité van Ministers van de Raad van Europa op 12 februari 1978.

⁷⁴ R. VAN EIJK, *Menselijke waardigheid tijdens detentie. Een onderzoek naar de taak van de justitiepastoor*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2013, 141.

⁷⁵ R. VAN EIJK, *Menselijke waardigheid tijdens detentie. Een onderzoek naar de taak van de justitiepastoor*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2013, 140.

24. EPR 1987 – Reeds in 1987 was het normaliseringsbeginsel ingeschreven in Regel 65 van de EPR.⁷⁶ De EPR zijn echter hervormd in 2006. Belangrijke redenen voor deze hervorming waren de volgende: het toegenomen aantal leden van de Raad van Europa⁷⁷, een stijgend aantal opsluitingen in het merendeel van de oude lidstaten en zeer grote kwalitatieve en kwantitatieve verschillen in detentie tussen de oude en de sinds de late jaren tachtig aangesloten nieuwe lidstaten.⁷⁸ Op 11 januari 2006 nam het Comité van Ministers van de Raad van Europa een nieuwe versie van de EPR aan. Er zijn tussen de versie van 1987 en de versie van 2006 drie belangrijke verschillen. Ten eerste bevatte de oude versie nog enkele artikelen over de voorbereiding van de terugkeer naar de maatschappij, met als impliciete veronderstelling dat het leven achter de tralies sterk verschilt van het leven in de vrije maatschappij.⁷⁹ Dit is geschrapt in de nieuwe versie. Ten tweede is het normaliseringsbeginsel belangrijker geworden door het bij de basisbeginselen te voegen⁸⁰ en ten derde gaat het nu duidelijk over het omzetten van de *positieve* aspecten uit de maatschappij.⁸¹

25. EPR 2006 – Sinds 2006 bevatten de Europese gevangenisregels zowel richtlijnen die gericht zijn op de resocialiserende behandeling van gedetineerden als grondbeginselen die men moet respecteren bij elke detentie. Vanaf 2006 kreeg het principe van normalisering een belangrijke plaats. Naast de normalisering van de gevangenisregimes kunnen we enkele andere grote basisbeginselen onderscheiden in het Europese gevangenisrecht die we in deze masterproef niet verder bespreken.⁸² Het normaliseringsbeginsel speelt een rol in de

⁷⁶ K. NEALE, “The imprisoned citizen in Europe” in J. MUNCIE en R. SPARKS, *Imprisonment: European perspectives*, Londen, Harvester Wheatsheaf, 1991, (185) 198.

⁷⁷ In 1987 21 landen, begin 2006 waren het er 46.

⁷⁸ Zo ligt in sommige nieuwe lidstaten de opsluitingsgraad vijf tot zes keer hoger dan in de West-Europese oudere lidstaten; L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 116.

⁷⁹ L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 116.

⁸⁰ Voordien stond het pas vermeld in part IV: treatment objectives en regimes.

⁸¹ K. NEALE, “The imprisoned citizen in Europe” in J. MUNCIE en R. SPARKS, *Imprisonment: European perspectives*, Londen, Harvester Wheatsheaf, 1991, (185) 198; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 84 ; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 103.

⁸² De gevangenisstraf als laatste optie, respect voor de mensenrechten van de gedetineerden, het vergemakkelijken van de re-integratie, het belang van het gevangenispersoneel, onafhankelijke controle en het niet-discriminatiebeginsel: S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel,

academische discoursen in verband met het gevangeniswezen, het komt regelmatig voor in het penitentiaire detentierecht en het is uitgewerkt door de Raad van Europa in Regel 5 van de Europese Gevangenisregels van 2006.⁸³ Over de normalisering zeggen de Europese gevangenisregels het volgende: “*Life in prison shall approximate as closely as possible the positive aspects of life in the community*”.⁸⁴ De vrijheidsberoving op zichzelf is een voldoende straf, dus alle andere aspecten van het gevangenisleven moeten zoveel mogelijk op die van de samenleving lijken. De nadruk ligt op de positieve aspecten van normalisering, met een bewustzijn dat “*life in prison can, of course, never be the same as life in a free society*”.⁸⁵ Men moet stappen ondernemen “*to make conditions in prison as close to normal life as possible and to ensure that this normalisation does not lead to inhumane prison conditions*”. Bovendien zou het normaliseringsbeginsel volgens G. DE JONGE⁸⁶ een negatieve uitwerking hebben waar het leven buiten de muren hard en miserabel is. Daarom staat er in de EPR de expliciete vermelding van de *positieve* aspecten van het leven buiten de muren.⁸⁷ Het principe sluit aan bij de visie dat het hoogste goed de vrijwaring van fundamentele rechten van de gedetineerden is en de visie dat de detentie herleid is tot een loutere beperking van komen en gaan.⁸⁸ In deze opvatting is het belangrijk dat we de detentieschade beperken en dat we

Larcier, 2011, 83; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 103.

⁸³ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 1133; L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 115; S. SNACKEN, “Belgium” in D. VAN ZYL SMIT en F. DUNKEL (eds.), *Imprisonment Today and Tomorrow: International Perspectives on Prisoners’ Rights and Prison Conditions*, Den Haag, Kluwer Law International, 2001, (32) 50; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 84; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 103; X, *European Prison Rules*, Straatsburg, Council of Europe Publishing, 2006, 7.

⁸⁴ L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 116; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 84; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 103; X, *European Prison Rules*, Straatsburg, Council of Europe Publishing, 2006, 7.

⁸⁵ L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 116.

⁸⁶ Één van de experts die samen met Andrew Coyle en Dirk Van Zyl-Smit het voorbereidende werk aan de nieuwe European Prison Rules verricht heeft.

⁸⁷ L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 116.

⁸⁸ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 1133.

streven naar herstel, rehabilitatie en re-integratie. Het normaliseringsbeginsel is op Europees niveau intussen een belangrijke maatstaf voor het gevangenisregime.⁸⁹

AFDELING V. BASISWET

26. SITUERING – Ook individuele lidstaten schrijven in recente penitentiaire regelgeving veel belang toe aan de rechten van gedetineerden, een Belgisch voorbeeld is de Basiswet.⁹⁰ In deze wet krijgt het normaliseringsbeginsel tevens een belangrijke plaats toegemeten. Om dit normaliseringsbeginsel in Belgische context te begrijpen, bekijken we eerst de ratio en de totstandkoming van de Basiswet. Daarna gaan we in op enkele basisbeginselen van deze wet.

§1. Ratio en totstandkoming

27. GEBREK AAN EEN ADEQUATE REGELING – Voor 2005 waren de interne rechtspositie van gedetineerden en de tenuitvoerlegging van de effectieve vrijheidsstraffen enkel geregeld in omzendbrieven. Er was geen wettelijke regeling. Om hieraan tegemoet te komen is de Basiswet ingevoerd.⁹¹ Deze wet is een mijlpaal in de Belgische penitentiaire geschiedenis. De Basiswet is ontstaan na een proces van meer dan acht jaar. Reeds in 1996 heeft toenmalig Minister van Justitie DE CLERCK met zijn oriëntatienota “Strafbeleid en Gevangenisbeleid” aan professor DUPONT gevraagd een voorontwerp van een beginselenwet gevangeniswezen te creëren. Uit dit voorontwerp is een “Proeve van een voorontwerp van beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen” gegroeid. Bij dit voorontwerp

⁸⁹ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 1133; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 103.

⁹⁰ Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005.

⁹¹ L. DUPONT, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen- Apeldoorn, Maklu, 2005, (133) 135; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 200; L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 117; J. VAN POECKE, “Binnen de gevangenis muren” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (193) 197.

was een Memorie van Toelichting, waarin Dupont verduidelijkte dat “*de enkele omstandigheid dat een vrijheidsstraf zou zijn uitgesproken als vergelding nog niet per se impliceert dat deze straf dient uitgevoerd te worden in een punitief regime dat méér dan punitiviteit inhoudt dan het verlies van het recht om vrij te komen en te gaan, dat noodzakelijkerwijze voortvloeit uit de vrijheidsbeneming.*”⁹² We merken hier een uitdrukkelijke afstand van de klassieke intimidatiedoelstelling op waarbij het penitentiaire regime met tal van verzwareningen gepaard ging. De volgende stap in het proces was de oprichting van de Commissie Basiswet (ook Commissie-Dupont genoemd). Deze Commissie heeft een brede consultatie over alle onderwerpen van het voorontwerp gedaan en heeft het ontwerp verder uitgewerkt. De Commissie legde op 5 juli 2000 haar eindverslag neer bij de Minister van Justitie.⁹³ Het eindverslag van de Commissie Basiswet is zowel in 2001 als in 2003 als wetsvoorstel in de commissie Justitie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers ingediend. Eind 2004 stemde men uiteindelijk de wet.⁹⁴

28. VOORSTEL VAN BASISWET - De in het wetsvoorstel uitgewerkte regeling is opgesteld naar de geest van de Europese gevangenisregels en van tal van andere aanbevelingen van de Raad van Europa.⁹⁵ Het wetsvoorstel is gekenmerkt door een rechtspositionele benadering,

⁹² L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 135; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 169; KELK stelde voor Nederland iets gelijkaardigs: “... in de meest recente nota *Werkzame Detentie van 1994... zelfs met zoveel woorden een beroep wordt gedaan op de vergelding, welke mijns inziens wezenlijk thuis hoort op het niveau van de strafoplegging: straf is immers het vergelden van schuld van wederrechtelijk gedrag op grond van de strafwet. De tenuitvoerlegging van de straf evenwel is de vormgeving aan de vergelding op een verzoenende en maatschappelijk constructieve wijze..., terwijl het feit van de detentie de straf zelf is.*” in C. KELK, “De resociabele mens” in L. DUPONT en F. HUTSEBAUT (eds.), *Herstelrecht tussen toekomst en verleden, Liber amicorum Tony Peters*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2001, (333) 343.

⁹³ L. DUPONT, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen- Apeldoorn, Maklu, 2005, (133) 138; E. MAES, “Beknopte schets van de historische evolutie van de wettelijke onderbouw van het penitentiair regime (1830 – 2005)” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, (487) 503; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 200; G. SMAERS, “De basiswet in het licht van de internationale mensenrechten” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, (521) 522; Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 11; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2011, 503.

⁹⁴ H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 201.

⁹⁵ www.dekamer.be/FLWB/PDF/51/0231/51K0231001.pdf.

die zelf deel uitmaakt van hedendaagse penologische inzichten en inhoudelijk nader is uitgewerkt vanuit deze inzichten. Een aantal basisbeginselen die de gehele uitwerking van de rechtspositieregeling van de gedetineerden dooraderen zijn ingeschreven in de Basiswet: het legaliteitsbeginsel, het schadebeperkingsbeginsel, het normaliseringsbeginsel, het responsabiliseringsbeginsel en het participatiebeginsel.

29. FILOSOFIE BASISWET - De illusie vóór de Basiswet was dat de opsluiting in gevangenissen de mensen beter maakte. Er was een relatief optimisme in die vroegere tijden.⁹⁶ Tot de jaren 1970 is het concept van de gevangenis nauwelijks in vraag gesteld.⁹⁷ De Basiswet gaat tegen deze illusie in. Twee ideeën staan centraal: enerzijds de idee dat van de gevangenisstraf weinig goeds valt te verwachten en anderzijds de idee dat we deze straf beter vermijden.⁹⁸ De menselijke waardigheid neemt een belangrijke plaats in. De filosofie van de Basiswet is dat de schade die voortvloeit uit de vrijheidsberoving beperkt moet zijn.⁹⁹ DUPRÉEL maakte in 1956 reeds de volgende stelling: “*De beroving van vrijheid is een onontbeerlijke sanctie maar tevens voldoende op zichzelf*”.¹⁰⁰ De ambitie van de Basiswet is om de gedetineerden zo weinig mogelijk slechter te laten worden.

30. INTERNE RECHTSPOSITIE – De Basiswet handelt over de interne rechtspositie van gedetineerden. Dit is de rechtspositie van een gedetineerde “intra muros”. Het betreft de positie van de gedetineerde als bewoner van de gevangenis.¹⁰¹ De wet bepaalt de

⁹⁶ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 119.

⁹⁷ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 121.

⁹⁸ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 119.

⁹⁹ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 1126.

¹⁰⁰ J. DUPREEL, “Hedendaagse penitentiaire methodes”, *Bulletin van het Bestuur strafinrichtingen* 1956, (251) 256; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 1126.

¹⁰¹ L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch strafrecht*, Leuven, Acco, 199, 574; G. SMAERS, “De basiswet in het licht van de internationale mensenrechten” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, (521) 524; Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 61; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2011, 502; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2012, 450.

basisbeginselen voor de detentie en de organisatie van het gevangeniswezen.¹⁰² Deze is zowel van toepassing op definitief veroordeelden als op de personen die in voorlopige hechtenis zitten.¹⁰³

§2. Basisbeginselen

31. SITUERING – In het licht van het onderwerp van deze masterproef is het niet relevant alle basisbeginselen te bespreken. We gaan niet (meer) in op de schuldidee, noch op het legaliteitsbeginsel en het vermoeden van onschuld. De andere basisbeginselen zijn wel interessant en die bespreken we dan ook verder.

32. SCHADEBEPERKINGSBEGINSEL – Een eerste interessant beginsel is het schadebeperkingsbeginsel.¹⁰⁴ De gedetineerde verliest zijn volledige onafhankelijkheid in de gevangenis waarmee een zekere vorm van schade gepaard gaat (*infra* 35, nr. 55). Het doel van de Basiswet is deze schade te beperken.¹⁰⁵ Het is daarom (onder meer) belangrijk dat de gedetineerden contacten mogen onderhouden met de buitenwereld en dat ze zijn voorbereid op hun re-integratie in de maatschappij. De volgende drie beginselen zijn een concretisering van dit schadebeperkingsbeginsel.

¹⁰² H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 201; Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 12.

¹⁰³ L. DUPONT, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen- Apeldoorn, Maklu, 2005, (133) 140; Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 13.

¹⁰⁴ Artikel 6 § 2 Basiswet.

¹⁰⁵ L. DUPONT, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen- Apeldoorn, Maklu, 2005, (133) 144; L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 140; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 202; H. TUBEX, “Zorgen voor gedetineerden” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, (569) 577; Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 13; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2011, 504; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2012, 451.

33. CONCRETISERING 1: NORMALISERINGSBEGINSEL – Een eerste concretisering vormt het normaliseringsbeginsel, wat eigenlijk zoveel is als een positieve formulering van het vorige beginsel. Het wil zeggen dat de levensvoorwaarden in de gevangenis zoveel mogelijk moeten overeenstemmen met de levensomstandigheden in onze vrije samenleving.¹⁰⁶ SNACKEN maakt het onderscheid tussen het individuele en het collectieve niveau van normalisering.¹⁰⁷ De detentie gaat gepaard met een reductie van het aantal sociale rollen die een persoon normaal in de samenleving vervult en de rol van gedetineerde of delinquent gaat overheersen. Dit is het principe van “role stripping” (*infra* 37, nr. 57). Het individuele niveau van normalisering tracht deze verscheidenheid aan sociale rollen te respecteren en in stand te houden. Het tweede niveau van normalisering daarentegen is het binnenbrengen in de gevangenis van de normale externe hulp- en dienstverlening, waarbij men rekening houdt met de specifieke behoeften of kwetsbaarheden van gedetineerden.¹⁰⁸ Dit normaliseringsbeginsel werken we verder uitgebreid uit (*infra* 29, nr. 44).

34. CONCRETISERING 2: RESPECTERINGS- EN RESPONSABILISERINGSBEGINSEL – Een volgende concretisering is het respecterings- en responsabiliseringsbeginsel.¹⁰⁹ De

¹⁰⁶ Voorbeelden van normalisering uit Basiswet: artikel 43, artikel 53 – 70, artikel 83, artikel 88; L. DUPONT, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen- Apeldoorn, Maklu, 2005, (133) 145; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 203; L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 116; S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29; S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 135; H. TUBEX, “Zorgen voor gedetineerden” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, (569) 577; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2011, 504.

¹⁰⁷ Zie hierover meer: S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29; S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 138.

¹⁰⁸ S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 138.

¹⁰⁹ Artikel 5 § 1 Basiswet; L. DUPONT, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen- Apeldoorn, Maklu, 2005, (133) 146; L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 141; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de

vrijheidsstraf moet uitgevoerd worden met het oog op de eerbiediging van de waardigheid van de mens zodat de gedetineerde zelfrespect kan hebben en hij zijn individuele en sociale verantwoordelijkheid kan opnemen.

35. CONCRETISERING 3: PARTICIPATIEBEGINSEL – Het participatiebeginsel betreft de laatste concretisering van het schadebeperkingsbeginsel.¹¹⁰ Dit is een benadering van de gevangenisstraf vanuit de belevingswereld van de gedetineerden zelf en vanuit de waarden die zij belangrijk achten.¹¹¹

36. PRINCIPE VAN HERSTEL, REHABILITATIE EN RE-INTEGRATIE – Een volgend basisbeginsel vinden we bij het principe van herstel, rehabilitatie en re-integratie.¹¹² Het herstel van de schade die ze hebben aangericht, de rehabilitatie van de gedetineerde en de voorbereiding op de re-integratie dienen centraal te staan. Daarom is het aanbod van diensten en activiteiten die beantwoorden aan de noden en behoeften van de gedetineerden belangrijk.

37. MOTIVATIE, ORDE EN VEILIGHEID – Beslissingen behoeven een motivering.¹¹³ Ten slotte staat de vrijwaring van de orde en de veiligheid centraal.¹¹⁴ Dit laatste is dikwijls een argument voor het opleggen van beperkingen in de gevangenissen.

rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 203; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2011, 504.

¹¹⁰ Artikel 7 § 1 Basiswet.

¹¹¹ L. DUPONT, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen- Apeldoorn, Maklu, 2005, (133) 146; L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 141; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 203; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2011, 505.

¹¹² Artikel 9 § 2 Basiswet; L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 143; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 204; Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 13.

¹¹³ Artikel 8 § 1 Basiswet; H. MEURISSE en K. VAN DRIESSCHE, “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, (199) 205.

¹¹⁴ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 28.

§3. Basiswet = gekooid recht?

38. TRAGE EN SELECTIEVE IMPLEMENTERING – We merken een trage en selectieve implementering van de Basiswet op waardoor de wet gekooid dreigt te worden.¹¹⁵ Deze wet beoogde rechtszekerheid te scheppen, maar doet dit voor de rechtszoekende steeds minder.¹¹⁶ Een wet kan pas werken als ze gepaard gaat met een daadwerkelijke mentaliteitswijziging bij de mensen die ze moeten uitvoeren.¹¹⁷ Acht jaar na de totstandkoming van de Basiswet lijkt het dat ze deze beetje bij beetje willen terugschroeven. We hebben het gevoel dat we de wet aan het gevangenisstelsel aanpassen in plaats van het gevangenisstelsel aan de wet. Niet toevallig zijn de tot dusver geïmplementeerde artikelen de stukken waar de wet niet verder gaat dan het minimum waartoe België internationaalrechtelijk verplicht was.¹¹⁸ De Basiswet gaf de gedetineerden veel illusies, maar in de praktijk voelen ze niet veel verandering.

AFDELING VI. PBW EN PTA

39. BELANG – Het is interessant om de Belgische Basiswet te vergelijken met de wetgeving van andere landen. Ook in Nederland en Zweden vinden we wetgeving over het normaliseringsbeginsel. We beginnen met een bespreking van de Nederlandse wetgeving en we bekijken vervolgens de wetgeving van Zweden.

§1. Nederland

40. PENITENTIAIRE BEGINSLENWET – In Nederland is er een wet gelijkaardig aan de Belgische Basiswet, met name de Pbw.¹¹⁹ In de jaren negentig van de vorige eeuw traden

¹¹⁵ T. DAEMS, “Gekooid recht voor de gekooide mens. Stand van zaken basiswet gevangeniswezen en rechtspositie gedetineerden”, *T.Strafr.* 2011, afl. 5, (377) 345; J. VAN POECKE, “Binnen de gevangeniswanden” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (193) 199.

¹¹⁶ T. DAEMS, “Gekooid recht voor de gekooide mens. Stand van zaken basiswet gevangeniswezen en rechtspositie gedetineerden”, *T.Strafr.* 2011, afl. 5, (377) 345

¹¹⁷ J. VAN POECKE, “Binnen de gevangeniswanden” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (193) 200.

¹¹⁸ T. DAEMS, “Gekooid recht voor de gekooide mens. Stand van zaken basiswet gevangeniswezen en rechtspositie gedetineerden”, *T.Strafr.* 2011, afl. 5, (377) 345.

¹¹⁹ Wet van 18 juni 1998 tot vaststelling van een Penitentiaire beginselenwet en daarmee verband houdende intrekking van de Beginselenwet gevangeniswezen met uitzondering van de artikelen 2 tot en met 5 en wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering alsmede enige andere wetten (Penitentiaire beginselenwet).

volgende drie beginselenwetten in werking: Bvt¹²⁰ (1997), de Pbw (1999) en de Bjj¹²¹ (2001).¹²² In deze wetten merken we een toegenomen aandacht voor de grondrechten, rechtsbescherming en de mondigheid van de burger op.¹²³ Deze drie wetten kennen allen het beginsel van minimale beperkingen.¹²⁴ Net zoals in België heeft dit beginsel een wettelijke basis: in Nederland is dit in artikel 2 lid 4 Pbw ingeschreven (*infra* 31, nr. 48).¹²⁵ Zoals in België kent ook Nederland het resocialisatiebeginsel, dat we terugvinden in artikel 2 lid 2 Pbw (*infra* 32, nr. 49).¹²⁶

§2. Zweden

41. PRISON TREATMENT ACT – Ook in Zweden is er een wet gelijkaardig aan de Basiswet, namelijk de PTA.¹²⁷ In de PTA van 1945 stelden ze reeds dat vrijheidsberoving op zichzelf de straf is. Later bepaalden ze in de PTA dat een gedetineerde een behandeling moet krijgen met respect voor zijn menselijke waardigheid.¹²⁸ De PTA van 1974 proclameert vier principes. Ten eerste is de gevangenisstraf een subsidiaire straf. De rechter legt deze straf enkel op

¹²⁰ Wet van 25 juni 1997 tot vaststelling van een Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden en overige verpleegden strafrechtstoepassing en daarmee verband houdende wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht en de Beginselenwet gevangeniswezen (Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden).

¹²¹ Wet van 2 november 2000 tot vaststelling van een Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen en daarmee verband houdende wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Wet op de jeugdhulpverlening alsmede enige andere wetten (Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen).

¹²² M. BOONE, “Differentiatie en selectie onder de Penitentiaire Beginselenwet” in M. BOONE en G. DE JONGE, *De Penitentiaire Beginselenwet in werking*, Deventer, Gouda Quint, 2001, (1) 2; M.F.M. DE GROOT, “Vrijheidsbeneming en wetgeving” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (113) 137; G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 23; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 53.

¹²³ M.F.M. DE GROOT, “Vrijheidsbeneming en wetgeving” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (113) 157.

¹²⁴ M.F.M. DE GROOT, “Vrijheidsbeneming en wetgeving” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (113) 143; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 24.

¹²⁵ Artikel 2 lid 4 Pbw stelt het volgende: “*Personen ten aanzien van wie de tenuitvoerlegging plaatsvindt van een vrijheidsstraf of vrijheidsbenemende maatregel worden aan geen andere beperkingen onderworpen dan die welke voor het doel van de vrijheidsbeneming of in het belang van de handhaving van de orde of de veiligheid in de inrichting noodzakelijk zijn.*”.

¹²⁶ Artikel 2 lid 2 Pbw stelt het volgende: “*Met handhaving van het karakter van de vrijheidsstraf of de vrijheidsbenemende maatregel wordt de tenuitvoerlegging hiervan zoveel mogelijk dienstbaar gemaakt aan de voorbereiding van de terugkeer van de betrokkene in de maatschappij.*”.

¹²⁷ Prison Treatment Act, 1 januari 2007; P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 564; SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, *Kriminalvården* 2007, (1) 3.

¹²⁸ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 564.

indien hij niet kiest voor een werkstraf of geldboete. Vooral het tweede principe is belangrijk in het kader van deze masterproef, net zoals in België kent Zweden namelijk het normaliseringsbeginsel (*infra* 34, nr. 51). Ten derde is er het beginsel van nabijheid. Dit wil zeggen dat men de gedetineerde moet plaatsen in een gevangenis zo dicht mogelijk bij zijn of haar woonplaats. Het laatste principe is het principe van samenwerking.¹²⁹ Dit wil zeggen dat alle delen van het correctionele systeem moeten samenwerken in individuele gevallen, maar ook in het algemeen.

¹²⁹ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 564; SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, *Kriminalvården* 2007, (1) 3.

DEEL II: NORMALISERING

42. SITUERING – Zoals hierboven vermeld, is het normaliseringsbeginsel een concretisering van het schadebeperkingsbeginsel. Vooraleer we immorele legale activiteiten bekijken in het licht van dit normaliseringsbeginsel, is het belangrijk dieper in te gaan op dit beginsel zelf.

HOOFDSTUK I. RATIO

43. SITUERING – Dit eerste hoofdstuk wijden we aan het begrip normalisering. Om het vervolg van deze masterproef te begrijpen, is het essentieel te weten wat normalisering juist inhoudt. Daarom analyseren we de betekenis en de doelstellingen, waarna we deze kort vergelijken met Nederland, Denemarken en Zweden.

AFDELING I. BETEKENIS

44. OVEREENSTEMMING MET VRIJE SAMENLEVING – Het normaliseringsbeginsel houdt in dat de gevangenisstraf beperkt moet zijn tot het verlies van vrijheid, zonder bijkomende negatieve gevolgen.¹³⁰ De vrijheidsberoving op zich is al een voldoende straf. In die zin spreekt onder andere SNACKEN over “*imprisonment as punishment, not for punishment*”.¹³¹ Door de gevangenisstraf te beperken tot het verlies van de vrijheid van komen en gaan, kan men de andere doelstellingen van de gevangenisstraf nastreven: herstel, rehabilitatie en re-integratie.¹³² We zagen dat het leven in de gevangenis zoveel mogelijk in overeenstemming moet zijn met het leven in de vrije samenleving.¹³³ Indien de gevangenis zoveel mogelijk de

¹³⁰ L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 115.

¹³¹ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 61.

¹³² Artikel 9 §2 basiswet; L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 118.

¹³³ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 643; M. BOONE, “Reclassering” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (333) 388; S. SNACKEN, “Belgium” in D. VAN ZYL SMIT en F. DUNKEL (eds.), *Imprisonment Today and Tomorrow: International Perspectives on Prisoners’ Rights*

gewone maatschappij benadert, kunnen de gedetineerden zich weer aanpassen aan het leven na hun vrijheidsstraf.¹³⁴ Door de gevangenisstraf te beperken tot het verlies van de vrijheid van komen en gaan, kan men de andere doelstellingen van de gevangenisstraf nastreven: herstel, rehabilitatie en re-integratie.¹³⁵ S. SNACKEN vindt dat logisch: “*Si la vie en prison est très différente de la vie libre, elle prépare mal à ce qui attend le détenu après sa libération’ en ‘plus la vie dans la prison ressemble à la vie à l’extérieur, moins l’adaptation à la première posera problème pour la réintégration dans la seconde.*”¹³⁶ Wat “normaal” is verschilt echter van land tot land. We moeten het normaliseringsbeginsel evalueren aan de hand van wat “normaal” is in een bepaalde samenleving.¹³⁷ Het is een dynamisch concept dat evolueert naar plaats en tijd.¹³⁸

AFDELING II. DOELSTELLINGEN

45. VOORKOMEN VAN DETENTIESCHADE – Normalisering wil vooreerst detentieschade voorkomen. De Basiswet gaat ervan uit dat we de detentieschade kunnen voorkomen of in ieder geval kunnen beperken door het normaliseringsbeginsel.¹³⁹ Wanneer we geen degelijke rechtspositieregeling voorhanden hebben en we niet normaliseren, zal dat de detentieschade volgens DUPONT verhogen “*omdat zij de impliciete juridische bevestiging is van de uitstoting van de gedetineerde uit de gemeenschap als rechtsgemeenschap en hem juridisch weerloos onderwerpt aan een heteronoom normensysteem, waarin de garanties voor de vrijwaring van de rechtswaarden en rechtsbelangen die in de buitenwereld gelden niet voorhanden zijn*”.¹⁴⁰

and Prison Conditions, Den Haag, Kluwer Law International, 2001, (32) 50; S. SNACKEN, *De korte gevangenisstraf: een onderzoek naar toepassing en effectiviteit (Interuniversitaire Reeks Criminologie en Strafwetenschappen, nr. 13)*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1986, 13.

¹³⁴ J. DE WIT, *De gevangenis*, Leuven, Davidsfonds, 1994, 87.

¹³⁵ Artikel 9 §2 basiswet; L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 118.

¹³⁶ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 71.

¹³⁷ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 85.

¹³⁸ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 640.

¹³⁹ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 172.

¹⁴⁰ L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 139; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 173.

46. RE-INTEGRATIE VERGEMAKKELIJKEN – Daarnaast is de voorbereiding van de re-integratie een voor de hand liggende doelstelling bij een gevangenisstraf, vermits de overgrote meerderheid van de gedetineerden op een bepaald moment opnieuw naar de vrije samenleving mag.¹⁴¹ Men wil een re-integratiegerichte detentie opdat de gedetineerde zijn menselijke waardigheid niet verliest.¹⁴² Normalisering is een noodzakelijke voorwaarde voor het realiseren van herstel en re-integratie.¹⁴³

47. PERSOONLIJKE BEHANDELING/AFSTAND VAN GELIJKHEID – Bovendien wil normalisering elke gedetineerde een persoonlijke behandeling geven. Tijdens de detentie krijgen de gedetineerden de mogelijkheid om hun terugkeer naar de vrije samenleving zoveel mogelijk zelf voor te bereiden.¹⁴⁴ In onze samenleving kan elke persoon vrij beslissen voor zichzelf, een vrije burger kiest bijvoorbeeld waar hij geld aan wil besteden, hoe laat hij opstaat en wat hij zal eten. Dit staat in sterk contrast met het leven in de gevangenis, waar men iedereen op dezelfde manier behandelt en waar men niemand als een individu beschouwt.

AFDELING III. RECHTSVERGELIJKING

§1. Nederland

48. BEGINSSEL VAN MINIMALE BEPERKINGEN/ NORMALITEIT – In tegenstelling tot België waar we het normaliseringsbeginsel hanteren, spreken ze in Nederland over het beginsel van minimale beperkingen of het beginsel van normaliteit.¹⁴⁵ Net zoals in België heeft dit beginsel

¹⁴¹ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 175.

¹⁴² A. CLAEYS, R. ROOSE en M. BOUVERNE- DE BIE, “Detentiebegeleiding: een hefboom tot sociale re-integratie?” in J. GOETHALS EN M. BOUVERNE- DE BIE (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, (179) 190; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 174.

¹⁴³ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 173.

¹⁴⁴ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 175.

¹⁴⁵ J. DE LANGE en P.A.M. MEVIS, “De gedetineerde als rechtssubject; algemene aspecten van de rechtspositie van gedetineerden” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (373) 388; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 221; C. KELK, *Recht voor*

een wettelijke basis: dit beginsel is in artikel 2 lid 4 Pbw ingeschreven. De gevangenis dient de gedetineerde aan geen andere beperkingen te onderwerpen dan die voor het doel van de vrijheidsbeneming en in het belang van de orde of veiligheid noodzakelijk zijn.¹⁴⁶ Dit beginsel impliceert dat de maatschappij de gedetineerde achter de tralies als één van hen moet blijven beschouwen.¹⁴⁷ De penitentiaire organisatie moet de “doorwerking binnen de muren” mogelijk maken. Dit wil zeggen dat het leven binnen de muren van de gevangenis gericht dient te zijn op het leven in de maatschappij. De succesvolle terugkeer van de gedetineerde in de maatschappij is een maatschappelijke verantwoordelijkheid. Maatschappelijke instituties (bijvoorbeeld gemeentelijke diensten en onderwijsinstellingen) moeten daarom werken vanuit het principe dat zij hun diensten ook aan gedetineerden aanbieden.

49. RESOCIALISATIEBEGINSEL – Het beginsel van normaliteit hangt samen met het resocialisatiebeginsel. Dit laatste beginsel komt uit de jaren vijftig toen men “*de voorbereiding van de terugkeer van de gedetineerden in het maatschappelijk leven*” in de Beginselenwet van 1951 als nevendoeel aan de gevangenisstraf verbond. Net zoals in België is het resocialisatiebeginsel in de wet ingeschreven, in Nederland vinden we het namelijk terug in artikel 2 lid 2 Pbw.¹⁴⁸ Het beginsel beoogt zo veel mogelijk de heropvoeding van de gedetineerden te realiseren.¹⁴⁹ Er bestaan verschillende opvattingen over wat dit resocialisatie-doel juist inhoudt. In de jaren vijftig en zestig was het in sociaal opzicht beter functioneren en minder snel hervallen in de criminele levensstijl het belangrijkste doel van resocialisatie. In de jaren tachtig was het belangrijk dat de samenleving de gedetineerde accepteert en dat deze zich in de samenleving beter kan gedragen dan voordien.¹⁵⁰ Het doel de gedetineerden om te vormen tot betere mensen werd verlaten. In de jaren negentig lag de nadruk in het kader van

gedetineerden: een onderzoek naar de beginselen van het detentierecht, Alphen aan den Rijn, Samsom Uitgeverij, 1978, 76.

¹⁴⁶ C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 25.

¹⁴⁷ J. DE LANGE en P.A.M. MEVIS, “De gedetineerde als rechtssubject; algemene aspecten van de rechtspositie van gedetineerden” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (373) 388.

¹⁴⁸ Artikel 2 lid 2 Pbw stelt het volgende: “*Met handhaving van het karakter van de vrijheidsstraf of de vrijheidsbenemende maatregel wordt de tenuitvoerlegging hiervan zoveel mogelijk dienstbaar gemaakt aan de voorbereiding van de terugkeer van de betrokkene in de maatschappij.*”

¹⁴⁹ C. KELK, *Recht voor gedetineerden: een onderzoek naar de beginselen van het detentierecht*, Alphen aan den Rijn, Samsom Uitgeverij, 1978, 100.

¹⁵⁰ P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 28.

maatschappelijke veiligheid op het verminderen van recidive.¹⁵¹ In Nederland wil men resocialisatie realiseren door educatie, arbeid en psychosociale hulpverlening te voorzien.¹⁵² KELK beschrijft het beginsel als volgt: “een strafrecht met een menselijk gezicht, d.w.z. dat oog heeft voor de individuele noden en behoeften teneinde een individu dat zich misdroeg nieuwe kansen te bieden en dat maatschappelijk van een ongehoorde betekenis is.”¹⁵³ De tenuitvoerlegging van de straf moet dienstbaar zijn aan de voorbereiding van de terugkeer van de gedetineerde in het maatschappelijk leven.¹⁵⁴ Elke beslissing en elke regeling moet gericht zijn op de toekomst, het moment waarop de gedetineerde terug in vrijheid zal zijn. Het beginsel van normaliteit en het resocialisatiebeginsel groeien qua consequenties en inhoud sterk naar elkaar toe. Men leest het beginsel van normaliteit steeds meer in opdracht om de detentiesituatie positief te richten in de geest van de “sociale weerbaarheid” van de gedetineerden, hetgeen in dit opzicht het traditioneel “eigene” van het resocialisatiebeginsel doet afnemen.¹⁵⁵

50. VERGELIJKING MET BELGIË – In België respectievelijk Nederland zijn het normaliseringsbeginsel en het beginsel van normaliteit ingeschreven in de wet en hebben deze een gelijkaardige betekenis. Hier merken we eveneens op dat de omstandigheden van de gevangenis zoveel mogelijk in overeenstemming moeten zijn met het leven in de vrije samenleving en dat de gedetineerden geen extra beperkingen moeten ondergaan. Zowel in België als in Nederland is het resocialisatiebeginsel ingeschreven in de wet en kent het dezelfde betekenis. In beide landen dient de voorbereiding van de terugkeer van de gedetineerden centraal te staan.

¹⁵¹ P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 29.

¹⁵² C. KELK, *Recht voor gedetineerden: een onderzoek naar de beginselen van het detentierecht*, Alphen aan den Rijn, Samsom Uitgeverij, 1978, 111; P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 1.

¹⁵³ P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 3.

¹⁵⁴ M.F.M. DE GROOT, “Vrijheidsbeneming en wetgeving” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (113) 162.

¹⁵⁵ C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 25.

§2. Denemarken en Zweden

51. NORMALISERINGSBEGINSEL – Net zoals in België hechten Denemarken in Zweden belang aan normalisering. Ze verwoorden het beginsel als volgt: “*that is, prisoners should be understood as rational rather than deficient citizens, and entitled to the same rights of citizenship as those outside the prison*”.¹⁵⁶ In Zweden is het normaliseringsbeginsel opgenomen in section 4 van de PTA.¹⁵⁷ In Denemarken en Zweden gaan ze uit van de idee dat de gevangenisstraf een vrijheidsberovende straf is, niets meer of niets minder. Vanuit deze idee organiseren zij het leven in gevangenis op een manier die erg lijkt op het leven buiten de gevangenis.¹⁵⁸ Als we in de gevangenis voorwaarden hanteren die zo weinig mogelijk verschillen van de voorwaarden in de vrije samenleving, dan zal de agressie afnemen en zijn de negatieve gevolgen van de detentie beperkt.¹⁵⁹ Een eerste doel van de gevangenis is om de gedetineerden te begeleiden bij hun terugkeer naar de samenleving. Ze trachten re-integratie in de vrije maatschappij na te streven.¹⁶⁰ Een tweede doelstelling is om de negatieve effecten van de gevangenisstraf zoveel mogelijk te beperken. Het normaliseringsbeginsel is een fundamenteel beginsel en omvat meerdere andere principes die we verder niet bespreken.¹⁶¹

52. SUCCES – Ook vandaag kent het normaliseringsbeginsel in Denemarken en Zweden nog veel succes. Dit komt mede door de manier waarop ze in deze landen naar criminaliteit kijken: ze zien het niet enkel als de schuld van de individuele gedetineerde, maar ook als een fout van de samenleving zelf.¹⁶² In deze landen beseffen ze tevens dat de detentie een enorme impact uitoefent op het leven van de gedetineerde en zijn familie. Ze zijn er zich van bewust

¹⁵⁶ J. PRATT en A. ERIKSSON, “‘Mr Larson is walking out again.’ The origins and development of Scandinavian prison systems”, *Australian & New Zealand of Criminology* 2011, (7) 16.

¹⁵⁷ SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, *Kriminalvården* 2007, 3.

¹⁵⁸ J. PRATT, “Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess, part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism”, *British journal of criminology* 2008, (119) 119.

¹⁵⁹ MINISTRY OF JUSTICE: DEPARTMENT OF PRISONS AND PROBATION, “A programme of principles for prison and probation work in Denmark”, *Kriminalforsorgen* 2008, (1) 10.

¹⁶⁰ F. HORNUM, “Corrections in two social welfare democracies: Denmark and Sweden”, *Prison journal* 1988, (63) 66.

¹⁶¹ Zie hierover meer in: MINISTRY OF JUSTICE: DEPARTMENT OF PRISONS AND PROBATION, “A programme of principles for prison and probation work in Denmark”, *Kriminalforsorgen* 2008, (1) 11 – 19; B.A. OKKELS, “Open prisons – will they last?”, Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, *Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology* 2011, (1) 2; J. PRATT, “Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess, part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism”, *British journal of criminology* 2008, (119) 120.

¹⁶² F. HORNUM, “Corrections in two social welfare democracies: Denmark and Sweden”, *Prison journal* 1988, (63) 66.

dat gewone, rationele mensen criminele feiten plegen zodat er een zekere mate van tolerantie moet zijn.

53. VERGELIJKING MET BELGIË – De betekenis en doelstellingen van het normaliseringsbeginsel zijn gelijklopend met deze in België. Ook in deze Scandinavische landen vinden ze de vrijheidsstraf een voldoende straf, willen ze het leven in de gevangenis aanpassen aan het leven in de buitenwereld, willen ze de terugkeer van de gedetineerden in de samenleving voorbereiden en trachten ze door normalisering de detentieschade te beperken.

HOOFDSTUK II. NORMALISERING TER BEPERKING VAN DETENTIESCHADE

54. SITUERING – Zoals gezegd is de (belangrijkste) doelstelling van het normaliseringsbeginsel het beperken van de detentieschade. Voor een goed begrip van dit soort schade, onderzoeken we hiervan de draagwijdte.

AFDELING I. PSYCHOSOCIALE GEVOLGEN TIJDENS DE DETENTIE

55. ALGEMEEN: DETENTIESCHADE – Detentieschade is de schade die veroorzaakt wordt door de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf.¹⁶³ De schade treft naast de gedetineerde zelf ook vrienden, familie, slachtoffers en eigenlijk de hele gemeenschap.¹⁶⁴ Academics en personen die betrokken zijn in de praktijk bevestigen dat zowel de gedetineerde als de directe omgeving schade ondervinden van de detentie.¹⁶⁵ Detentie en delinquentie resulteren vaak in sociale uitsluiting en morele uitsluiting door de samenleving.¹⁶⁶ M. BOUVERNE- DE BIE spreekt van “dubbele marginalisering”. Als er al een grotere kwetsbaarheid is voor het

¹⁶³ L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 138; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 171.

¹⁶⁴ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 171.

¹⁶⁵ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 172.

¹⁶⁶ A. CLAEYS, R. ROOSE en M. BOUVERNE- DE BIE, “Detentiebegeleiding: een hefboom tot sociale re-integratie?” in J. GOETHALS en M. BOUVERNE- DE BIE (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, (179) 188; A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 179.

gerechtelijk optreden, zal er een toenemende kwetsbaarheid zijn *door* het gerechtelijk optreden zelf.¹⁶⁷ MARCHETTI (1996) spreekt over een aantal uitsluitingsprocessen voor de detentie: “*Il existe aussi dans une trajectoire carcérale des appauvrissements qui, quoique étroitement liés au recrutement des reclus, aux caractéristiques des lieux d’enfermement ainsi qu’à la combinaison de ces deux facteurs, doivent être replacés pour être compris, dans une perspective dynamique*”.¹⁶⁸ Er zijn dus niet enkel economische verpauperingsprocessen, maar ook relationele en culturele. In de gevangenis verliest de gedetineerde immers familiale en sociale banden en is hij genoodzaakt te stoppen met werken.¹⁶⁹ Dit is het meest merkbaar bij de mensen die al voor de detentie economisch en affectief waren uitgesloten (bijvoorbeeld mensen die voordien geen werk, geen huisvesting of geen sociaal netwerk hadden). Dit alles zorgt ervoor dat de gedetineerde ook nog lang na de opsluiting gevolgen ondervindt van de schade opgelopen tijdens de detentie.¹⁷⁰ De detentieschade doet zich meer specifiek voor in de volgende verschijningsvormen.

56. ONTZORGING – Door de detentie verliest de gedetineerde zijn autonomie en verantwoordelijkheid waarover hij voordien wel beschikte. DUPONT spreekt van een “ontzorging”.¹⁷¹ De gedetineerde verliest de mogelijkheid om de verantwoordelijkheid voor zijn eigen leven en voor het leven van anderen op te nemen.

¹⁶⁷ M. BOUVERNE-DE BIE, “Het socio-cultureel profiel van de gedetineerde populatie” in J. DETIENNE, I. ETIENNE en M. PIERAERTS (eds.), *Participation de la société dans les prisons*, Brussel, Commission Royale des Patronages, 1997, (34) 39 ; A. CLAEYS, R. ROOSE en M. BOUVERNE- DE BIE, “Detentiebegeleiding : een hefboom tot sociale re-integratie?” in J. GOETHALS en M. BOUVERNE- DE BIE (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, (179) 188; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 172.

¹⁶⁸ A. CLAEYS, R. ROOSE en M. BOUVERNE- DE BIE, “Detentiebegeleiding : een hefboom tot sociale re-integratie?” in J. GOETHALS en M. BOUVERNE- DE BIE (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, (179) 188; A.M. MARCHETTI, “Pauvreté et trajectoire carcérale” in C. FAUGERON, A. CHAUVENET en PH. COMBESSIE, *Approches de la prison*, Parijs/Brussel, de Boeck & Larcier, 1996, (177) 180.

¹⁶⁹ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 71.

¹⁷⁰ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 27.

¹⁷¹ L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 138.

57. ROLE STRIPPING – Daarnaast verliest de gedetineerde zijn sociale identiteit en verwerft hij de nieuwe identiteit van delinquent of gedetineerde.¹⁷² We kunnen in dit verband spreken van “role stripping”.¹⁷³ Dit concept is oorspronkelijk van GOFFMAN. Het is de reductie van de identiteit tot één status, namelijk de status van gedetineerde. De gedetineerde is niet meer én vader, én partner, én leerkracht.¹⁷⁴ De verscheidenheid van rollen die een persoon in onze vrije maatschappij vervult zorgt ervoor dat de mensen zich goed voelen.¹⁷⁵ Het is bijgevolg verstandig om deze “role stripping” tegen te gaan.

58. MORTIFICATIE – Door deze “role stripping” ontstaat de zogenaamde “mortificatie”.¹⁷⁶ Dit is het verlies van persoonlijkheid, van het vermogen tot zelfstandig beslissen en van privacy. Alles is voor de gedetineerden tot in detail geregeld. Het gevangenisregime beslist voor hen wanneer ze moeten eten, wanneer ze opstaan, wanneer ze bezoek mogen ontvangen, enzovoort.¹⁷⁷ De vrijheidsberoving gaat tevens gepaard met vele andere beperkingen: een gedetineerde is beperkt in zijn keuze-en beslissingsmogelijkheden en er is een uniformiteit van kleding, voeding en bewoning waardoor deze elementen de symbolische waarde verliezen die ze in de buitenwereld hebben.¹⁷⁸ Het experiment van ZIMBARDO aan de universiteit van Stanford wees het volgende uit: studenten die de rol vervulden van gedetineerden in een gesimuleerde gevangenis vertoonden al symptomen van een depressie na zes dagen. Een onderzoek van ZAMBLE en PORPORINO (1988) toonde aan dat de helft van de gedetineerden

¹⁷² S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 137.

¹⁷³ E. GOFFMAN, “On the characteristics of total institutions” in D. CRESSEY (eds.), *The prison: studies in institutional organization and change*, New York, Holt, Rinehart en Winston, Inc., 1961, (15) 24; S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 137.

¹⁷⁴ S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 137.

¹⁷⁵ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 64.

¹⁷⁶ E. GOFFMAN, “On the characteristics of total institutions” in D. CRESSEY (eds.), *The prison: studies in institutional organization and change*, New York, Holt, Rinehart en Winston, Inc., 1961, (15) 23; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 69 ; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 48.

¹⁷⁷ E. GOFFMAN, “On the characteristics of total institutions” in D. CRESSEY (eds.), *The prison: studies in institutional organization and change*, New York, Holt, Rinehart en Winston, Inc., 1961, (15) 23; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, (15) 65.

¹⁷⁸ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 178.

een lichte depressie en acht percent van de gedetineerden een zeer zware depressie vertoonden na enkele weken detentie.¹⁷⁹ Tevens ervaren de gedetineerden het opgelegde celibaat als een frustrerende ervaring.¹⁸⁰ Experimenten met vrijwillige opsluiting wezen bijvoorbeeld uit dat de gedetineerden zo snel mogelijk uit de vrijheidsberovende situatie wilden, en dit ondanks alle luxe.¹⁸¹

59. ANGST EN ONZEKERHEID – De vrijheidsberoving raakt aan de basisveiligheid waarmee iemand zich normaal in de vrije samenleving beweegt. De gedetineerde die zich voor de eerste keer in een detentiesituatie bevindt, beleeft dit als een onzekere en onveilige situatie.¹⁸² De gedetineerde heeft immers geen zekerheid over de conformiteit van het gedrag van de anderen, hij weet niet of de anderen de afspraken zullen nakomen en hij heeft schrik dat een discussie met een andere gedetineerde eventueel tot een conflict kan leiden.¹⁸³ Ook het schijnbaar eindeloos wachten en de kans op een fouillering resulteert in onzekerheid.¹⁸⁴ Gedetineerden zijn tevens onzeker over de duur van de detentie, over het resultaat van het proces en – indien het de eerste detentie is – over het leven in de gevangenis.¹⁸⁵ De aantasting van het basisvertrouwen en de basisveiligheid maakt duidelijk dat we de impact van de vrijheidsberoving niet mogen minimaliseren.¹⁸⁶

60. PARADOXAAL KARAKTER VAN DE VRIJHEIDSBEROVING: TOTALE SANCTIE EN MENSELIJKE GRENSSITUATIE – Bekeken vanuit de belevingswereld van de gedetineerde heeft de vrijheidsberoving een paradoxaal karakter. Gedetineerden ervaren de vrijheidsberoving als een “totale sanctie” en als een “menselijke grenssituatie”. We lichten eerst het begrip “totale

¹⁷⁹ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 70; E. ZAMBLE en F.J. PORPORINO, *Coping, Behavior and Adaptation in Prison Inmates*, New York, Springer, 1988, 83.

¹⁸⁰ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 178.

¹⁸¹ J. DE WIT, *De gevangenissen*, Leuven, Davidsfonds, 1994, 87.

¹⁸² A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 179.

¹⁸³ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 179.

¹⁸⁴ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 64; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 42.

¹⁸⁵ D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 48.

¹⁸⁶ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 179.

sanctie” toe. Wanneer de rechter een vrijheidsstraf oplegt, ontnemt hij de gedetineerde het grondrecht om zich te bewegen waar hij wil en om deel uit te maken van de samenleving. Er gaan veel beperkingen en frustraties gepaard met die vrijheidsberoving. Gedetineerden zeggen soms dat de rechter niet beseft wat hij een mens aandoet als hij een gevangenisstraf uitspreekt.¹⁸⁷ De gedetineerde leeft immers in een psychisch-ongezond milieu. Gedetineerden moeten voortdurend op hun hoede zijn voor elkaar. Er heerst slechts een schijnsolidariteit onder de gedetineerden. Gedetineerden kunnen het niet maken om zich binnen de groep kwetsbaar op te stellen en ze verbergen hun persoonlijke gevoeligheden achter een façade van mannelijkheid.¹⁸⁸ Bijgevolg verliezen vele gedetineerden het gevoel voor de juiste houding tussen geven en nemen, tussen berekend en verantwoord handelen. De gedetineerde kan stilaan geen grens meer trekken tussen zichzelf en de gevangenis. Het besef slechts een gevangene te zijn, is één van de meest vernederende aspecten van de detentie. De privacy en persoonlijke integriteit komen in het gedrang. Vanuit ethisch en psychologisch oogpunt is het van belang onduidelijkheid en willekeur te vermijden.¹⁸⁹ Daarnaast ervaart de gedetineerde de vrijheidsberoving als een “menselijke grenssituatie”. Net omdat gedetineerden opgesloten zitten in een beperkte ruimte, leven zij in de gevangenis veel intenser dan burgers in de vrije maatschappij.¹⁹⁰ Zij gaan de confrontatie aan met hun daden en de consequenties ervan. Gedetineerden beleven hun detentiesituatie als een confrontatie met hun eigen levensproblematiek. Ze beseffen dat er grenzen zijn aan hun eigen verwachtingen en aan hun persoonlijke en sociale relaties.¹⁹¹

61. TOTAL INSTITUTIONS – Vervolgens botsen we op het specifieke karakter van de gevangenis als psychosociale omgeving.¹⁹² Gevangenis sociologische en gevangenispsychologische studies tonen het nefaste psychologische leefmilieu van

¹⁸⁷ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 180.

¹⁸⁸ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 181.

¹⁸⁹ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 182.

¹⁹⁰ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 183.

¹⁹¹ A. NEYS en T. PETERS, “De gevangenisstraf bekeken in een herstelrechtelijke perspectief” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (391) 403.

¹⁹² L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 115.

gevangenissen aan.¹⁹³ GOFFMAN (1961) beschrijft de gevangenissen als “*total institutions*”.¹⁹⁴ Hij stelt vast dat alle activiteiten en alle aspecten van het leven zich afspelen op één en dezelfde plaats, gedetineerden hebben geen keuze waar ze slapen, waar ze activiteiten uitoefenen en waar ze mensen ontmoeten. Bovendien zijn ze in het gezelschap van mensen die ze niet zelf gekozen hebben.¹⁹⁵ De gevangenis functioneert niet in het belang van de gedetineerden (integendeel: indien noodzakelijk zelfs tegen het belang van de gedetineerden), maar in het belang van de samenleving.

62. FIVE PAINS OF IMPRISONMENT – SYKES (1958) beschrijft de “*five pains of imprisonment*”.¹⁹⁶ Vooreerst impliceert de vrijheidsberoving het verlies van de bewegingsvrijheid. Het resulteert in een verlies van de verbondenheid met de familie en de vrienden. De gedetineerde ervaart dus een emotionele beroving. Voor vele gedetineerden betekent dit de meest wrede beperking. De beperking van de vrijheidsautonomie is een tweede gevolg van de detentie. Verschillende gedetineerden getuigen: “*nous sommes traités comme des enfants, il faut tout demander en prison, tout est arrangé pour vous, nous n’avons aucune autonomie, rarement le droit de choisir, les heures sont déterminées par d’autres, les activités sont déterminées par d’autres, il faut demander l’autorisation d’aller aux toilettes, c’est comme si on retombait en enfance*”.¹⁹⁷ In de gevangenis zijn de regels, ingegeven door veiligheidsoverwegingen, toepasselijk op alle aspecten van het leven in de gevangenis. Deze regels laten weinig keuze aan de gedetineerden. Een derde gevolg is dat de gedetineerde door de detentie zijn persoonlijke veiligheid verliest. Hij kiest niet de personen met wie hij in de gevangenis zit. Ten vierde heeft de gedetineerde door de detentie geen toegang meer tot zijn

¹⁹³ Sociologische studies: Clemmer 1940, Sykes 1958, Goffman 1961; Psychologische studies: Goethals 1980, Gibbs 1982.

¹⁹⁴ E. GOFFMAN, *Asiles: Etudes sur la condition sociale des malades mentaux et autres reclus*, Parijs, Ed. de minuit, 1968, 45; E. GOFFMAN, “On the characteristics of total institutions” in D. CRESSEY (eds.), *The prison: studies in institutional organization and change*, New York, Holt, Rinehart en Winston, Inc., 1961, 16; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 28; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, (15) 65.

¹⁹⁵ E. GOFFMAN, “On the characteristics of total institutions” in D. CRESSEY (eds.), *The prison: studies in institutional organization and change*, New York, Holt, Rinehart en Winston, Inc., 1961, 16; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 63.

¹⁹⁶ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 65; G. SYKES, *The society of Captives: a Study of a Maximum Security Prison*, Princeton, Princeton University Press, 2007, 64.

¹⁹⁷ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 65; G. SYKES, *The society of Captives: a Study of a Maximum Security Prison*, Princeton, Princeton University Press, 2007, 64.

eigen goederen. Ten slotte zijn de heteroseksuele relaties van de gedetineerden tot het minimum beperkt. Dit tast de seksuele identiteit van de gedetineerden aan.¹⁹⁸ We stellen echter een verandering, een humanisering en een afvlakking van bepaalde consequenties van opsluiting vast.¹⁹⁹ De materiële omstandigheden zijn erop vooruit gegaan. Ook zijn de gevangnissen op sociaal vlak verbeterd. Ondanks al deze verbeteringen blijft een gevangenis een psychosociaal ongezonde omgeving.²⁰⁰

63. EFFECTEN VAN KORTE EN LANGE GEVANGENISSTRAFFEN – De effecten van korte en lange gevangenisstraffen zijn verschillend. Al vanaf een korte gevangenisstraf ervaren gedetineerden agressie, angst, depressie en psychosomatische reacties.²⁰¹ Tijdens de beginfase verkeren de gedetineerden in een toestand van shock.²⁰² Al na zes dagen detentie merken gedetineerden stigmatisering op. Sociale en familiale relaties lijden al onder korte gevangenisstraffen.²⁰³ De kans op zelfmoord is het grootst tijdens de eerste maand van de opsluiting.²⁰⁴ Een eerste effect van een lange gevangenisstraf is de “prisonisering”.²⁰⁵ De gedetineerden zijn egocentrisch, nemen subculturen over en er is een verlies van banden met de buitenwereld. Dit effect blijft maximum zes maanden uit. Ten tweede kan er zich op lange termijn “institutionalisering” voordoen.²⁰⁶ Het is een psychologische regressie naar

¹⁹⁸ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 65 ; G. SYKES, *The society of Captives: a Study of a Maximum Security Prison*, Princeton, Princeton University Press, 2007, 64.

¹⁹⁹ L. ROBERT, “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, (115) 115.

²⁰⁰ D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 104.

²⁰¹ J. GIBBS, “Disruption and distress: Going from the Street to Jail” in N. PARISI (eds.), *Coping with imprisonment*, Londen, Sage Publications, 1982, (29) 35; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 49.

²⁰² J. GIBBS, “Disruption and distress: Going from the Street to Jail” in N. PARISI (eds.), *Coping with imprisonment*, Londen, Sage Publications, 1982, (29) 33; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 69 ; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 48.

²⁰³ D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 50.

²⁰⁴ D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 48.

²⁰⁵ D. CLEMMER, *The prison community*, New York, Holt, Rinehart en Winston, 1958, 299; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 6; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 68.

²⁰⁶ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 70; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 50.

kinderachtigheid en afhankelijkheid (je bent niet meer in staat zelfstandig te beslissen), naar een emotionele regressie, naar passiviteit en apathie, naar psychosomatische reacties (bijvoorbeeld kniepijn of hoofdpijn waarvoor men geen oorzaken vindt) en naar angst voor vrijlating (een ambivalentie tussen enerzijds de hoop om terug te keren naar de vrije samenleving en anderzijds de onzekerheid over de persoonlijke capaciteit om terug te keren naar de maatschappij).²⁰⁷ Dit effect doet zich bij gedetineerden voor tijdens een opsluiting van zeven jaar of langer.

AFDELING II. PSYCHOSOCIALE GEVOLGEN NA DE VRIJLATING

64. PSYCHOSOCIALE GEVOLGEN DUREN VOORT NA DE DETENTIE – Verscheidene empirische onderzoeken tonen aan dat de psychosociale gevolgen van tijdens de detentie zich dikwijls nog voordoen na de detentie. Amerikaanse studies hebben vastgesteld dat een gedetineerde die zich goed aanpaste aan het penitentiaire regime, na de detentie meer moeilijkheden heeft om zijn leven in de vrije maatschappij terug op te nemen.²⁰⁸ Dat is logisch: als het leven in de gevangenis hard verschilt van het leven in de vrije samenleving, wordt de gedetineerde slecht voorbereid op wat hem te wachten staat na de vrijlating.

65. SOCIALE STIGMATISERING/ ETIKETTERING – Gedetineerden komen na hun detentie in confrontatie met sociale stigmatisering of etikettering. Mensen in de maatschappij beschouwen de ex-gedetineerde als een “oude gedetineerde” of een “delinquent”. Eens een persoon in de gevangenis heeft gezeten, blijft hij een delinquent.²⁰⁹ De gedetineerden ervaren dus een morele verwerping vanuit de samenleving.²¹⁰ Hun straf voelt daardoor dikwijls het sterkste aan na hun vrijlating. Op deze manier is het voor hen moeilijk om te re-integreren in de maatschappij.²¹¹

²⁰⁷ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 70.

²⁰⁸ Ward 1987; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 70.

²⁰⁹ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 71.

²¹⁰ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 179.

²¹¹ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 71.

66. ANDERE NEGATIEVE CONSEQUENTIES VAN DE DETENTIE – Ex-gedetineerden lopen een groot risico op het moeilijk of niet vinden van werk.²¹² Als een ex-gedetineerde gaat solliciteren, zal de werkgever sneller geneigd zijn een andere persoon dan de ex-gedetineerde aan te nemen. Een aantal interimkantoren weigeren kandidaat-uitzendkrachten met een strafblad in te schrijven.²¹³ De detentie verhoogt dus de kans op werkloosheid. Ook hebben ex-gedetineerden dikwijls hun sociale, familiale en professionele netwerken verloren. Dit alles bemoeilijkt de re-integratie. Desalniettemin hebben veel studies aangetoond dat deze negatieve effecten niet alleen het resultaat zijn van de opsluiting zelf. Ex-gedetineerden behoorden dikwijls al vóór hun detentie tot een deel van de populatie die in aanraking komt met problemen op sociaal, familiaal en professioneel vlak.²¹⁴ Het is de detentie die dit probleem vergroot, waardoor het moeilijk is voor hen om zich aan te sluiten bij een sociaal of professioneel netwerk dat hen toelaat succesvol te re-integreren.

AFDELING III. TUSSENTIJDEN BESLUIT

67. VEEL SCHADELIJKE GEVOLGEN – Uit het voorgaande blijkt dat de gedetineerden heel wat schade oplopen tijdens én na hun detentie. Gedetineerden kunnen onder andere ontzorging, role stripping, mortificatie, angst en onzekerheid, totale sanctie, prisonisering, institutionalisering, angst, depressie, psychosomatische reacties en sociale stigmatisering ervaren. C. HANEY schreef het volgende: “*The pains of certain forms of imprisonment, far from being merely unpleasant, can transform prisoners, permanently impede their development, undermine their present and future wellbeing, and shape and affect their potential for post prison adjustment*”.²¹⁵ De gevangenisstraf is een schadelijke manier om delinquent gedrag te bestraffen. Het is niet zo dat de gedetineerde tijdelijk in detentie zit en dat hij daarna gewoon zijn leven terug kan opnemen in de samenleving alsof er niets is

²¹² S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 71.

²¹³ A. CLAEYS, R. ROOSE en M. BOUVERNE- DE BIE, “Detentiebegeleiding: een hefboom tot sociale re-integratie?” in J. GOETHALS en M. BOUVERNE- DE BIE (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, (179) 183.

²¹⁴ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 71.

²¹⁵ C. HANEY, “The contextual revolution in psychology and the question of prison effects” in A. LIEBLING en S. MARUNA, *The effects of imprisonment*, Devon, Willan Publishing, 2005, (66) 68; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 47.

gebeurd. Het gevangenisregime moet proberen deze negatieve psychosociale gevolgen tijdens en na de detentie te beperken.²¹⁶

HOOFDSTUK III. VOORWAARDEN VOOR NORMALISERING

68. SITUERING – Uit het vorige hoofdstuk concludeerden we dat gedetineerden veel schade oplopen. In dit hoofdstuk bespreken we de drie voorwaarden voor normalisering (ter beperking van deze detentieschade). Hierbij bekijken we in welke mate de Belgische gevangenis aan deze voorwaarden voldoen en we maken een vergelijking met de detentiesituatie in Nederland, Denemarken en Zweden.

AFDELING I. VOORBEREIDING OP DE RE-INTEGRATIE

§1. Belang voor de normalisering

69. BELANG VAN DE VOORBEREIDING – Een eerste voorwaarde voor normalisering is de voorbereiding van de gedetineerden op de re-integratie. De overgrote meerderheid van gedetineerden zit tijdelijk in de gevangenis, na hun detentie komen ze terug in de maatschappij terecht. Het is zowel voor de gedetineerde zelf als voor de samenleving wenselijk dat deze re-integratie goed verloopt. Bijgevolg is een voorbereiding van de gedetineerden op de re-integratie wenselijk.²¹⁷ Met het oog hierop moet men er gedurende de detentie vooreerst alles aan doen om de nadelige gevolgen van vrijheidsbeneming maximaal tegen te gaan en om een ruim aanbod aan activiteiten en diensten aan te bieden rekening houdend met de behoeften van de gedetineerden.²¹⁸ Het uitgangspunt van een re-integratiegerichte detentie is immers dat de gedetineerde, door zijn opsluiting, zijn recht op maatschappelijke dienstverlening (en andere rechten), met als finaliteit de menselijke

²¹⁶ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 77.

²¹⁷ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, *The Brethren*)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 30; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 178.

²¹⁸ A. CLAEYS, R. ROOSE en M. BOUVERNE- DE BIE, “Detentiebegeleiding : een hefboom tot sociale re-integratie?” in J. GOETHALS en M. BOUVERNE- DE BIE (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, (179) 182; L. DUPONT (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 144.

waardigheid, niet verliest. Men moet een activiteiten- en hulpaanbod voorzien dat *gericht is op een maatschappelijk zinvolle tijdsbesteding en op een degelijke aanpak van de persoonlijke en sociale problemen van voor de detentie en van de problemen die verwacht worden na de detentie.*²¹⁹ Een tweede nuttige manier waarop de gedetineerden zich kunnen voorbereiden op de re-integratie is het verrichten van arbeid. Op deze manier kunnen gedetineerden vaardigheden ontwikkelen die ze goed kunnen gebruiken in de vrije samenleving, op voorwaarde dat de arbeid uitdagend genoeg is. De gedetineerde heeft zo eveneens de mogelijkheid wat geld te verdienen (wat ze ook goed kunnen gebruiken na hun detentie) en het is een manier om verveling tegen te gaan.²²⁰

§2. Situatie in België

70. ARBEID – In de artikelen 81 – 86 van de Basiswet vinden we de regels in verband met arbeid terug. De gedetineerde heeft recht om deel te nemen aan de beschikbare arbeid. De directeur staat in voor de toewijzing van de arbeid aan de gedetineerden die om arbeid verzoeken. De arbeid mag de waardigheid van de gedetineerde niet aantasten en mag niet het karakter hebben van een disciplinaire bestraffing. Het probleem hierbij is dat er te weinig arbeidsplaatsen voorhanden zijn en dat er te lange wachttijden zijn.²²¹

71. ANDERE ACTIVITEITEN – In de artikelen 76 – 80 van de Basiswet lezen we dat gedetineerden het recht hebben deel te nemen aan heel wat activiteiten. Zij hebben onder andere toegang tot de bibliotheek, kranten, tijdschriften, radio- en televisieprogramma's. Zij kunnen een opleiding volgen, deelnemen aan sportactiviteiten en andere recreatieve activiteiten in de buitenlucht. HELLEMANS e.a. hebben gedetineerden bevraagd in verband met hun tevredenheid over hulp- en dienstverleningsactiviteiten.²²² Zij stelden vast dat ze tevreden

²¹⁹ A. CLAEYS, R. ROOSE en M. BOUVERNE- DE BIE, "Detentiebegeleiding: een hefboom tot sociale re-integratie?" in J. GOETHALS EN M. BOUVERNE- DE BIE (EDS.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, (179) 190.

²²⁰ Jaarverslag 2006 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 40; Jaarverslag 2007 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 53.

²²¹ Jaarverslag 2005 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 27; Jaarverslag 2006 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 40; Jaarverslag 2007 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 23; Jaarverslag 2008-2010 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 29.

²²² zie hierover rapport Hellemans, Aertsen en Goethals, Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, eindrapport, 2008; H. TOURNEL, "Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding ter bevordering van de sociale (re-)integratie in zeven Vlaamse gevangnissen", *Fatik* 2009, nr. 122, (10) 14.

waren over de activiteiten rond vorming, opleiding en arbeidstoeleiding, maar de beperkte beschikbaarheid van deze activiteiten bleken een probleem. Er zijn grote wachtlijsten voor onderwijs-, vormings- en sportactiviteiten. Uit dat onderzoek bleek tevens dat er in Vlaanderen toch wat problemen zijn op het vlak van activiteiten: er is een onvoldoende of ongelijk aanbod tussen gevangenen, het aanbod is onvoldoende aangepast aan de verschillende categorieën van gedetineerden en er is een gebrekkige infrastructuur en financiering...²²³

§3. Situatie in Nederland

72. ARBEID – In Nederland heeft de gedetineerde recht op arbeid die in de inrichting beschikbaar is.²²⁴ Enkel de gedetineerden die tot een vrijheidsstraf zijn veroordeeld, hebben de plicht om deel te nemen aan de arbeid.²²⁵ De directeur draagt zorg voor de beschikbaarheid van deze arbeid.²²⁶ Als er (tijdelijk) geen arbeid voorhanden is, is de directeur echter niet verplicht om vervangende activiteiten te organiseren. Gedetineerden zijn negatief over de arbeid tijdens hun detentie. Ze menen dat ze er weinig aan hebben na hun vrijlating. De belangrijkste redenen dat ze werken zijn: iets te doen hebben, geld verdienen en buiten de cel zijn.²²⁷ In de praktijk is het moeilijk haalbaar om voldoende en geschikte arbeid te voorzien: de straffen zijn dikwijls te kort, er zijn communicatieproblemen en gedetineerden krijgen niet de kans om gedurende enige tijd op een vaste werkplaats iets uit te bouwen.²²⁸

73. ANDERE ACTIVITEITEN – Naast arbeid hebben gedetineerden het recht om andere activiteiten te beoefenen.²²⁹ Gedetineerden mogen dagelijks minstens één uur doorbrengen in open lucht. Voor sommige gedetineerden in dit het ideale moment om in contact te komen met de medegedetineerden en het personeel. In de bibliotheken zijn er boeken, tijdschriften,

²²³ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 31.

²²⁴ Artikel 47 Pbw; G. DE JONGE, “Arbeid” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (583) 594; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 246; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 34.

²²⁵ Artikel 47 lid 3 Pbw; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 246.

²²⁶ Artikel 47 lid 2 Pbw.

²²⁷ C.M. BOEIJ, “Activiteiten” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (559) 601.

²²⁸ C.M. BOEIJ, “Activiteiten” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (559) 610.

²²⁹ Artikel 48 en 49 Pbw.

cd's, spellen, kranten...²³⁰ In bijna alle inrichtingen zijn er onderwijsfaciliteiten.²³¹ De opleidingen zijn bedoeld om gedetineerden betere kansen te geven om zich na de detentie zonder het plegen van criminaliteit in de maatschappij te handhaven. Ook sport is populair onder de gedetineerden. Ze mogen twee keer per week sporten. Recreatie geeft de gedetineerden de kans om samen te kaarten, te schaken, te tafeltennissen, te biljarten, televisie te kijken...²³² Op deze manier kunnen ze elkaar en het personeel ontmoeten. Een gedetineerde uit de penitentiaire inrichting te Vught gaf zijn mening over de maatschappelijke integratie.²³³ Gedetineerden zijn in het algemeen licht positief over de afzonderlijke programmaonderdelen, maar in het weekend, door de week en tijdens de avonden slaat de verveling toe.²³⁴

§4. Situatie in Denemarken en Zweden

74. ARBEID – In Denemarken hebben de gedetineerden de plicht om te werken (37 uur per week). In plaats van te werken kunnen zij een opleiding volgen of een behandeling krijgen.²³⁵ Zelfs gepensioneerden hebben de plicht om te werken in de gevangenis. Gedetineerden moeten elke dag werken, tenzij op nationale feestdagen.²³⁶ In Zweden combineren vele gedetineerden studie met arbeid.²³⁷ Alle gedetineerden zijn daar verplicht deel te nemen aan

²³⁰ C.M. BOEIJ, "Activiteiten" in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (559) 563; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 261; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 20, 35.

²³¹ C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 259.

²³² Artikel 48 en 49 Pbw; C.M. BOEIJ, "Activiteiten" in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (559) 564; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 262; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 20, 35.

²³³ In M. MOERINGS, M. BOONE, A.A. FRANKEN, *Meningen van gedetineerden – vijftig jaar later*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2008, 71 – 72 stelt de gedetineerde het volgende: "Je hoort alleen de slechte kanten van het verhaal maar er zijn ook goede dingen om over de bajes te schrijven b.v. dat er best wel een goede keuze wat betreft onderwijs is ook. De bewaarders hebben ook wel een goede omgang met de gedetineerden. Wat betreft de onderhoud van de cellen valt er ook niet te klagen. Je hebt bijna alles. Je hebt een bibliotheek, je hebt een tandarts en je hebt een medische dienst. De sportactiviteiten zijn ook wel interessant. De arbeid kan beter maar je kan niet alles hebben wat je hartje begeert."; op pagina 72 – 73 zijn nog meerdere meningen van gedetineerden beschreven.

²³⁴ C.M. BOEIJ, "Activiteiten" in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (559) 581.

²³⁵ B.A. OKKELS, "Open prisons – will they last?", *Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology 2011*, (1) 4.

²³⁶ B.A. OKKELS, "Open prisons – will they last?", *Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology 2011*, (1) 4.

²³⁷ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, "The Swedish prison system" in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners' rights*, Stavert, Wolf legal publishers, (559) 566; Section 10 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, "The prison treatment act", *Kriminalvården 2007*, (1) 4.

programma-activiteiten.²³⁸ Hiervoor krijgen ze zes euro per uur. De werkdomeinen waarin de gedetineerden werken zijn voornamelijk de industrie, de landbouw, de tuinbouw, de bosbouw en de bouw.²³⁹

75. ANDERE ACTIVITEITEN – In de Zweedse gevangenissen bereiden de gedetineerden hun terugkeer naar de maatschappij geleidelijk aan voor. Er zijn geen specifieke diensten voorzien voor de gedetineerden, maar zij kunnen gebruik maken van de diensten die beschikbaar zijn voor de vrije burgers. “The Prison and Probation Service” regelt bijvoorbeeld onder toezicht van de “Swedish National Agency for Education” het onderwijs in de Zweedse gevangenissen.²⁴⁰ Praktisch alle gevangenissen hebben studiefaciliteiten. Gedetineerden kunnen een opleiding volgen op het niveau van de basisschool, secundair onderwijs en universiteit (door middel van onderwijs op lange afstand). Gedetineerden hebben ook vrijetijdsactiviteiten.²⁴¹ In de oude gesloten instellingen zijn er minder activiteiten dan in de nieuwe open instellingen. Deze laatste instellingen zijn meestal gelegen op mooie, pittoreske plaatsen. Er zijn ook veel faciliteiten voorzien zoals sport, biljart, tafeltennis en darts.²⁴² De meeste gevangenissen hebben tevens bibliotheken waar de gedetineerden boeken van de gemeentelijke of stedelijke bibliotheken kunnen ontlenuen.²⁴³ Via kranten, televisie, radio en televisie blijven de gedetineerden op de hoogte van wat er in de buitenwereld gebeurt.

²³⁸ Section 12 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, Kriminalvården 2007, (1) 4.

²³⁹ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 567.

²⁴⁰ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 566.

²⁴¹ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 567; Section 14 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, Kriminalvården 2007, (1) 5.

²⁴² P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 567; Section 13 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, Kriminalvården 2007, (1) 5.

²⁴³ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 567.

§5. Rechtsvergelijkend kader

	België	Nederland	Denemarken en Zweden
Arbeid	Recht op arbeid, maar te weinig aanbod en te lange wachttijden	Recht op arbeid, maar in de praktijk moeilijk om voldoende en geschikte arbeid te voorzien	Arbeidsplicht (of opleiding/ behandeling)
Andere activiteiten	Veel activiteiten voorhanden, maar grote wachtlijsten, onvoldoende en ongelijk aanbod en onvoldoende aangepast	Veel activiteiten voorhanden, maar gedetineerden zijn niet tevreden	Veel activiteiten voorhanden, o.a. onderwijs (door diensten uit de buitenwereld)

76. ARBEID – In zowel de Belgische als de Nederlandse gevangenis hebben de gedetineerden recht op arbeid. We stellen echter vast dat in beide landen het voorzien van voldoende arbeid niet volledig mogelijk is. In de Deense en Zweedse gevangenis daarentegen zijn de gedetineerden verplicht arbeid te verrichten. Dit systeem neigt – meer dan het Belgische en Nederlandse systeem – in de richting van normalisering.

77. ANDERE ACTIVITEITEN – Bij zowel het Belgische als het Nederlandse gevangenisregime zijn er goede initiatieven voor activiteiten. In de tabel zien we dat het er in de praktijk in beide landen echter minder positief uitziet. Net zoals in deze twee landen organiseren ze in de Zweedse gevangenis heel wat activiteiten. Bovendien voorzien diensten uit de buitenwereld het onderwijs in de Zweedse gevangenis. Op deze manier realiseren ze normalisering.

78. CONCLUSIE BELGIË – België is in dit opzicht onvoldoende aangepast aan normalisering.

AFDELING II. AANGEPASTE CULTUUR EN INFRASTRUCTUUR

§1. Belang voor de normalisering

79. CULTUUR: VOLDOENDE ACTIVITEITEN EN ONDERSTEUNEND PERSONEEL – Om de normalisering in de gevangnissen te realiseren, is er ten tweede nood aan een goede cultuur en infrastructuur. Op het vlak van cultuur zijn voldoende activiteiten en een goed opgeleid en ondersteunend personeel belangrijk.²⁴⁴ Uit onderzoek van SNACKEN blijkt dat een actief, liberaal regime leidt tot betere relaties en minder geweld. In een dergelijk regime organiseert het gevangenispersoneel constructieve activiteiten en laten ze de gedetineerden zelf beslissingen nemen over hun regime.²⁴⁵

80. INFRASTRUCTUUR: KRITIEK OP CELLULAIR REGIME – In het midden van de 19de eeuw voerde men het zogenaamde cellulair regime in.²⁴⁶ E. DUCPÉTIAUX heeft hier een belangrijke rol in gespeeld. De individuele afzondering was nodig voor de “morele verbetering” van de gedetineerden.²⁴⁷ Met een dergelijke constructie wilden ze ontsnappingen en corruptie (in de zin van “morele besmetting”) tussen de gedetineerden voorkomen. Eind van de 19de eeuw kwam er kritiek op de uitwerking in de praktijk van het regime en de achterliggende idee van het cellulair regime.²⁴⁸ De kritiek was onder meer dat een eenzame opsluiting tot een verhoogde mortaliteits- en zelfmoordgraad leidde, dat er een gevaar tot vorming van

²⁴⁴ Zie hierover meer: S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29.

²⁴⁵ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 72.

²⁴⁶ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 142.

²⁴⁷ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 144.

²⁴⁸ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 149.

psychische stoornissen was, dat er een hoge kostprijs was voor de infrastructuur en dat er nood was aan veel personeel om het cellulair regime effectief te kunnen toepassen.²⁴⁹

81. OPENDEURREGIME EN KLEINE INRICHTING – Op het vlak van infrastructuur is het opendeurregime en de grootte van de inrichting bepalend.²⁵⁰ Door het opendeurregime krijgen de gedetineerden de mogelijkheid om zich vrij te bewegen naar een andere cel en zo contact te houden met de medegedetineerden. De keuze is aan hen: ofwel maken ze gebruik van die vrijheid, ofwel blijven ze alleen in hun cel. Het is een belangrijk aspect van normalisering en beperking van de detentieschade.²⁵¹ Een gevangenis met een opendeurregime zorgt voor een betere relatie tussen de gedetineerden en het personeel. In Canada vinden we in alle federale gevangnissen het opendeurregime.²⁵² Zelfs in een gevangenis in Schotland waar de meest gevaarlijke gedetineerden opgesloten zitten is er een opendeurregime waarbij de gedetineerden elf uur per dag vrij mogen rondlopen.²⁵³ Kleinere instellingen zorgen voor minder orde- en veiligheidsproblemen.²⁵⁴ Het biedt namelijk meer mogelijkheden tot interactie tussen de gedetineerden en het personeel. Kleinere gevangnissen zorgen ervoor dat ze elkaar beter leren kennen.²⁵⁵

§2. Situatie in België

82. ACTIVITEITEN – In afdeling I § 2 van dit hoofdstuk zagen we dat de gedetineerden de mogelijkheid hebben arbeid te verrichten en dat er activiteiten zoals onderwijs, vorming en sport plaatsvinden. Op deze manier voelen de gedetineerden zich gewaardeerd in hun keuze

²⁴⁹ E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 149.

²⁵⁰ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29.

²⁵¹ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 30.

²⁵² S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29.

²⁵³ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29.

²⁵⁴ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29; S. SNACKEN, “Forms of violence and regimes in prison : report of research in Belgian prisons” in A. LIEBLING en S. MARUNA, *The effects of imprisonment*, Devon, Willan Publishing, 2005, (306) 334.

²⁵⁵ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 29; S. SNACKEN, “Forms of violence and regimes in prison : report of research in Belgian prisons” in A. LIEBLING en S. MARUNA, *The effects of imprisonment*, Devon, Willan Publishing, 2005, (306) 336.

hieraan al dan niet deel te nemen. Bijgevolg vergroot hun autonomie. We stelden echter vast dat het aanbod aan arbeid en activiteiten in de praktijk niet altijd even goed verloopt (*supra* 45, nr. 70).

83. GROTE INSTELLINGEN EN WEINIG OPENDEURREGIME – Vandaag de dag merken we dat het gevangenisregime niet is aangepast op het vlak van infrastructuur. Vooreerst hebben we te veel grote gevangenissen. De populatie in de gevangenis van Merksplas en Latin bedraagt bijna 700 gedetineerden. We hebben slechts vijf gevangenissen die minder dan 100 gedetineerden tellen.²⁵⁶ Door het probleem van overbevolking is er bovendien een verschil tussen het aantal beschikbare plaatsen en het aantal gedetineerden die effectief opgesloten zitten. Er blijft een grote kloof van ongeveer 1500 eenheden tussen capaciteit en populatie.²⁵⁷ Ten tweede stellen we vast dat er maar weinig gevangenissen het opendeurregime toepassen. Enkel in Leuven-Centraal kennen ze dit en dat is uniek in België. Zo pleit de voormalige gevangenisdirecteur van Leuven-Centraal, Guido Verschueren, voor een dynamische veiligheid die ontstaat door communicatie. Enkel zo ontstaat er vertrouwen tussen de gedetineerden en het personeel.²⁵⁸ Dit is belangrijk: een gedetineerde zal minder gemakkelijk een penitentiair beambte die hij goed kent iets aandoen dan een beambte waarmee hij geen band heeft. Ook de infrastructuur van sommige gevangenissen is verouderd.²⁵⁹ Er zijn bijvoorbeeld gevangenissen zonder stromend water en waar de douches defect zijn.²⁶⁰ Een voorbeeld hiervan is de gevangenis van Vorst. Enkele gevangenissen zijn niet meer van deze tijd, gedetineerden slapen soms nog op matrassen op de grond.

§3. Situatie in Nederland

84. ACTIVITEITEN – Vervolgens bekijken we de cultuur in de gevangenissen van Nederland. In afdeling I § 3 van dit hoofdstuk bespraken we de arbeid en de activiteiten waaraan de gedetineerden kunnen deelnemen in de Nederlandse gevangenissen. In deze zin kunnen we spreken van een actief gevangenisregime. Gedetineerden hebben de keuze aan

²⁵⁶ Dinant: 32; Ieper: 67; Hoei: 64; Mechelen: 72; Ruislede/Roeselaere: 48.

²⁵⁷ J. VAN POECKE, “Binnen de gevangensmuren” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (193) 194.

²⁵⁸ G. VERSCHUEREN, “Ik ben blij dat ik altijd naïef ben gebleven”, *De standaard* 19 en 20 oktober 2013, 19.

²⁵⁹ Jaarverslag 2008-2010 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 25.

²⁶⁰ Jaarverslag 2008-2010 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 25.

deze activiteiten deel te nemen. Dit vergroot hun autonomie. In de praktijk laten deze activiteiten echter soms te wensen over (*supra* 46, nr. 73).

85. DRIE WETTELIJKE GEVANGENISREGIMES – Het is interessant om de infrastructuur van de Nederlandse gevangnissen te vergelijken met deze van de Belgische gevangnissen. De wettelijke gevangenisregimes in Nederland kunnen we opdelen in een regime van algehele gemeenschap, een regime van beperkte gemeenschap en een individueel regime (afhankelijk van de mate van bewegingsvrijheid binnen de inrichting).²⁶¹ Het regime van algehele gemeenschap geldt als regel in normaal beveiligde gevangnissen.²⁶² In artikel 20 Pbw vinden we terug wat we hieronder moeten verstaan.²⁶³ Artikel 30 Pbw stelt dat gedetineerden, met uitzondering van de in het derde lid genoemde perioden, in gezamenlijkheid verblijven. Dit wil zeggen dat ook in situaties van “overmacht” waardoor de gedetineerde niet aan het programma kan deelnemen buiten de cel moet kunnen verblijven. Het tweede soort regime is het regime van beperkte gemeenschap. De definitie hiervan vinden we terug in artikel 21 Pbw.²⁶⁴ In dit regime verrichten gedetineerden enkel de activiteiten gemeenschappelijk, voor de rest hebben ze geen contact met elkaar. Een laatste soort regime is het individueel regime.²⁶⁵ Een directeur mag enkel een gedetineerde aan een individueel regime onderwerpen als zijn instelling door de minister is aangewezen als een instelling waar zo’n regime

²⁶¹ Artikel 19 Pbw; G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papierens Tijger, 2008, 68; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 200.

²⁶² C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 200; M. MOERINGS, M. BOONE, A.A. FRANKEN, *Meningen van gedetineerden – vijftig jaar later*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2008, 28; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 80.

²⁶³ Artikel 20 Pbw stelt het volgende: “*In een regime van algehele gemeenschap verblijven gedetineerden tezamen in woon-en werkruimten of nemen gemeenschappelijk deel aan activiteiten. In een regime van algehele gemeenschap kunnen gedetineerden worden verplicht zich tijdens de maaltijden, gedurende bezoektijden voorzover zij geen bezoek ontvangen, alsmede gedurende activiteiten waaraan zij niet deelnemen, in hun verblijfsruimte op te houden. Deze ruimte is voor hen persoonlijk dan wel voor de gemeenschappelijke onderbrenging van gedetineerden bestemd. In een regime van algehele gemeenschap houden gedetineerden zich gedurende de voor de nachtrust bestemde uren en op in huisregels bepaalde overige uren gedurende het weekeinde en de algemeen erkende feestdagen in hun verblijfsruimte op*”; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 20.

²⁶⁴ Artikel 21 Pbw stelt het volgende: “*In een regime van beperkte gemeenschap worden gedetineerden in de gelegenheid gesteld gemeenschappelijk aan activiteiten deel te nemen. Overigens houden zij zich in de voor hen persoonlijk bestemde verblijfsruimte op*”; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 20.

²⁶⁵ Artikel 22 Pbw stelt het volgende: “*In een individueel regime worden gedetineerden in de gelegenheid gesteld aan activiteiten deel te nemen. Overigens houden zij zich in de voor hen persoonlijk bestemde verblijfsruimte op. In een individueel regime bepaalt de directeur de mate waarin de gedetineerde in staat wordt gesteld individueel dan wel gemeenschappelijk aan activiteiten deel te nemen*”; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 221; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 20.

toepassing kan vinden.²⁶⁶ Dit is voor gedetineerden die op grond van hun persoonlijkheid, gedrag of andere persoonlijke omstandigheden of de aard van het delict een ernstig risico vormen voor zichzelf of anderen en bijgevolg ongeschikt zijn om te verblijven in een regime van algehele of beperkte gemeenschap.²⁶⁷ Naast deze drie gevangenisregimes kent Nederland nog het “extra beveiligd regime van beperkte gemeenschap”. Dit regime is van toepassing op de gedetineerden die in de extra beveiligde inrichting te Vught verblijven.²⁶⁸

§4. Situatie in Denemarken

86. VEEL AUTONOMIE – We maken vervolgens ook een vergelijking met de cultuur en de infrastructuur van de Deense gevangenissen. We beginnen met de cultuur. In afdeling I § 4 van dit hoofdstuk zagen we dat gedetineerden de mogelijkheid hebben om deel te nemen aan heel wat activiteiten. In de Deense gevangenissen leggen ze bovendien sterk de nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van de gedetineerde. In de cellen hebben de gedetineerden een volledig uitgeruste keuken waar ze hun eigen eten kunnen bereiden. Elke keuken heeft ook een set van messen.²⁶⁹ Deze messen zijn echter bewerkt zodat de gedetineerden deze niet als wapen kunnen gebruiken. Soms krijgen enkele gedetineerden zelfs de toestemming om inkopen te gaan doen in een winkel in de buitenwereld.²⁷⁰ De andere gedetineerden kunnen hun boodschappenlijstje met deze gedetineerden mee geven. Ten tweede hebben gedetineerden de mogelijkheid om hun eigen kledij te dragen en deze zelf te wassen. Tot op zekere hoogte kunnen zij ook bepaalde eigen spullen meenemen naar de gevangenis.²⁷¹ In de Deense gevangenissen is echter niet alles mogelijk. Draagbare telefoontoestellen zijn bijvoorbeeld niet toegelaten.²⁷²

²⁶⁶ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 70.

²⁶⁷ M. MOERINGS, M. BOONE, A.A. FRANKEN, *Meningen van gedetineerden – vijftig jaar later*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2008, 28.

²⁶⁸ Zie hierover meer: G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 70 – 72.

²⁶⁹ B.A. OKKELS, “Open prisons – will they last?”, *Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology 2011*, (1) 4.

²⁷⁰ B.A. OKKELS, “Open prisons – will they last?”, *Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology 2011*, (1) 4.

²⁷¹ B.A. OKKELS, “Open prisons – will they last?”, *Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology 2011*, (1) 4.

²⁷² B.A. OKKELS, “Open prisons – will they last?”, *Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology 2011*, (1) 4.

87. KLEINE INRICHTINGEN EN OPEN SYSTEEM – Wat de infrastructuur betreft, bouwen ze in Denemarken kleine inrichtingen en hanteren ze het open gevangenisstelsel waardoor het contact tussen de samenleving en de gedetineerden mogelijk is.²⁷³ De hoofdregel is dat de gedetineerden naar een open gevangenis gaan. Gesloten gevangenis dienen enkel voor gedetineerden die een heel lange gevangenisstraf uitzitten en voor gedetineerden die niet in staat zijn te leven in een open regime. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de gedetineerde al een ontsnappingspoging heeft ondernomen in een open regime of wanneer er gevaar voor agressie is.²⁷⁴ Ook in de Zweedse gevangenis zijn de open gevangenis de regel. Enkel om veiligheidsredenen – indien er ontsnappingsgevaar of gevaar op verderzetten van criminele activiteiten is – gaan gedetineerden naar een gesloten gevangenis.²⁷⁵

§5. Rechtsvergelijkend kader

	België	Nederland	Denemarken
Cultuur	Veel activiteiten voorhanden, maar grote wachtlijsten, onvoldoende en ongelijk aanbod en onvoldoende aangepast	Veel activiteiten voorhanden, maar gedetineerden zijn niet tevreden	Veel activiteiten voorhanden, o.a. onderwijs (door diensten uit de buitenwereld) + veel mogelijkheden, autonomie voor de gedetineerden

²⁷³ J. PRATT en A. ERIKSSON, “‘Mr Larson is walking out again.’ *The origins and development of Scandinavian prison systems*”, *Australian & New Zealand of Criminology* 2011, (7) 17; J. PRATT, “Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess, part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism”, *British journal of criminology* 2008, (119) 120.

²⁷⁴ B.A. OKKELS, “Open prisons – will they last?”, *Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology* 2011, (1) 2.

²⁷⁵ Section 7 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, *Kriminalvården* 2007, (1) 4.

Infrastructuur	Te grote gevangenissen + te weinig opendeurregime + verouderde infrastructuur	Drie regimes, maar regime van algehele gemeenschap is de regel	Kleine inrichtingen + open gevangenisstelsel is de regel
-----------------------	---	--	--

88. CULTUUR – In Nederland en België proberen ze voldoende arbeid en activiteiten te voorzien voor de gedetineerden, maar we merken dat dit in de praktijk dikwijls te wensen over laat. In Denemarken laten ze veel vrijheid aan de gedetineerden zelf. Hiervoor kunnen ze eigen keuzes maken waardoor hun autonomie vergroot. Ze hebben meer vrijheid en mogelijkheden dan in de Belgische en Nederlandse gevangenissen. Op deze manier is normalisering mogelijk.

89. INFRASTRUCTUUR – Het Nederlandse regime van algehele gemeenschap is gelijkaardig aan het Belgische opendeurregime. Hier dienen we echter op te merken dat het opendeurregime in België zelden van toepassing is, terwijl het regime van algehele gemeenschap in de Nederlandse gevangenissen de regel vormt. In tegenstelling tot in België heeft dus de meerderheid van de gedetineerden in Nederland de mogelijkheid tot contact. Op dit vlak is Nederland beter aangepast aan normalisering. In Denemarken merken we op dat – meer dan in België en Nederland – de structuur van de gevangenissen voordelig is voor de normalisering. Door de kleine en open inrichtingen hebben de gedetineerden in Denemarken veel vrijheid en mogelijkheid tot contact.

90. CONCLUSIE BELGIË – Onze Belgische gevangenissen voldoen niet aan deze tweede voorwaarde voor normalisering.

AFDELING III. CONTACT MET DE BUITENWERELD

§1. Belang voor de normalisering

91. BELANG VAN HET CONTACT MET DE BUITENWERELD – Een derde belangrijke voorwaarde om te kunnen normaliseren is het contact van de gedetineerde met de buitenwereld. Het contact met de buitenwereld vervult drie belangrijke rollen in de gevangenis: het is noodzakelijk ter voorkoming van onmenselijke en vernederende behandelingen, het is essentieel voor de normalisering van het gevangenisregime en de voorbereiding op de re-integratie en het is belangrijk voor de uitoefening van vele fundamentele rechten.²⁷⁶ Zowel contact met de familie, contact met collega's als contact met het brede sociale netwerk zijn belangrijk.²⁷⁷ S. SNACKEN stelt het volgende vast: “*Même la prison, qui exclut les détenus de la société, mais qui, pour protéger cette société à longue terme, doit précisément maintenir les contacts.*”²⁷⁸ In deze stelling herkennen we het belang van het contact.

92. CONTACT MET DE FAMILIE: ESSENTIEEL – Het is belangrijk dat de gedetineerde contact houdt met zijn familie. Contact met de familie verlaagt de zelfmoorden en zelfverminkingen omdat de familie steun biedt aan de gedetineerden.²⁷⁹ Gedetineerden ervaren het contact met de familie als één van de belangrijkste factoren van de re-integratie na hun detentie. Het is namelijk dikwijls de familie die de eerste praktische steun biedt bij de vrijlating.²⁸⁰ Ze helpen bij het zoeken naar werk en ze bieden huisvesting aan. Het contact is dus belangrijk voor de instandhouding van de familierelaties.²⁸¹ Het contact met de buitenwereld is zowel voor de

²⁷⁶ D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 213.

²⁷⁷ S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, *The Brethren*)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 30; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 72.

²⁷⁸ S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 152.

²⁷⁹ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 112.

²⁸⁰ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 113.

²⁸¹ A. NEYS, “Pastorale en levensbeschouwelijke begeleiding” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitaire Pers, 1994, (297) 315; S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel,

gedetineerde zelf als voor de familie en de vrienden belangrijk.²⁸² Onder andere MURRAY (2005) omschrijft de familieleden als de “hidden victims” of de “forgotten victims”.²⁸³ Het EHRM waakt over de eerbiediging van het familieleven als een fundamenteel mensenrecht.²⁸⁴

93. CONTACT MET DE KINDEREN – Het is voor kinderen heel belangrijk dat ze contact houden met hun ouders die opgesloten zitten in de gevangenis.²⁸⁵ De gevolgen van detentie zijn ook voor deze kinderen zeer zwaar. Kinderen hebben nood aan een veilig gezin. Zij zien hun ouders als voorbeelden, de ouders leren immers hoe de kinderen moeten leven en de kinderen identificeren zich met de ouders. Het vormt een probleem voor het kind als de moeder of de vader in de gevangenis opgesloten zit. Uit onderzoek van MEYVIS blijkt dat de kinderen beseffen dat de vader of de moeder slecht is, terwijl zij net voor de kinderen het grote voorbeeld moeten zijn. Het gevolg is dan ook een innerlijk dilemma bij het kind.²⁸⁶ Dit kan leiden tot psychosociale problemen en verstoring in de ontwikkeling.²⁸⁷

Bruylant, 2002, (133) 137; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 115.

²⁸² A. CLAEYS, R. ROOSE en M. BOUVERNE- DE BIE, “Detentiebegeleiding : een hefboom tot sociale re-integratie?” in J. GOETHALS en M. BOUVERNE- DE BIE (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, (179) 189; E. MAES, *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 645; S. SNACKEN, “Belgium” in D. VAN ZYL SMIT en F. DUNKEL (eds.), *Imprisonment Today and Tomorrow: International Perspectives on Prisoners’ Rights and Prison Conditions*, Den Haag, Kluwer Law International, 2001, (32) 62; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 113; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 212.

²⁸³ J. MURRAY, “The effects of imprisonment on families and children of prisoners” in A. LIEBLING en S. MARUNA, *The effects of imprisonment*, Cullompton, Willan, 2005, (442) 443; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 115 ; S. SNACKEN, “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr 48, (27) 30.

²⁸⁴ zie bijvoorbeeld: EHRM, *X. v. UK*, 1982 (“c’est une part essentielle du respect de la vie familiale du détenu que les autorités pénitentiaires l’aident à maintenir des contacts effectifs avec sa famille proche. C’est également une part essentielle de la vie privée et la réhabilitation du détenu de maintenir ses contacts avec le monde extérieur afin de faciliter sa réintégration sociale à sa libération...”); EHRM, *Messina v. Italy*, 2000 (“toute détention légale est par sa nature une limitation de la vie privée et familiale. Cependant, c’est une part essentielle du droit du détenu au respect de sa vie familiale que les autorités pénitentiaires l’aident à maintenir des contacts effectifs avec sa famille proche”); EHRM, *Dickson v. UK*, 2007; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 213.

²⁸⁵ EHRM, *Hokkanen v. Finland*, 1994; EHRM, *McMichael v. UK*, 1995; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 116.

²⁸⁶ W. MEYVIS (eds.), *Als je ouders in de gevangenis zit... over de relatie van kinderen met hun gedetineerde ouder. De situatie in België*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996, 5.

²⁸⁷ K. DE JAEGHER, “Kinderen van gedetineerden” in J. DETIENNE, I. ETIENNE EN M. PIERAERTS (eds.), *Participation de la société dans les prisons*, Brussel, Commission Royale des Patronages, 1997, (187) 189.

§2. Situatie in België

94. BEZOEK EN ANDERE VORMEN VAN CONTACT – Op grond van artikel 58 – 63 van de Basiswet hebben Belgische gedetineerden bezoekrecht. Ze hebben het recht om minimum drie bezoeken per week te ontvangen. Die drie bezoeken moeten verspreid zijn over drie dagen waarvan minimum één dag in het weekend en op woensdagnamiddag.²⁸⁸ De duur van deze bezoeken bedraagt minimum één uur. Het is positief dat er enkele goede initiatieven zijn om een goed contact met de kinderen in de gevangenissen te realiseren.²⁸⁹ Er is bijvoorbeeld in sommige gevangenissen een aantrekkelijke bezoekszaal en een ingerichte speelhoek voorzien of er zijn meer en langere bezoektijden en een soepeler telefonisch contact. Gedetineerden lijken vooral de langere en frequentere bezoektijden belangrijk te vinden.²⁹⁰ Drie keer per week één uur bezoek krijgen is weinig. In een vrije samenleving kunnen mensen op elk moment van de dag in contact komen met andere mensen, in een detentiesituatie daarentegen is dit gereduceerd tot drie uur per week. Gedetineerden hebben tevens recht op ongestoord bezoek (*infra* 68, nr. 114). In artikel 54 – 57 van de Basiswet lezen we dat de gedetineerden ook recht hebben op briefwisseling. Artikel 64 – 65 van de Basiswet gaat over het recht van gedetineerden op telefoon en andere telecommunicatiemiddelen. Gedetineerden kunnen contact hebben met de buitenwereld, maar we vinden dit in vergelijking met de vrije samenleving te beperkt.

§3. Situatie in Nederland

95. BEZOEK EN ANDERE VORMEN VAN CONTACT – In Nederland heeft elke gedetineerde het recht om gedurende ten minste een uur per week op vastgestelde tijden en plaatsen bezoek te ontvangen.²⁹¹ Het bezoek vindt in beginsel plaats onder toezicht. Dit kan ofwel in een bezoekszaal met collectief toezicht zijn ofwel in een bezoekruimte onder individueel

²⁸⁸ Artikel 58 basiswet.

²⁸⁹ Zie meer voorbeelden in: W. MEYVIS (eds.), *Als je ouders in de gevangenis zit... over de relatie van kinderen met hun gedetineerde ouder. De situatie in België*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996, 17; K. POLFLIET, “Mi casa es su casa. Over heilige huisjes in gevangenissen. De Vlaamse Gemeenschap als (stille) venoot of lijdzaam object bij de totstandkoming van een gevangenisbeleid”, *De orde van de dag* 2009, nr. 48, (53) 57.

²⁹⁰ W. MEYVIS (eds.), *Als je ouders in de gevangenis zit... over de relatie van kinderen met hun gedetineerde ouder. De situatie in België*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996, 17.

²⁹¹ Artikel 38, lid 1 Pbw; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 218; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 28; www.dji.nl/contact/Bezoek/index.aspx.

toezicht.²⁹² Dit recht op bezoek is echter geen absoluut recht. Indien de gedetineerde bijvoorbeeld in een strafcel of afzonderingscel verblijft, kan de directeur beperkingen op het recht op bezoek opleggen of kan hij het bezoek zelfs weigeren. De directeur kan tevens bezoek weigeren indien hij dit noodzakelijk acht in het belang van de orde of de veiligheid van de inrichting, de bescherming van de openbare orde of de nationale veiligheid, ter voorkoming van strafbare feiten en ter bescherming van slachtoffers of betrokkenen bij misdrijven.²⁹³ Deze mededeling dient hij schriftelijk te doen.²⁹⁴ Deze weigering mag maximaal twaalf maanden duren.²⁹⁵ Gedetineerden hebben tevens het recht om ten minste eenmaal per week gedurende tien minuten met een of meerdere personen te telefoneren.²⁹⁶ De overheid moet de gedetineerde in staat stellen contact te houden met de buitenwereld.²⁹⁷

§4. Situatie in Zweden

96. BEZOEK EN ANDERE VORMEN VAN CONTACT – We bekijken hoe gedetineerden in de Zweedse gevangenissen contact kunnen hebben met de buitenwereld. Een eerste mogelijkheid is het ontvangen van bezoek. Het bezoek kan plaatsvinden onder controle. Dit is enkel het geval wanneer de veiligheid dit vereist. In de regel is er dus bezoek zonder toezicht van het gevangenispersoneel.²⁹⁸ In dit laatste geval zijn er echter wel controles voor en na het bezoek mogelijk. Indien noodzakelijk kan het gevangenispersoneel in het belang van de veiligheid de achtergrond van de bezoekers controleren.²⁹⁹ In tegenstelling tot de Belgische gevangenissen, kunnen gedetineerden in de Zweedse gevangenissen tijdelijk de gevangenis verlaten om hun

²⁹² C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 218; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 28.

²⁹³ Artikel 38, lid 2 Pbw; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 221; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 28.

²⁹⁴ Artikel 58, lid 2 Pbw; G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 143; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 39.

²⁹⁵ Artikel 38, lid 3 Pbw; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 219; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 28.

²⁹⁶ Artikel 39, lid 1 Pbw; G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 151; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 226; M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 29.

²⁹⁷ M. J. VOS, *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 58.

²⁹⁸ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, "The Swedish prison system" in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners' rights*, Stavem, Wolf legal publishers, (559) 566; Section 29 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, "The prison treatment act", *Kriminalvården* 2007, (1) 7.

²⁹⁹ F. HORNUM, "Corrections in two social welfare democracies: Denmark and Sweden", *Prison journal* 1988, (63) 73; P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, "The Swedish prison system" in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners' rights*, Stavem, Wolf legal publishers, (559) 565.

familie en vrienden te bezoeken. Om hiervoor in aanmerking te komen, moeten de gedetineerden zich gedurende een bepaalde periode “bewijzen”.³⁰⁰ België kent wel het penitentiair verlof of de uitgaansvergunning, maar de toekenning hiervan gebeurt niet louter om de familie en vrienden te bezoeken.³⁰¹ De gedetineerden krijgen deze vergunning en dit verlof daarnaast ook toegekend met bijvoorbeeld het oog op de voorbereiding van de re-integratie of om professionele belangen. Slechts 1,4 % van de gedetineerden in Zweden maakte in 2006 misbruik van deze mogelijkheid. Onder misbruik kunnen we het volgende verstaan: alcohol- en drugsgebruik van de gedetineerde of de gedetineerde die aan het einde van de periode niet terugkeert.³⁰² Naast de mogelijkheid tot het ontvangen van bezoek, zijn er nog andere manieren van contact. Gedetineerden hebben het recht om brieven te versturen en te ontvangen van mensen uit de buitenwereld.³⁰³ Bovendien kunnen gedetineerden gebruik maken van de telefoon, tenzij de veiligheid hierdoor in het gedrang komt.³⁰⁴

§5. Rechtsvergelijkend kader

België	Nederland	Zweden
Bezoekrecht minimum 3 keer 1 uur per week in de gevangenis + andere vormen van contact	Bezoekrecht 1 uur per week in de gevangenis + andere vormen van contact	Bezoek zonder controle in de gevangenis is de regel + bezoek buiten de gevangenis + andere vormen van contact

³⁰⁰ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 566; Section 32 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, *Kriminalvården 2007*, (1) 8.

³⁰¹ Artikel 4 en 6 wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS* 15 juni 2006.

³⁰² P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 566.

³⁰³ Section 26 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, *Kriminalvården 2007*, (1) 7.

³⁰⁴ P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, (559) 566; Section 30 in SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, *Kriminalvården 2007*, (1) 8.

97. BEZOEK EN ANDERE CONTACTVORMEN – Belgische gedetineerden mogen frequenter bezoek ontvangen dan in Nederland. Uit de tabel is duidelijk dat de gedetineerden in Zweden – in tegenstelling tot in België en in Nederland – meer vrijheid hebben bij het bezoek. Hierdoor moeten de gedetineerden meer verantwoordelijkheid opnemen en dit gaat meer in de richting van normalisering.

98. CONCLUSIE BELGIË – Gedetineerden hebben in België wel de mogelijkheid van contact met de buitenwereld, maar dit is nog te beperkt. Op dit vlak voldoen onze gevangenis onvoldoende aan deze voorwaarde.

HOOFDSTUK IV. GRENZEN AAN NORMALISERING

99. SITUERING – Het is niet omdat het normaliseringsbeginsel een wettelijke basis heeft dat de realisatie hiervan zonder problemen verloopt. Er zijn namelijk onvermijdelijk grenzen aan normalisering verbonden die specifiek zijn aan het karakter van de gevangenis. In dit hoofdstuk bespreken we enkele grenzen.

100. VEILIGHEID IN DE GEVANGENIS – De eerste belangrijke grens is de veiligheid in de gevangenis.³⁰⁵ Men moet zowel de interne als de externe veiligheid realiseren. De eerste soort veiligheid gaat om de vrijwaring van de fysieke integriteit van personen en de preventie van wederrechtelijke beschadiging, vernieling of ontvreemding van roerende of onroerende goederen. De externe veiligheid gaat over de bescherming van de samenleving door middel van verzekerde bewaring van gedetineerden en het voorkomen van, vanuit de gevangenis gepleegde, misdrijven.³⁰⁶ Het behoort tot één van de kerntaken van de penitentiaire overheid om te zorgen voor een “veilige” strafuitvoering. Al van kort na WO II streefden ze naar versoepeling en humanisering van het gevangenisregime.³⁰⁷ Normalisering werd naast de

³⁰⁵ E. MAES, “Het actuele penitentiaire beleid in confrontatie met zijn verleden” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (47) 64; P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 9.

³⁰⁶ E. MAES, “Het actuele penitentiaire beleid in confrontatie met zijn verleden” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (47) 65.

³⁰⁷ S. DE VALCK, “De detentiebegeleiding” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (227) 230.

bewaking een beleidsdoel. Toen al merkten verschillende – vooral Amerikaanse – auteurs de incompatibiliteit op tussen de doelstellingen van het gevangeniswezen en de organisatiestructuur.³⁰⁸ In een organisatie als een gevangenis is het moeilijk om zowel normalisering als bewaking te bewerkstelligen.³⁰⁹ Omwille van de veiligheid moeten we de normalisering beperken.

101. ORGANISATORISCHE/ PRAKTISCHE REDENEN – Een volgende reden om grenzen te stellen aan de normalisering is organisatorisch of praktisch. Normalisering vergt immers een hoop organisatie. Als we een detentiesituatie vergelijkbaar met de buitenwereld willen realiseren, betekent dit extra geld en werk voor de overheid en het personeel.

102. VERGELDINGSGEDACHTE – In het publieke debat over de straftoemeting van de gedetineerden en het leven in de gevangenis vinden we twee meningen terug. Enerzijds is er de groep van mensen van de harde lijn.³¹⁰ Deze mensen willen strengere, voelbare straffen. Ze zijn van mening dat onze gevangnissen “geen gevangnissen” meer zijn. Anderzijds stellen de utopisten de gevangenisstraf in vraag. Ze vragen zich af waarom en in welke mate deze dienen tot neutralisering van de maatschappelijke underdogs die de gedetineerden a priori zijn.³¹¹ Normalisering komt in conflict met de vergeldingsgedachte.³¹²

103. GEEN VOLLEDIGE NORMALISERING MOGELIJK – In een ver doorgedreven vorm van normalisering laten we alles wat in de buitenwereld is toegestaan, ook toe in de gevangenis. Omwille van de hierboven besproken grenzen is dit onmogelijk. Een volledige normalisering in de gevangenis is bijgevolg nooit mogelijk.

³⁰⁸ Cressey 1968; Street 1968; Ohlin 1968.

³⁰⁹ S. DE VALCK, “De detentiebegeleiding” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (227) 231.

³¹⁰ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 177.

³¹¹ A. NEYS, “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (177) 177.

³¹² P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 6.

HOOFDSTUK V. BESLUIT

104. MOEILIK TE VERENIGEN BELANGEN – We stelden vast dat een detentie veel schadelijke psychosociale gevolgen met zich meebrengt. Gedetineerden komen niet als betere mensen uit een gevangenis, integendeel: ze lopen veel schade op tijdens én na hun detentie. We zagen dat we normalisering moeten nastreven ter beperking van deze schade en dus in het belang van het psychologisch welzijn van de gedetineerden.³¹³ We signaleerden echter dat er in het algemeen grenzen verbonden zijn aan het normaliseringsbeginsel. De belangrijkste grens is de veiligheid. Hier stellen we een probleem vast: enerzijds willen we normalisering realiseren in het belang van het psychologisch welzijn van de gedetineerden, maar anderzijds moeten we rekening houden met de veiligheid (en de andere grenzen).

105. “STREVEN NAAR” – Deze grenzen zijn eigen aan het specifieke karakter van de gevangnissen. De grenzen kunnen we niet remediëren. We mogen normalisering dus niet als een vanzelfsprekendheid beschouwen. Het is een “streven naar”. Het leven in de gevangenis zal onvermijdelijk anders zijn dan het leven in de buitenwereld.³¹⁴ S. SNACKEN zegt hierover het volgende: “*Une situation de privation de liberté ne pourra jamais être comparable à une situation de liberté. Ils risquent de faire oublier que la privation de liberté reste primordialement néfaste dans ses effets et empêche ou complique la réintégration, la réhabilitation et la réparation.*”³¹⁵ S. SNACKEN doet tevens de volgende uitspraak: “*La vie quotidienne dans les prisons à forte sécurité est très artificielle et très différente de la vie à l’extérieur. Plus il devient un “bon” détenu, un détenu “modèle”, et plus il rencontrera de difficultés à se réinsérer après sa libération.*”³¹⁶

106. GEEN NORMALISERING IN DE GEVANGENIS – Bovendien stelden we vast dat onze Belgische gevangnissen niet voldoende beantwoorden aan de voorwaarden waaraan

³¹³ J. DE WIT, *De gevangnissen*, Leuven, Davidsfonds, 1994, 88.

³¹⁴ P. NELISSEN, *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 3; D. VAN ZYL SMIT en S. SNACKEN, *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 104.

³¹⁵ S. SNACKEN, “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, (133) 152.

³¹⁶ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 70.

gevangnissen moeten voldoen opdat normalisering mogelijk is. We moeten besluiten dat het leven in de gevangenis (nog) niet genormaliseerd is. Het normaliseringsbeginsel is nog niet in de penitentiaire praktijk geïmplementeerd. Dit hoeft niet te verbazen, de Basiswet is nog steeds niet volledig geïmplementeerd.³¹⁷ Het normaliseringsbeginsel kan met andere woorden nog niet op punt staan. Het beginsel is theoretisch ingeschreven in de Basiswet, maar in praktijk merken we op dat het toch moeilijk te verwezenlijken is.

107. DENEMARKEN EN ZWEDEN ALS VOORBEELD – Volledige normalisering is zoals gezegd niet mogelijk, maar we kunnen wel proberen om meer in de richting van normalisering te gaan. Als we dit in onze Belgische gevangnissen willen proberen, moeten we onze gevangnissen beter aanpassen aan de normaliseringsvoorwaarden. Uit het voorgaande leerden we dat het Scandinavische gevangenisstelsel humaan is. De Deense en Zweedse gevangnissen voldeden – in grotere mate dan België en Nederland – aan de normaliseringsvoorwaarden. Meer bepaald zijn de volgende elementen belangrijk voor normalisering: verplichte arbeid, opleiding georganiseerd door diensten buiten de gevangenis muren, veel autonomie en keuzes voor de gedetineerden, kleine inrichtingen en een open gevangenisregime en contact buiten de gevangenis met familie en vrienden. Misschien kan België een voorbeeld nemen aan de Deense en Zweedse gevangnissen en kunnen we op deze manier meer richting normalisering groeien.

³¹⁷ T. DAEMS, “Gekooïd recht voor de gekooide mens. Stand van zaken basiswet gevangeniswezen en rechtspositie gedetineerden”, *T.Strafr.* 2011, afl. 5, (377) 345; J. VAN POECKE, “Binnen de gevangenis muren” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (193) 199.

DEEL III: IMMORELE OF ONGEZONDE LEGALE ACTIVITEITEN IN HET LICHT VAN HET NORMALISERINGSBEGINSEL

HOOFDSTUK I. INLEIDING

108. CASUS: IMMORELE LEGALE RECHTEN – Uit het vorige deel concludeerden we dat normalisering louter een “streven naar” is, aangezien volledige normalisering niet mogelijk is. We stelden tevens vast dat het Belgische gevangenisleven (nog) niet genormaliseerd is. Deze stellingen werken we verder uit aan de hand van enkele immorele legale activiteiten als casus.

109. ONDERZOEKSVRAAG – Deze immorele legale activiteiten bekijken we in het licht van de normalisering. In het licht hiervan moeten de immorele legale activiteiten die in de buitenwereld zijn toegestaan ook mogelijk zijn in een detentiesituatie, omwille van het psychologisch welzijn (ter beperking van de detentieschade). We zagen echter ook dat er grenzen zijn aan de normalisering, waarvan de veiligheid de belangrijkste grens is. We dienen met deze beide elementen rekening te houden. Vanuit deze achtergrond stellen we de volgende vraag: *“In welke mate moeten gedetineerden recht hebben op immorele legale activiteiten, enerzijds bekeken vanuit de veiligheid in de gevangenis (en andere grenzen/argumenten contra) en anderzijds met het oog op het psychologisch welzijn van de gedetineerden (en andere argumenten pro)?”*. Om dit verder te analyseren, bekijken we bij elke immorele legale activiteit zowel de argumenten pro als de argumenten contra. We maken een belangenafweging tussen deze argumenten en daaruit concluderen we of en onder welke voorwaarden de immorele legale activiteiten in een detentiesituatie toegestaan moeten zijn.

HOOFDSTUK II. WAT ZIJN IMMORELE ACTIVITEITEN?

110. PERSOONS- EN CULTUURGEBONDEN – Het is zeer moeilijk te omschrijven wat “immoreel” juist betekent. Er zijn verschillende meningen over. Wat immoreel is hangt sterk

samen met de persoonlijkheid en de cultuur van een persoon. Iets kan immoreel zijn in een bepaald land en in een ander land helemaal niet. Neem als voorbeeld geslachtsgemeenschap voor het huwelijk. Voor sommige mensen is dit vanzelfsprekend, voor anderen niet. We denken dat dit activiteiten zijn die door de maatschappij in het algemeen vaak als onwenselijk worden beschouwd, maar niet bij wet verboden zijn.

HOOFDSTUK III. VIER IMMORELE LEGALE ACTIVITEITEN

111. SITUERING – In deze masterproef bespreken we niet alle mogelijke immorele activiteiten. We beperken ons tot de volgende vier activiteiten: bezoek van prostituees, alcohol, tabaksgebruik en ongezonde voeding.

AFDELING I. BEZOEK VAN PROSTITUEES

112. INLEIDING – Ten eerste bespreken we het ongestoord bezoek van prostituees in de gevangenis. We vergelijken de seksualiteitsbeleving van gedetineerden met en gedetineerden zonder partner in België met deze in Nederland. We formuleren vervolgens argumenten pro en contra het bezoek van prostituees en we eindigen met een antwoord op de onderzoeksvraag.

§1. Situatie in Europa/ België

A. Seksualiteit voor gedetineerden met partner

113. VISIE VAN HET EHRM – Een stijgend aantal Europese landen laten het ongestoord bezoek toe. De landen die het ongestoord bezoek verbieden, bepleiten dat het verbod van deze bezoeken noodzakelijk is vanuit veiligheidsoverwegingen. Het Hof heeft de wenselijkheid van zulke bezoeken bevestigd en heeft erkend dat het weigeren van dergelijk bezoek een beperking inhoudt van het recht van gedetineerden voorzien in het EVRM.³¹⁸ Enerzijds

³¹⁸ EHRM, *GS en RS v. VK*, 1991; EHRM, *ELH en PBH v. VK*, 1997; EHRM, *Kalashnikov v. Rusland*, 2002; EHRM, *Aliev v. Oekraïne*, 2003; S. SNACKEN en D. VAN ZYL SMIT, “Rechten van gedetineerden benaderd vanuit

erkent het Hof het recht op bescherming van het privéleven en het familieleven, het recht om te trouwen en het recht om een familie te stichten volgens de artikelen 8 en 12 EVRM. Het EHRM erkent seksualiteit als een essentieel onderdeel van het privéleven uit artikel 8 EVRM. Het Hof beschouwt seksuele betrekkingen zelfs als het meest intieme aspect van het privéleven.³¹⁹ Anderzijds meent het EHRM dat een absoluut verbod op echtelijk bezoek aanvaardbaar is, gelet op artikel 8.2 EVRM dat toelaat dat er beperkingen worden gesteld op het recht op seksualiteit om strafrechtelijke inbreuken te vermijden en om veiligheidsoverwegingen.³²⁰ Het Hof stelt dat enkel “*bijzonder ernstige redenen*” een inmenging op het vlak van seksualiteit rechtvaardigen.³²¹ Vanuit een mensenrechtelijke bepaling is een inmenging op het recht op seksualiteit toegelaten. Hieruit kunnen we afleiden dat we omwille van de veiligheid in de gevangenissen het recht op seksualiteit van de gedetineerden kunnen beperken. Ook al organiseert de helft van de Europese landen in hun gevangenissen ongestoord echtelijk bezoek, toch erkent het EVRM het niet als een fundamenteel recht beschermd door artikel 8 EVRM.³²²

114. ONGESTOORD BEZOEK IN BELGIË – In België is het ongestoord bezoek toegelaten. Gedetineerden kunnen met het oog op de instandhouding van de relatie met hun partner gebruik maken van de “intieme cellen”. Dit is zowel mogelijk voor externe als interne partners (zie bijlage 2). Hierbij is er vanzelfsprekend ruimte voor seksueel contact. Behoudens de door de wet voorziene uitzonderingen heeft iedere gedetineerde minstens eenmaal per maand recht op ongestoord bezoek gedurende minimum twee uur (zie bijlage 3).³²³ Een voorwaarde hiervoor is dat de gedetineerde ten minste 6 maanden een stabiele (exclusieve)

recente Europese ontwikkelingen” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (241) 246.

³¹⁹ S. SOTTIAUX, “Recente ontwikkelingen in de Europese rechtspraak inzake seksuele betrekkingen: een gemiste kans?”, *TBP* 2001, (375) 377.

³²⁰ Zie EHRM, *Kalashnikov v. Rusland*, 2002; S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 121.

³²¹ EHRM, *Smith Grady v. UK*, 1999; EHRM, *Lustig-Prean en Beckett v. UK*, 2000; S. SOTTIAUX, “Recente ontwikkelingen in de Europese rechtspraak inzake seksuele betrekkingen: een gemiste kans?”, *TBP* 2001, (375) 377.

³²² Zie EHRM, *Aliiev v. Ukraine*, 2003; SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 127.

³²³ Artikel 58 § 4 Basiswet.

partnerrelatie heeft.³²⁴ De gedetineerde kan na één maand detentie een verzoek tot ongestoord bezoek indienen.³²⁵ Dat verzoek dienen ze schriftelijk in bij de directeur van de gevangenis.³²⁶ Zowel de gedetineerde zelf als de bezoeker dient de aanvraag in. Men brengt de PSD op de hoogte van het verzoek en deze dienst deelt aan de directeur alle relevante elementen mee die ze kennen.³²⁷ De directeur neemt uiterlijk één maand na het indienen van het verzoek een beslissing over het al dan niet toestaan van het ongestoord bezoek.³²⁸ De gedetineerde en de bezoeker mogen geen enkel voorwerp meenemen naar het lokaal waar het ongestoord bezoek plaatsvindt. Ze dienen aan het einde van het bezoek het lokaal terug op orde te stellen.³²⁹

B. Seksualiteit voor gedetineerden zonder partner

115. ANDERE VORMEN VAN SEKSUALITEIT IN DE BELGISCHE GEVANGENISSEN – Gedetineerden zonder partner kunnen niet van het ongestoord bezoek genieten. Ze kunnen regulier bezoek van een prostituee ontvangen, maar geen ongestoord bezoek (zie bijlage 1, 2, 3 en 4). Zij beleven hun seksualiteit door middel van masturbatie, al dan niet met behulp van pornografisch materiaal op televisie of in blaadjes. De ongeschreven regel is dat de personen die masturberen dit doen op een manier die geen aanstoot geeft bij hun omgeving. Dit kan hetzij op het toilet, hetzij onder de lakens. Indien gedetineerden zich niet aan die regels houden, kan dit aanleiding geven tot melding van storend gedrag (zie bijlage 1). Er is een

³²⁴ Artikel 15 Koninklijk besluit tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titels III en V van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden;

P. CHARLIER, PH. MARY en M. NEVE (eds.), *Le guide du prisonnier*, Brussel, Editions Labor, 2002, 141.

³²⁵ Artikel 15 Koninklijk besluit tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titels III en V van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden.

³²⁶ Artikel 16 Koninklijk besluit tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titels III en V van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden.

³²⁷ Artikel 17 Koninklijk besluit tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titels III en V van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden.

³²⁸ Artikel 18 Koninklijk besluit tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titels III en V van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden.

³²⁹ Artikel 19 Koninklijk besluit tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titels III en V van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden.

mogelijkheid tot aankopen van pornografisch materiaal zoals tijdschriften en films (zie bijlage 3 en 4). Enkele malen per week is er porno op televisie (zie bijlage 3).

116. GEEN NORMALISERING – We stellen vast dat ongestoord bezoek van prostituees in Belgische gevangenissen verboden is. De mensen in de buitenwereld genieten deze vrijheid wel. Op dit vlak is de gevangenis dus niet genormaliseerd.

§2. Situatie in Nederland

117. BZT VOOR PARTNERS – De directeur van de gevangenis kan bezoek zonder toezicht (BZT) toestaan. Een ander woord hiervoor is relatiebevorderend bezoek (RBB).³³⁰ In principe laten ze ten hoogste één keer per maand BZT toe.³³¹ Met dit bezoek heeft de gedetineerde de mogelijkheid om persoonlijk contact te hebben met zijn partner met eventueel gelegenheid tot seksueel contact.³³² In veel gevallen is het echter enkel een vertrouwelijk samenzijn met de partner, soms vergezeld van kinderen. In normaal beveiligde gevangenissen is BZT toegestaan indien het nodig is voor de behandeling of begeleiding.³³³ Omwille van veiligheidsrisico's is in uitgebreide of extra beveiligde inrichtingen BZT niet toegestaan. Om voor BZT in aanmerking te komen, moet de gedetineerde ten eerste gedurende een aaneengesloten periode van drie maanden in één of meerdere normaal beveiligde gevangenissen hebben verbleven. Een andere voorwaarde is dat de band tussen de betrokkenen “zodanig duurzaam en hecht” moet zijn en dat het bezoek “het beoogde strikt persoonlijke karakter behoeft”. Een derde voorwaarde is dat het bezoek bijdraagt tot het behoud of het versterken van de band tussen de gedetineerde en de partner.³³⁴ Een vereiste van de inrichting kan bovendien zijn dat de betrokkenen levenspartners zijn en voor de detentie van de ene betrokkene hebben samengewoond. Het BZT is echter geen recht voor de

³³⁰ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 147.

³³¹ C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 221; www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/straffen-en-maatregelen/vraag-en-antwoord/welke-rechten-heeft-een-gedeteneerde.html; www.commissievantoezicht.nl/dossiers/contact_buitenwereld/contact_buitenwereld_gedeteneerden/bezoek/.

³³² C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 221; www.commissievantoezicht.nl/dossiers/contact_buitenwereld/contact_buitenwereld_gedeteneerden/bezoek/.

³³³ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 148.

³³⁴ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 148; www.commissievantoezicht.nl/dossiers/contact_buitenwereld/contact_buitenwereld_gedeteneerden/bezoek/.

gedetineerde.³³⁵ Het is niet vastgelegd in de Pbw. Het is de directeur die beoordeelt of een dergelijk bezoek kan bijdragen tot het versterken van de banden tussen de betrokkenen en of het van belang is voor de terugkeer van de gedetineerde in de samenleving. Zowel de gedetineerde als de verzoeker moet hiervoor een aanvraag indienen.³³⁶

We vinden nergens terug dat gedetineerden ongestoord bezoek mogen ontvangen van prostituees. Ook hier is duidelijk dat de bovenstaande regels enkel gelden voor BZT tussen partners.

§3. Rechtsvergelijkend kader

	België	Nederland
Met partner	1 keer per maand gedurende min. 2 uur mogelijk + voorwaarden: 6 maanden stabiele relatie + verzoek door zowel de gedetineerde als de partner + directeur beslist, maar het is een recht uit Art. 58 §4 Basiswet	1 keer per maand mogelijk + voorwaarden: duurzame en hechte relatie, persoonlijk karakter en bijdragen tot behoud en versterken van de relatie + verzoek door zowel de gedetineerde als de partner + directeur beslist, maar het is géén recht in de Pbw
Zonder partner	Geen ongestoord bezoek van prostituees	Geen ongestoord bezoek van prostituees

³³⁵ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 148; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 221; www.commissievantoezicht.nl/dossiers/contact_buitenwereld/contact_buitenwereld_gedetineerden/bezoek/.

³³⁶ C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 221; www.commissievantoezicht.nl/dossiers/contact_buitenwereld/contact_buitenwereld_gedetineerden/bezoek/.

118. VERGELIJKBAAR – De regels in België zijn vergelijkbaar met de regels in Nederland. De voorwaarden en de frequentie van het ongestoord bezoek van de partner zijn in grote mate gelijklopend. We merken echter één groot verschil op. In België is dit recht ingeschreven in de Basiswet. In Nederland daarentegen is het geen recht in de Pbw, het is onderworpen aan de beslissingsmacht van de directeur. De gedetineerden in de Belgische gevangenissen bevinden zich dus in een voordeligere situatie. In beide landen kunnen enkel partners van het ongestoord bezoek genieten, deze mogelijkheid is niet voorzien voor prostituees.

§4. Argumenten pro en contra bezoek van prostituees

A. Argumenten pro

119. PSYCHOLOGISCH WELZIJN – We formuleren eerst de argumenten pro. Het belangrijkste argument pro ongestoord bezoek van prostituees in de gevangenis is vooreerst het psychologisch welzijn en de gezondheid van de gedetineerde.³³⁷ Sommige gedetineerden ervaren tijdens de detentie een seksuele frustratie, een prostituee zou een verlichting van deze frustratie kunnen betekenen (zie bijlage 1 en 3). Deze ontlading van seksuele frustraties kan een positief effect hebben op het leefklimaat tussen de gedetineerden tijdens een langdurige detentie (zie bijlage 2 en 4).

120. GELIJKHEID TUSSEN GEDETINEERDEN EN KEUZEVRRIJHEID – Ten tweede realiseren we op deze manier gelijkheid tussen gedetineerden met partner en gedetineerden zonder partner. Bovendien hebben de mensen in de vrije samenleving de keuze seksueel contact te hebben met wie ze willen.

³³⁷ R. LEVIN, “Sexual activity, health and well-being – the beneficial roles of coitus and maturation”, *Sexual and Relationship Therapy* 2007, (135) 135; R. SAVIN-WILLIAMS en Z. VRANGALOVA, “Adolescent sexuality and positive well-being: a group-norms approach”, *Journal of youth and adolescence* 2011, (931) 931.

B. Argumenten contra

121. VEILIGHEID EN PRAKTISCHE ORGANISATIE – Naast deze argumenten pro plaatsen we enkele argumenten contra. Vooreerst zijn de veiligheid en de praktische organisatie belangrijke elementen. Het is wenselijk dat de gevangenisdiensten de persoon met wie de gedetineerde ongestoord bezoek geniet zo goed mogelijk kennen en als een betrouwbaar persoon ervaren. Het is praktisch onmogelijk om elke prostituee op vraag van de gedetineerde te screenen (zie bijlage 1). Ook de veiligheid van de prostituee zelf mag niet in het gedrang komen. Zonder de voorgeschiedenis van haar klant te kennen, kan zij zich onvoldoende een beeld vormen van eventuele risico's die een ongestoord bezoek met zich mee kan brengen (zie bijlage 1). De veiligheid van de prostituees kan in het gedrang komen bij seksuele delinquenten (zie bijlage 4). Daarnaast kunnen gedetineerden misbruik maken van het ongestoord bezoek van de prostituee door bijvoorbeeld illegale middelen binnen te smokkelen. De ruimtes voor ongestoord bezoek zijn al beperkt voor het bezoek van partners. Als we het bezoek van prostituees in de ongestoorde ruimtes tolereren, gaan we meer ongestoorde ruimtes moeten creëren. Is dit praktisch en organisatorisch wel haalbaar?

122. VOORBEELDFUNCTIE – Ten tweede is een gevangenis een overheidsinstelling die een voorbeeldfunctie heeft waarbinnen we prostitutie niet kunnen aanmoedigen omwille van verbanden met uitbuiting, vrouwenhandel, pooiersmilieu, drugs... (zie bijlage 1). Het toelaten van ongestoord bezoek van prostituees brengt mogelijk een groot risico op afpersing, mensenhandel en drugshandel met zich mee (zie bijlage 4). Als er bijvoorbeeld gedetineerden uit het pooiersmilieu of uit het milieu van mensenhandel komen, kunnen zij hun praktijken tijdens de detentie misschien verder zetten (zie bijlage 2 en 3). Malafide praktijken in de gevangenis moeten we absoluut voorkomen (zie bijlage 2 en 3).

123. GEZONDHEID – Ten derde zijn er gevaren voor de gezondheid. Vele gedetineerden zijn besmet met infectieuze ziekten (zoals HIV of TBC). De gevangenis is een potentiële bron van ernstige risico's voor de volksgezondheid.³³⁸ Gedetineerden kunnen de prostituees besmetten.

³³⁸ S. TODTS, "Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangenissen" in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (145) 151.

124. VOORKEUR – Ten vierde gaat de voorkeur van het gevangenisbestuur om deze ogenblikken aan te wenden uit naar personen in een relatie (zie bijlage 2). Een detentie heeft immers een grote impact op de relatie, ongestoord bezoek is in dit opzicht bevorderlijk voor de relatie.

125. STRAFBAARSTELLING – Ten laatste kan het misdrijf prostitutie uit artikel 380 § 1 Sw. strafbaar zijn. De in dit artikel opgesomde delicten zijn niet strafbaar indien de dader houder is van een vergunning als exploitant van een huis van ontucht.³³⁹ De voorwaarden om deze vergunning te krijgen hebben betrekking op de fysieke en psychische integriteit van de prostituee, de minimumnormen van de kamer, de hygiënische omstandigheden en de controle.³⁴⁰ De prostituee zelf kan niet gestraft worden – prostitutie op zich is niet strafbaar – maar het gevangenispersoneel zou gestraft kunnen worden voor de misdrijven uit artikel 380 § 1 Sw. De gevangenisdirecteur zou in dit opzicht een vergunning moeten aanvragen om hieraan te ontsnappen. De vraag is of deze hiertoe bereid is en of dit mogelijk is.

§5. Antwoord op de onderzoeksvraag

126. PRAKTISCH ONMOGELIJK? – Principieel zijn we van oordeel dat het psychologisch welzijn van gedetineerden belangrijk is. We hechten tevens veel belang aan de gelijkheid tussen gedetineerden met partner en gedetineerden zonder partner. Ook de keuzemogelijkheid van de gedetineerde is belangrijk. Hier tegenover staan echter tegenargumenten zoals de veiligheid (waaronder het argument van misbruik), voorbeeldfunctie van de gevangenis, de gezondheid en de voorkeur voor het ongestoord bezoek van partners. Het argument van misbruik houdt geen stand, partners kunnen evengoed misbruik maken van deze vrijheid. Tussen de andere tegenargumenten en de argumenten pro kunnen we een evenwicht zoeken. In dit opzicht stellen we het volgende voor. Gedetineerden moeten ongestoord bezoek van prostituees kunnen genieten, op voorwaarde van de naleving van strikte regels. Een eerste reeks regels kan zijn: geen drugs binnenbrengen, geen crimineel verleden van de prostituee, geen crimineel seksueel verleden van de gedetineerde en aandacht voor hygiëne en veiligheid.

³³⁹ A. DE NAUW, *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2010, 133; S. VANDROMME, “Strafrechter breekt lans voor wettelijke regeling exploitatie van prostitutie”, *Juristenkrant* 2003, afl. 72, (6) 7.

³⁴⁰ S. VANDROMME, “Strafrechter breekt lans voor wettelijke regeling exploitatie van prostitutie”, *Juristenkrant* 2003, afl. 72, (6) 7.

Vervolgens moeten voor ongestoord bezoek van prostituees dezelfde veiligheidsregels gelden als voor ongestoord bezoek van partners. Ten derde kan het gevangenispersoneel met een escorte bureau enkele vaste prostituees per gevangenis inzetten die de gevangenisdiensten aan een screening onderwerpen. We zijn er ons echter van bewust dat het tegenargument van de praktische organisatie zeer sterk is. Het lijkt ons moeilijk om dit allemaal in de praktijk te regelen. Indien het gevangenispersoneel dit toch mogelijk acht, denken we dat het onder deze voorwaarden toegelaten moet zijn. We vrezen echter dat dit *wishful thinking* is.

AFDELING II. ALCOHOL

127. INLEIDING – In deze afdeling kijken we hoe het in de gevangnissen gesteld is met het alcoholgebruik onder de gedetineerden. Is consumptie van alcohol toegelaten in een detentiesituatie? We bespreken de stand van zaken in België en in Nederland, we analyseren de argumenten pro en contra en we geven een antwoord op de onderzoeksvraag.

§1. Situatie in België

128. RELATIEF ALCOHOLVERBOD – Momenteel heerst er een alcoholverbod in de gevangnissen.³⁴¹ We vinden in de Basiswet geen artikel met een recht op een alcoholconsumptie terug. Occasioneel kunnen gedetineerden tafelbier drinken, met een minimale hoeveelheid alcohol (zie bijlage 1 en 4). Zo krijgen de gedetineerden in de gevangenis van Merksplas elke zondag een blikje bier met 1,5 promille alcohol (zie bijlage 2). Andere alcoholische dranken zijn verboden.

129. GEEN NORMALISERING – Uit het voorgaande stellen we vast dat – in tegenstelling tot de vrije samenleving – er in de gevangnissen een relatief alcoholverbod bestaat. Ook op het vlak van alcohol is het gevangenisregime dus niet genormaliseerd.

³⁴¹ R. BOONE, “Drie dagen in Beveren”, *Juristenkrant* 2014, afl. 285, (8) 8.

§2. Situatie in Nederland

130. VERBOD – Alcohol is streng verboden in Nederlandse gevangenissen. Daar treffen ze maatregelen om te voorkomen dat alcohol wordt binnengesmokkeld. Ten eerste kan het gevangenispersoneel de gedetineerden aan een fouillering onderwerpen als er een vermoeden bestaat dat zij van bezoekers alcohol ontvangen.³⁴² Ten tweede dienen gedetineerden regelmatig een urinecontrole te ondergaan en ten derde is er af en toe een controle door het gevangenispersoneel van de cellen en de ruimtes waar gedetineerden komen.³⁴³

§3. Rechtsvergelijkend kader

België	Nederland
Alcoholverbod	Alcoholverbod

131. GELIJKE REGELGEVING – De regelgeving in verband met alcohol in gevangenissen is in beide landen identiek. Zowel in België als in Nederland is alcohol in principe verboden.

§4. Argumenten pro en contra

A. Argumenten pro

132. PSYCHOLOGISCH WELZIJN – Om te beginnen sommen we enkele argumenten pro op. Zoals we hierboven besproken hebben, heeft de detentie veel negatieve effecten op de gedetineerde. Uit een onderzoek van BLAAUW e.a. (1998) blijkt dat bijna alle gedetineerden depressieve symptomen vertonen en drie op vier gedetineerden hebben stressgebonden

³⁴² www.dji.nl/contact/Bezoek/index.aspx.

³⁴³ www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/straffen-en-maatregelen/vraag-en-antwoord/welke-rechten-heeft-een-gedeteneerde.html.

somatische aandoeningen.³⁴⁴ Alcohol kan dit lijden verminderen.³⁴⁵ Uit onderzoek van BAUM-BAICKER blijkt dat gematigde alcoholconsumptie zou leiden tot verbeteringen in stemming en sociale aanpassing.³⁴⁶ Alcohol in beperkte mate tolereren, kan dus ten goede komen van het psychologisch welzijn van de gedetineerden.

133. KEUZEVRIJHEID – Nu het in de gevangenis verboden is alcohol te drinken, zoeken sommige gedetineerden manieren om aan alcohol te komen om zo hun pijn te verdoven of consumeren ze gewoon uit verveling. Het gebeurt dat gedetineerden zelf iets brouwen (zie bijlage 2). Bovendien hebben vrije mensen de kans om alcohol te drinken wanneer ze het willen.

B. Argumenten contra

134. VEILIGHEID – Tegenover de argumenten pro stellen we de volgende tegenargumenten. De veiligheid is een eerste belangrijk argument voor het verbieden of op zijn minst beperken van alcohol in een detentiesituatie. Als we de gedetineerden toelaten alcohol te drinken, kan dit tot gevaarlijke situaties in de gevangenis leiden. Alcohol werkt ontremmend en het heeft een negatieve invloed op het functioneren en de gedragscode, wat moeilijk te verantwoorden is in een context waar er sprake is van een hoge mate van beveiliging (zie bijlage 1, 2 en 4). Wetenschappelijk onderzoek associeert alcoholgebruik onder jongeren met gebruik van tabak, seksuele activiteit, geweld, rijden onder invloed en zelfmoord.³⁴⁷ Alcohol heeft een verdovend effect op de hersenen. De hersendelen die het gedrag en de gevoelens controleren raken door

³⁴⁴ E. BLAAUW, A. KERKHOF en R. VERMUNT, “Psychopathology in police custody”, *International Journal Law and Psychiatry* 1998, (73) 73; S. TODTS, “Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangnissen” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (145) 146.

³⁴⁵ S. TODTS, “Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangnissen” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (145) 149; www.jellinek.nl/vraag-antwoord/alcohol-drugs/alcohol/alcohol-beleid/wat-zijn-de-positieve-gevolgen-van-alcoholgebruik.

³⁴⁶ Onderzoek van BAUM-BAICKER zelf konden we niet raadplegen, maar er is naar verwezen in C. ERTAN YÖRÜK en B. YÖRÜK, “The impact of drinking on psychological well-being : evidence from minimum drinking age laws in the United State”, *Sociale Science & Medicine* 2012, (1844) 1845; www.peele.net/psychosocial-benefits-of-moderate-alcohol-consumption/.

³⁴⁷ C. ERTAN YÖRÜK en B. YÖRÜK, “The impact of drinking on psychological well-being : evidence from minimum drinking age laws in the United State”, *Sociale Science & Medicine* 2012, (1844) 1845.

alcohol verdoofd.³⁴⁸ Door de ontremmende werking van alcohol zal de interactie tussen gedetineerden onderling en tussen gedetineerden en personeel nog complexer en moeilijker hanteerbaar maken (zie bijlage 4). Bovendien kunnen dronken gedetineerden conflicten veroorzaken of ze kunnen agressie vertonen (zie bijlage 3).³⁴⁹ Zeker bij psychiatrische patiënten is er een groot verband tussen middelenmisbruik en agressie.³⁵⁰ Er is een verband tussen middelengebruik en criminaliteit. In een onderzoek uit Canada³⁵¹ bleek dat middelengebruik een rol had gespeeld in een groot aantal gevallen van alle criminaliteit: 54 % van alle feiten had een verband met alcohol, 19 % had een verband met illegale drugs en in 11 % van de gevallen waren alcohol en illegale drugs betrokken.³⁵² Met het oog op de veiligheid dienen we dit absoluut te voorkomen. Gezien de specifieke situaties waarin gedetineerden zich bevinden (ze hebben reeds vele frustraties en beperkte vrijheden) maakt het gebruik van alcohol de kans op geweld en agressie groter.

135. NEGATIEVE GEVOLGEN – Ten tweede heeft het consumeren van alcohol negatieve gevolgen. Onderzoek wees uit dat alcoholgebruik tot een verhoogd risico op depressie leidt.³⁵³ Alcohol resulteert tevens in een hogere mortaliteitsgraad.³⁵⁴

136. VERSLAVINGSPROBLEMATIEK – Ten derde kampen vele gedetineerden met een verslavingsproblematiek. Alcohol ter beschikking stellen in een detentieomgeving zal onvermijdelijk leiden tot misbruik en overlast (zie bijlage 3 en 4). We kunnen alcohol

³⁴⁸ C. ERTAN YÖRÜK en B. YÖRÜK, “The impact of drinking on psychological well-being : evidence from minimum drinking age laws in the United State”, *Sociale Science & Medicine* 2012, (1844) 1845; www.druglijn.be/drugs-abc/alcohol/effecten.aspx.

³⁴⁹ www.druglijn.be/drugs-abc/alcohol/effecten.aspx.

³⁵⁰ J. SWANSON, “Mental disorder, substance abuse and community violence : an epidemiological approach” in J. MONAHAN en H. STEADMAN (eds.), *Violence and mental disorder: developments in risk assessment*, Chicago, University of Chicago Press, 1994, (75) 75; S. TODTS, “Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangenis” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (145) 150.

³⁵¹ Permanen, Cousineau, Brochu en Sun 2002.

³⁵² S. TODTS, “Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangenis” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (145) 150; www.ias.org.uk/What-we-do/Publication-archive/The-Globe/Issue-4-2002/Proportion-of-crimes-associated-with-alcohol-and-other-drugs-in-Canada.aspx.

³⁵³ C. ERTAN YÖRÜK en B. YÖRÜK, “The impact of drinking on psychological well-being : evidence from minimum drinking age laws in the United State”, *Sociale Science & Medicine* 2012, (1844) 1845.

³⁵⁴ D. BROOK (eds.), “Environmental stressors, low well-being, smoking and alcohol use among South African adolescents”, *Social Science & Medicine* 2011, (1447) 1447; M. SCHNEIDER (eds.), “Estimating the burden of disease attributable to alcohol use in South Africa in 2000”, *South African Medical Journal* 2007, (664) 667; F. SITAS (eds.), “Tobacco attributable deaths in South Africa”, *Tobacco Control* 2004, (396) 396.

beschouwen als een soort drug. In 2006 meldde 60 % van alle gedetineerden uit een representatieve steekproef dat ze ooit in hun leven wel eens een drug hadden gebruikt (TODTS e.a., 2007). Uit een bevraging blijkt dat ongeveer één op drie gedetineerden ook drugs gebruikt in de gevangenis.³⁵⁵ Zij gebruiken drugs om de realiteit te vergeten en de tijd te verdrijven. Risicofactoren zoals stress en verveling zijn een gevaar voor niet-verslaafde gedetineerden. De gevangenis is een milieu waarin gedetineerden experimenteren met nieuwe producten. Gevangnissen zijn bijgevolg een belangrijke bron van nieuwe verslavingen. Bovenop de verslavingen die zij eventueel al hadden vóór hun detentie kunnen de gedetineerden tijdens de detentie nieuwe verslavingen creëren. Doordat meer mensen drugs gaan gebruiken in de gevangenis, ontstaat een drugsmarkteconomie. Dit heeft veel overlast en onveiligheidsgevoelens tot gevolg bij de gedetineerden en het gevangenispersoneel.³⁵⁶

§5. Antwoord op de onderzoeksvraag

137. ÉÉN ALCOHOLCONSUMPTIE PER DAG – Het is belangrijk dat we veel waarde hechten aan het psychologisch welzijn en de keuzevrijheid van de gedetineerden. Als we de argumenten contra hiermee vergelijken, klinken deze overtuigend. We stellen vast dat er veel veiligheidsrisico's aan alcohol verbonden zijn. Ook de negatieve effecten en verslavingen moeten we absoluut voorkomen. Vooral met het oog op de veiligheid kunnen we alcohol niet zonder beperkingen tolereren. We zijn echter van oordeel dat een absoluut verbod te verregaand is. Om een evenwicht te vinden tussen deze argumenten pro en contra, kan het misschien een goed idee zijn om elke middag één alcoholconsumptie met een laag alcoholpercentage toe te staan. Hierdoor zal de veiligheid niet in het gedrang komen en is het risico op negatieve effecten en verslavingen beperkt. Bovendien kan dit ten goede komen aan het psychologisch welzijn van de gedetineerden. Hierbij willen we een bedenking maken. Gedetineerden kunnen van deze vrijheid misbruik maken. Gedetineerden kunnen bijvoorbeeld andere gedetineerden onder druk zetten om hun dagelijkse consumptie aan hen af te staan. Daarom lijkt het ons noodzakelijk om als voorwaarde te stellen dat als ze misbruik maken van deze mogelijkheid, hen het recht op deze dagelijkse consumptie gedurende een bepaalde tijd

³⁵⁵ S. TODTS, "Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangnissen" in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, (145) 148; www.vad.be/sectoren/justitie/een-beleid-opzetten.aspx.

³⁵⁶ www.cadlimburg.be/preventie-justitie-gevangenis; www.vad.be/sectoren/justitie/een-beleid-opzetten.aspx.

ontzegd wordt. We kunnen ons hierbij afvragen of dit praktisch mogelijk is. We denken dat één alcoholconsumptie per gedetineerde bij het middagmaal organisatorisch haalbaar is. Op het vlak van alcohol kunnen we de gevangenis omwille van de veiligheid niet volledig normaliseren, maar dit is een mooie stap in de richting van normalisering.

AFDELING III. TABAKSGEBRUIK

138. INLEIDING – Een volgende immorele legale activiteit waar we onze aandacht op vestigen is het tabaksgebruik in een detentiesituatie. We beginnen met een schets van de stand van zaken in België en in Nederland, we bespreken vervolgens de argumenten pro en contra en we beantwoorden ten slotte de onderzoeksvraag.

§1. Situatie in België

139. TOEGELATEN IN INDIVIDUELE CEL EN IN BUITENLUCHT – Gedetineerden mogen op bepaalde plaatsen in de gevangenis roken. Deze toelating hebben ze enkel in hun individuele verblijfsruimte en tijdens de wandeling in open lucht (zie bijlage 4).³⁵⁷ Het begrip “individuele verblijfsruimte” vraagt om verdere verduidelijking. Het artikel 2 van het KB van 19 januari 2005³⁵⁸ bepaalt welke plaatsen zijn vrijgesteld van het rookverbod. Vooral artikel 2, 2° is relevant, het bepaalt dat de volgende plaats is vrijgesteld van het rookverbod: “*de als private vertrekken te beschouwen gesloten plaatsen van alle instellingen van maatschappelijke dienstverlening en van de gevangenissen, waar de bewoners en niet-bewoners mogen roken onder de voorwaarden die er voor hen zijn vastgelegd*”. In dit artikel spreken ze over “private vertrekken”. Hierin herkennen we de connotatie van woning en niet van werkplaats. In een privaat vertrek is de bewoner “thuis” en moeten anderen aankloppen of toestemming vragen om binnen te komen.³⁵⁹ Dergelijke ruimte veronderstelt zelfstandigheid of autonomie. Hieruit leiden we af dat gedetineerden in hun cel mogen roken. De gedetineerden kunnen echter in een meerpersoonskamer verblijven, zodat er in dat geval géén

³⁵⁷ www.vandaag.be/binnenland/119123_geen-algemeen-rookverbod-in-gevangenissen.html.

³⁵⁸ Koninklijk besluit van 19 januari 2005 betreffende de bescherming van de werknemers tegen tabaksrook, *BS* 2 maart 2005.

³⁵⁹ www.rookvrij.be/werkplek/2005_01_19_KB_werkplek_RV.pdf.

sprake is van een “privaat vertrek”.³⁶⁰ In dat geval geldt het rookverbod wel. Gedetineerden mogen met andere woorden roken in een éénpersoonscel, maar als ze een cel delen met meerdere gedetineerden hebben ze deze mogelijkheid niet. Gedetineerden mogen ook niet op openbare plaatsen (gangen, burelen, ontspanningsruimten) roken (zie bijlage 4).

140. GEEN ALGEMEEN ROOKVERBOD – Momenteel heerst er geen algemeen rookverbod in de gevangnissen. Minister van Justitie TURTELBOOM vindt dit geen ideale situatie. Zij zegt hierover het volgende: *“Een algemeen rookverbod zou echter alleen mogelijk zijn als er iedere dag voldoende rookmomenten kunnen worden georganiseerd. Dat kan momenteel niet, het gevangenisregime en het aantal personeelsleden zijn er niet aan aangepast. Een rookverbod zonder meerdere rookmomenten per dag zou de agressie in de gevangnissen doen toenemen en brengt dus de veiligheid in gevaar.”*³⁶¹

141. WEL NORMALISERING – Tot op de dag van vandaag heerst er dus nog geen algemeen rookverbod in de gevangenis. Zoals gezegd mogen gedetineerden enkel roken in een éénpersoonscel en in de buitenlucht, niet in de openbare ruimten. Deze situatie lijkt sterk op de situatie in de buitenwereld. Ook in de buitenwereld mogen we niet meer in openbare ruimten roken. Op dit vlak kunnen we stellen dat het gevangenisregime genormaliseerd is. Het verschil is echter dat mensen in de vrije samenleving eender wanneer naar buiten kunnen gaan om te roken, terwijl de gedetineerden enkel op vastgelegde tijdstippen naar buiten mogen.

§2. Situatie in andere landen

A. Nederland

142. NIET TOEGELATEN IN GEMEENSCHAPPELIJKE RUIMTEN – In artikel 43 van de Gevangenismaatregel 1953 zag men roken als een recht. Het artikel stelde het volgende: *“De gedetineerden worden in de gelegenheid gesteld om te roken, behoudens op plaatsen en tijden*

³⁶⁰ www.rookvrij.be/werkplek/2005_01_19_KB_werkplek_RV.pdf.

³⁶¹ www.gva.be/nieuws/binnenland/aid1344853/er-komt-geen-algemeen-rookverbod-in-gevangnissen.aspx;
www.hbvl.be/nieuws/binnenland/aid1344853/er-komt-geen-algemeen-rookverbod-in-gevangnissen.aspx;
www.vandaag.be/binnenland/119123_geen-algemeen-rookverbod-in-gevangnissen.html.

waar of wanneer dit door de directeur niet is toegelaten.” Dit is veranderd in de huidige Pbw. In deze wet spreken ze noch over een recht op roken, noch over het recht op rookvrije kamers. In de penitentiaire inrichtingen is de Tabakswet³⁶² van toepassing. Artikel 10 van de Tabakswet geldt in de gevangenis en luidt als volgt: *“Voor de instellingen, diensten en bedrijven die door de Staat en de openbare lichamen worden beheerd, worden door het bevoegde orgaan zodanige maatregelen getroffen, dat van de daardoor geboden voorzieningen gebruik kan worden gemaakt en de werkzaamheden daarin kunnen worden verricht zonder daarbij hinder of overlast van roken te ondervinden”*.³⁶³ Daarbij wees de beroepscommissie op het uitvoeringsbesluit bij de Tabakswet, namelijk het Besluit beperking verkoop en gebruik tabaksproducten.³⁶⁴ In dit Besluit is aangegeven welke maatregelen men moet nemen en voor welke gemeenschappelijke ruimten die rookverboden gelden.³⁶⁵ De openbare ruimten voor gedetineerden kunnen we beschouwen als ruimten vallend onder artikel 2 lid 1 van het Besluit, waarin ingevolge artikel 10 lid 2 van de Tabakswet een verbod om tabaksproducten te gebruiken geldt. Dit maakt duidelijk dat gedetineerden niet mogen roken in gemeenschappelijke ruimten.

143. TOEGELATEN IN INDIVIDUELE CEL – De Tabakswet biedt mogelijkheden om het roken in privéruimten toe te staan.³⁶⁶ In de Nota van Toelichting bij het Besluit uitzonderingen rookvrije werkplek³⁶⁷ is er pas sprake van een privéruimte als de gedetineerde deze ruimte niet hoeft te delen met andere gedetineerden. Hieruit kunnen we afleiden dat roken op cel enkel is toegestaan als de gedetineerde de cel niet moet delen met een medegedetineerde.³⁶⁸ Bij meerpersoonscellen probeert het personeel zoveel mogelijk rekening te houden met het rookgedrag van de gedetineerden. In de praktijk zorgt het beperkt aantal cellen er echter dikwijls voor dat ze een rokende en een niet-rokende gedetineerde samen in een cel plaatsen. Indien de gedetineerde op een gedeelde cel zit, kan deze bezwaar maken tegen het roken van

³⁶² Wet van 10 maart 1988, houdende maatregelen ter beperking van het tabaksgebruik, in het bijzonder ter bescherming van de niet-roker.

³⁶³ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 202; www.commissievantoezicht.nl/dossiers/dossier_rookbeleid/thema_artikel/.

³⁶⁴ Besluit van 28 december 1989, tot uitvoering van de artikelen 9, 10, 11, eerste lid, en 12 van de Tabakswet.

³⁶⁵ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 202; www.commissievantoezicht.nl/dossiers/dossier_rookbeleid/thema_artikel/.

³⁶⁶ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 202; www.commissievantoezicht.nl/dossiers/dossier_rookbeleid/thema_artikel/.

³⁶⁷ Besluit van 15 december 2003, houdende uitvoering van artikel 11a, vijfde lid, van de Tabakswet.

³⁶⁸ www.commissievantoezicht.nl/dossiers/dossier_rookbeleid/thema_artikel/.

de celgenoot en kan deze later vaak van celgenoot wisselen.³⁶⁹ Gedetineerden kunnen weigeren de cel te delen met een rokende gedetineerde, maar in de praktijk belanden ze dan dikwijls in de isoleercel.³⁷⁰

B. Zweden en Engeland

144. VERDERGAAND VERBOD – In Zweden is het verboden te roken in de gevangenissen. Daar mogen ze enkel roken in de buitenlucht, bijvoorbeeld op de binnenplaats.³⁷¹ Engeland en Wales gaan nog verder dan Zweden. Daar zullen ze dit jaar een proefproject beginnen waarbij de gedetineerden zelfs niet meer op de binnenplaats mogen roken. Zij zullen hulp en nicotinepleisters krijgen om te stoppen met roken. Men is bang dat het rookverbod voor onrust in de gevangenissen zal zorgen, vermits 80 % van de gedetineerden in Engeland en Wales rookt. Ze verwachten dat de invoering van het verbod moeilijk zal zijn. Binnen een jaar zal het verbod in alle gevangenissen gelden.³⁷²

³⁶⁹ www.commissievantoezicht.nl/dossiers/dossier_rookbeleid/thema_artikel/;

www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1864032/2011/03/23/Rokende-criminelen-niet-met-niet-rokers-in-cel.dhtml.

³⁷⁰ www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1864032/2011/03/23/Rokende-criminelen-niet-met-niet-rokers-in-cel.dhtml.

³⁷¹ www.tegenkanker.be/13_maart_2014_vlk_hoopt_dat_grondwettelijk_hof_uitzonderingen_op_rookvrije_werkplek_als_discrimina.

³⁷² www.metronieuws.nl/nieuws/proefproject-rookverbod-in-gevangenissen-engeland-en-wales/SrZmit!1Cx4CPYAiT8NI/;

www.tegenkanker.be/13_maart_2014_vlk_hoopt_dat_grondwettelijk_hof_uitzonderingen_op_rookvrije_werkplek_als_discrimina.

§3. Rechtsvergelijkend kader

	België	Nederland	Zweden	Engeland
Openbare ruimten	Verboden	Verboden	Verboden	Verboden
Privéruimten	Enkel in individuele cel	Enkel in individuele cel, maar in praktijk?	Verboden	Verboden
Buitenlucht	Toegestaan	Toegestaan	Toegestaan	Verboden

145. VERGELIJKING – De Nederlandse regels zijn gelijklopend met de regels in de Belgische gevangenis. In beide landen kunnen gedetineerden enkel in éénpersoonscellen en in de buitenlucht roken. Dit is niet toegestaan in meerpersoonscellen of in openbare ruimten. Zweden en Engeland gaan nog verder in hun verbod dan België en Nederland.

§4. Argumenten pro en contra

A. Argumenten pro

146. PSYCHOLOGISCH WELZIJN – We plaatsen de argumenten pro en contra tabaksgebruik naast elkaar, te beginnen met de argumenten pro. Gedetineerden leven in een stressvolle

situatie. Door te roken worden zij rustiger en dit is positief voor het psychologisch welzijn.³⁷³ Tabak kan immers stressreducerend werken en het heeft op zich geen negatief effect op het gedrag van de gedetineerden. (zie bijlage 2 en 4).

147. KEUZEVRIJHEID – Bovendien genieten de mensen in de vrije samenleving de vrijheid te roken binnen de wettelijke vereisten.

B. Argumenten contra

148. VEILIGHEID – We overlopen tevens de argumenten contra. Ten eerste kan het roken van tabak in de gevangenis aanleiding geven tot specifieke risicosituaties waarbij de veiligheid van de gevangenis in het gedrang komt. Met het vuur kunnen de gedetineerden brand stichten.³⁷⁴ Ook kan dit ongewild aanleiding geven tot brandstichting: bijvoorbeeld door de brandende sigaret in bed.

149. GEZONDHEID – Het is ten tweede nefast voor de gezondheid van de (mede)gedetineerden.³⁷⁵ De IARC³⁷⁶ onderzocht meer dan 50 studies over passief roken en longkanker. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat passief meeroken het risico op longkanker met 20 % voor vrouwen en 30 % voor mannen verhoogt.³⁷⁷ Tevens neemt hierdoor het risico op hart- en vaatziekten sterk toe.³⁷⁸ Een hartinfarct is de belangrijkste oorzaak van overlijden door passief meeroken.³⁷⁹ Passief roken kan ook de oorzaak zijn van

³⁷³ V. KNOTT (eds.), “Transdermal nicotine: single dose effects on mood, eeg, performance, and event-related potentials”, *Sciverse Sciencedirect Journals* 1999, (253) 253; M.A. RUSSELL (eds.), “The classification of smoking by factorial structure of motives”, *Journal of the Royal Statistical Society* 1974, (313) 314; www.trimbos.nl/onderwerpen/alcohol-en-drugs/tabak/tabak-algemeen/effecten.

³⁷⁴ www.commissievantoezicht.nl/dossiers/dossier_rookbeleid/thema_artikel/.

³⁷⁵ www.trimbos.nl/onderwerpen/alcohol-en-drugs/tabak/tabak-algemeen/effecten.

³⁷⁶ International Agency of Research on Cancer.

³⁷⁷ I. KAWACHI, “More evidence on the risks of passive smoking”, *British Medical Journal* 2005, (277) 277.

³⁷⁸ R. BLANPAIN, *Passief roken. De zachte moordenaar. Rookvrij werken, reizen, tafelen en spelen*, Leuven, Van Halewyck, 2003, 159; I. KAWACHI, “More evidence on the risks of passive smoking”, *British Medical Journal* 2005, (277) 277; N. WALD, “Tobacco industry denies risk of passive smoking”, *British Medical Journal* 1989, (299) 331;

www.tegenkanker.be/13_maart_2014_vlk_hoopt_dat_grondwettelijk_hof_uitzonderingen_op_rookvrije_werplek_als_discrimina.

³⁷⁹ www.tegenkanker.be/13_maart_2014_vlk_hoopt_dat_grondwettelijk_hof_uitzonderingen_op_rookvrije_werplek_als_discrimina.

een beroerte.³⁸⁰ Er zijn arresten waar het EHRM van mening was dat gedwongen passief meeroken in een cel in strijd is met artikel 3 EVRM. In het arrest *Florea v. Roemenië* oordeelde het EHRM dat omstandigheden van de opsluiting die verzoeker onderging, de door art. 3 EVRM vereiste drempel van ernst overschreden.³⁸¹ In het arrest *Aparicio Benito v. Spanje* verklaarde het EHRM de klacht ongegrond.³⁸² Een ander negatief gevolg van tabak is een hogere sterftegraad.³⁸³ Deze gevolgen van roken zijn vanzelfsprekend ook negatief voor de gezondheid van de rokende gedetineerde zelf. Een studie in het *British Medical Journal* analyseerde 26 studies over de effecten van stoppen met roken op het psychologisch welzijn van de ex-roker. Stoppen met roken heeft een positieve invloed op depressies, angst en stress.³⁸⁴

§5. Antwoord op de onderzoeksvraag

150. BEHOUD VAN HUIDIGE REGELING – We zien dat het roken van tabak een positief effect kan hebben op het psychologisch welzijn en de keuzemogelijkheid van de gedetineerde. We stellen tevens tegenargumenten vast. De veiligheid en de gezondheidsrisico's van (mee)roken voor (mede)gedetineerden staan centraal. We moeten toegeven dat er veiligheidsrisico's verbonden zijn aan het roken van tabak in de gevangenis, toch is dit argument niet sterk genoeg om het roken van tabak in de toekomst te verbieden. Zolang de gedetineerde de afspraken naleeft (bijvoorbeeld waar ze mogen roken) en er geen overlast is voor de medegedetineerden, zijn de veiligheidsrisico's in de huidige regeling minimaal (zie bijlage 1 en 4). Ook het argument van de gezondheidsrisico's van passief meeroken voor de medegedetineerden gaat in de huidige Belgische detentiesituatie niet op. We zagen immers

³⁸⁰ I. KAWACHI, "More evidence on the risks of passive smoking", *British Medical Journal* 2005, (277) 277.

³⁸¹ EHRM, *Florea v. Roemenië*, 2010: In dit arrest had de verzoeker de bevoegde overheid meermaals gewezen op de slechte omstandigheden van zijn opsluiting, met inbegrip van de aanwezigheid van gedetineerden die roken in zijn cel. De verzoeker heeft het roken van zijn medegedetineerde altijd moeten verdragen.

³⁸² In dit arrest klaagde de verzoeker over het gebrek aan bescherming van staatswege tegen passief roken. In tegenstelling tot de vorige zaak verbleef de verzoeker hier in een éénpersoonscel, zodat hij zich kon terug trekken in een rookvrije ruimte.

³⁸³ D. BROOK (eds.), "Environmental stressors, low well-being, smoking and alcohol use among South African adolescents", *Social Science & Medicine* 2011, (1447) 1447; M. SCHNEIDER (eds.), "Estimating the burden of disease attributable to alcohol use in South Africa in 2000", *South African Medical Journal* 2007, (664) 667; F. SITAS (eds.), "Tobacco attributable deaths in South Africa", *Tobacco Control* 2004, (396) 396.

³⁸⁴ I. KAWACHI, "More evidence on the risks of passive smoking", *British Medical Journal* 2005, (277) 277; www.kanker.be/nieuws/stoppen-met-roken-goed-voor-de-gezondheid%E2%80%A66en-de-moraal; www.gezondheid.be/index.cfm?fuseaction=art&art_id=15804.

dat gedetineerden enkel mogen roken in hun individuele éénpersoonscel en in de buitenlucht. De gedetineerde zal op deze manier geen schade aanrichten aan de gezondheid van de medegedetineerden. We denken dat deze tegenargumenten in de huidige regeling geen stand houden. We zien dan ook geen reden om deze huidige regeling in te perken. Op deze manier komen we immers tegemoet aan het belang van het psychologisch welzijn, zonder dat we een negatief gevolg van de argumenten contra ervaren. Als we de huidige regeling zouden uitbreiden, komen we echter in botsing met de argumenten contra. Het lijkt ons dus een goed idee om de huidige regeling te behouden, zonder inperking of uitbreiding.

AFDELING IV. ONGEZONDE VOEDING

151. INLEIDING – De keuze voor het eten van ongezonde voeding is de laatste immorele legale activiteit die een bespreking waard is. Hebben de gedetineerden de keuze om ongezonde voeding te eten? We vangen aan met een korte bespreking van de stand van zaken in het Belgische en in het Nederlandse gevangenisregime, we overlopen de argumenten pro en contra en we formuleren ten slotte een antwoord op de onderzoeksvraag.

§1. Situatie in België

152. ONGEZONDE VOEDING VIA KANTINELIJST – De inrichting voorziet voeding voor de gedetineerden. Het menu ligt vast voor elke gedetineerde. 's Morgens krijgen ze brood met confituur, choco of honing, 's middags een warme maaltijd en 's avonds brood met toespis en koffie.³⁸⁵ Voedingsafwijkingen op dit menu zijn toegestaan omwille van medische of religieuze redenen. Zo is bijvoorbeeld halal en koosjer eten toegelaten. De bereiding van het eten gebeurt door een kok, met hulp van de gedetineerden. Gedetineerden eten normaal in hun cel. Een gevangenis heeft de plicht om dagelijks evenwichtige en gezonde voeding aan te bieden (zie bijlage 4).³⁸⁶ Artikel 47 van de Basiswet bepaalt dat gedetineerden via de kantine

³⁸⁵ A. NEYS en G. VERSCHUEREN, "Het dagelijks leven in de gevangenis" in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (125) 161.

³⁸⁶ Artikel 42 Basiswet.

de mogelijkheid krijgen om nog iets extra aan te kopen.³⁸⁷ Zij kunnen via deze kantenlijst ongezonde voeding bestellen (zie bijlage 2, 3 en 4).

153. GEEN NORMALISERING – We stellen vast dat de gedetineerden geen keuze hebben tussen een basismenu en een “fastfoodmenu”. Ze kunnen echter wel ongezonde voeding aankopen via de interne kantenlijst. Gedetineerden kunnen dus wel kiezen voor ongezonde voeding, maar in beperkte mate. In dit opzicht is het gevangenisregime niet echt genormaliseerd.

§2. Situatie in Nederland

154. HUIDIGE REGELING – Artikel 44, eerste lid Pbw handelt over voeding in gevangnissen.³⁸⁸ De directeur van de gevangenis is verantwoordelijk voor de kwaliteit en de hoeveelheid van de voeding. We vinden in de Pbw niet terug wat de minimale voedingswaarde (calorische waarde) van het voedsel moet zijn. Het is de directeur die beslist. Bij klachten kunnen de gedetineerden de directeur aanspreken en tegen die beslissing van de directeur kan men tevens klacht indienen.³⁸⁹ In principe eet iedereen het gewone menu. Afwijkingen zijn mogelijk als de arts van de gevangenis een dieet aan een gedetineerde voorschrijft of als de religieuze overtuiging het gewone menu niet toelaat.³⁹⁰ In sommige inrichtingen bestaat de mogelijkheid zelf een maaltijd te bereiden. In één enkele inrichting moeten de gedetineerden zelfs hun eigen maaltijd klaarmaken.³⁹¹ Gedetineerden in Nederland hebben tevens de mogelijkheid om via de kantine extra voedingsmiddelen en andere artikelen te kopen.³⁹² De directeur van de inrichting bepaalt het assortiment en de prijzen in de kantine.

³⁸⁷ A. NEYS en G. VERSCHUEREN, “Het dagelijks leven in de gevangenis” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, (125) 162.

³⁸⁸ Artikel 44, lid 1 Pbw stelt het volgende: “De directeur draagt zorg dat aan de gedetineerde voeding, noodzakelijke kleding en schoeisel worden verstrekt dan wel dat hem voldoende geldmiddelen ter beschikking worden gesteld om hierin naar behoren te voorzien”.

³⁸⁹ G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 199; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 236.

³⁹⁰ Artikel 44, lid 3 Pbw; G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 199.

³⁹¹ C.M. BOEIJ, “Activiteiten” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, (559) 562; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 237.

³⁹² Artikel 44, lid 5 Pbw; G. DE JONGE en H. CREMERS, *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 201; C. KELK, *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 239.

§3. Rechtsvergelijkend kader

België	Nederland
In principe vast menu, maar afwijking o.w.v. medische of religieuze reden mogelijk + via kantine extra (ongezonde) voeding	In principe vast menu, maar afwijking o.w.v. medische of religieuze reden mogelijk + soms kunnen gedetineerden zelf maaltijd bereiden + via kantine extra (ongezonde) voeding

155. GROTE GELIJKENIS – In beide landen kunnen gedetineerden nog extra voeding aankopen via de kantine. Een verschil is dat in sommige Nederlandse gevangenissen gedetineerden hun eigen maaltijd kunnen bereiden. In Nederland hebben gedetineerden dus iets meer keuzevrijheid wat hun voeding betreft.

§4. Argumenten pro en contra

A. Argumenten pro

156. ORGANISATIE EN KEUZEVRJHEID – We bekijken eerst een argument pro. De mensen in de vrije samenleving hebben de mogelijkheid om voor ongezonde voeding te kiezen.

B. Argumenten contra

157. AGRESSIE – We formuleren ook enkele tegenargumenten. Vooreerst hebben studies aangetoond dat ongezond eten de gedetineerden agressief maakt.³⁹³

³⁹³ www.geweldloosactief.nl/webmagazine/web3051b.html;http://metro.co.uk/2012/03/14/junk-food-and-margarine-among-trans-fats-laden-food-that-makes-us-angry-351857/;www.naturalnews.com/039655_processed_food_irritability_research.html#;www.theguardian.com/lifeandstyle/wordofmouth/2013/apr/24/can-food-make-you-angry;

158. PRAKTISCHE ORGANISATIE – Ten tweede kunnen we praktische redenen inroepen. Is het in gevangnissen wel haalbaar om naast religieuze afwijkingen op het basismenu ook nog eens de keuze te laten om een “fastfoodmenu” te consumeren? Het dagelijkse budget voor voeding per gedetineerde is al uitermate klein.³⁹⁴ De Europese gevangenisregels stellen dat de voeding in de gevangnissen voldoende nutritionele waarde moet hebben en dat het moet aangepast zijn aan de leeftijd, gezondheid of de religie van de gedetineerde.³⁹⁵ Ze zeggen niets over een recht om te kiezen voor ongezonde voeding.

§5. Antwoord op de onderzoeksvraag

159. BEHOUD VAN HUIDIGE REGELING – Om de keuzevrijheid van de gedetineerden te respecteren, kunnen we een “fastfoodmenu” toelaten. Tegenover dit argument pro staan argumenten contra. Vooreerst is de veiligheid een belangrijke factor. We moeten voorkomen dat gedetineerden agressie vertonen door de consumptie van ongezonde voeding. In dit opzicht lijkt het geen goed idee om een “fastfoodmenu” te aanvaarden. Ook het praktische tegenargument is niet te onderschatten. Het vraagt veel organisatie van het gevangenispersoneel om voor elke gedetineerde dagelijks evenwichtige voeding te voorzien. We kunnen toch niet van hen verwachten dat ze daarenboven nog een ander menu bereiden? Elke dag ongezonde voeding voorzien is te verregaand. Een mooie middenweg is het aanbieden van ongezonde voeding via de kantenlijst. Uiteraard moeten we agressie voorkomen, maar door het aanbod via de kantine hebben de gedetineerden maar beperkte toegang tot de ongezonde voeding. Hierdoor is het risico op agressie beperkt. Organisatorisch vormt het aanbieden van ongezonde voeding via het interne kantinesysteem geen probleem (zie bijlage 2 en 4). Naast deze mogelijkheid zien we nog een extra toegeving in de Nederlandse regeling. Daar kunnen gedetineerden in sommige inrichtingen hun eigen maaltijd bereiden. Misschien kunnen we in Belgische gevangnissen zes van de zeven dagen een vaste maaltijd voorzien en één dag per week de gedetineerden hun eigen maaltijd laten bereiden. Die ene dag hebben de gedetineerden de keuze wat ze eten. Indien zij willen, kunnen zij dan

www.westlondonfreeschool.co.uk/userfiles/file/Does%20junk%20food%20make%20you%20angry%20schoolne wz.pdf.

³⁹⁴ Jaarverslag 2006 Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen, 65.

³⁹⁵ Regel 22 van de EPR.

een ongezonde maaltijd bereiden. Van die ene ongezonde maaltijd per week zullen de gedetineerden geen agressieve neigingen vertonen en praktisch lijkt het ook mogelijk. Het gevangenispersoneel kan de gedetineerden bij de bereiding bijstaan in de plaats van zelf het eten te maken. Een week op voorhand beslissen de gedetineerden wat ze willen bereiden zodat het gevangenispersoneel voldoende tijd heeft het nodige te voorzien. We stellen dus voor dat de gedetineerden zowel via het kantinesysteem extra (ongezonde) voeding kunnen aankopen en dat ze één keer per week hun eigen maaltijd – onder toezicht van het gevangenispersoneel – mogen bereiden.

HOOFDSTUK IV. MOETEN WE ER EEN RECHT VAN MAKEN?

160. GEEN RECHT OP PROSTITUEES – We moeten in ons achterhoofd houden dat we normalisering beter verwezenlijken door het toekennen van rechten dan door middel van gunsten die afhankelijk zijn van de goede wil van het gevangenispersoneel.³⁹⁶ Indien het uitoefenen van de immorele legale activiteiten enkel een gunst is, zal dat leiden tot willekeur naargelang de gevangenis. Dat zorgt voor onzekerheid. Zoals hierboven beargumenteerd, zijn we principieel voor het ongestoord bezoek van prostituees onder de beschreven voorwaarden. De praktische onmogelijkheid heeft echter tot gevolg dat we hier geen recht van kunnen maken.

161. RECHT OP ALCOHOL, TABAKSGEBRUIK EN ONGEZONDE VOEDING – We denken dat dagelijks één alcoholconsumptie met een laag alcoholpercentage bij het middagmaal gezien de argumenten pro en contra mogelijk moet zijn. Daarnaast zijn we van mening dat de huidige regeling in verband met tabaksgebruik goed is. Wat de ongezonde voeding betreft kunnen we het huidige kantinesysteem behouden en de gedetineerden de mogelijkheid laten één keer per week hun eigen maaltijd te bereiden. In artikel 47 van de Basiswet vinden we reeds een recht om te kiezen voor ongezonde voeding via de kantenlijst. Gedetineerden hebben echter nog geen recht op één alcoholconsumptie per dag, op tabaksgebruik in hun individuele cellen en in de buitenlucht en op een wekelijkse eigen bereiding van een maaltijd. Bij deze raden we de

³⁹⁶ S. SNACKEN, *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 77.

wetgever aan om van deze laatste drie voorstellen onder de aangehaalde voorwaarden een recht te maken.

BESLUIT

162. Aanvankelijk kregen gedetineerden enkel gunsten. Door de opkomst van de mensenrechten verwierven gedetineerden rechten. Onder invloed van Europa begon België belang te hechten aan de rechten van gedetineerden. Als gevolg hiervan ontstond de Basiswet. In deze Basiswet krijgt het normaliseringsbeginsel een belangrijke plaats toegewezen. Dit beginsel staat tevens centraal in de Nederlandse Pbw en de Zweedse PTA.

163. Het normaliseringsbeginsel houdt in dat de levensvoorwaarden in de gevangenis zoveel mogelijk in overeenstemming zijn met de levensomstandigheden in onze vrije samenleving. Gedetineerden ondervinden tijdens en na hun detentie veel schade. De hoofddoelstelling van het normaliseringsbeginsel is om deze schade zoveel mogelijk te beperken. We stellen echter twee problemen vast. Ten eerste zijn er in het algemeen grenzen aan het normaliseringsbegrip verbonden, waarvan de veiligheid de belangrijkste is. We merken hier een tweestrijd op: enerzijds willen we normalisering omwille van het psychologisch welzijn (ter beperking van de detentieschade) en anderzijds komen we in confrontatie met de grenzen. Deze grenzen kunnen we niet remediëren, door het specifieke karakter van de gevangnissen zijn deze grenzen onvermijdelijk. Volledige normalisering is dus niet mogelijk, we mogen normalisering enkel als een “streven naar” beschouwen. Ten tweede zijn onze Belgische gevangnissen niet aangepast aan de voorwaarden voor normalisering (voorbereiding op de re-integratie, aangepaste cultuur en infrastructuur en contact met de buitenwereld). Er is (nog) geen normalisering in onze gevangnissen. Ondanks het feit dat normalisering nooit volledig mogelijk is, kunnen we wel proberen onze Belgische gevangnissen meer in overeenstemming te brengen met de normaliseringsvoorwaarden, om iets meer in de richting van normalisering te gaan. Hier blijkt het nut van het rechtsvergelijkend onderzoek. Voor wat betreft de meeste voorwaarden is er een sterke gelijkheid tussen de Nederlandse en de Belgische gevangnissen. De Deense en de Zweedse gevangnissen daarentegen voldoen in grote mate aan deze normaliseringsvoorwaarden. Het is in dit opzicht misschien een goed idee om hun model te volgen en zo meer in de richting van normalisering te neigen.

164. Naast de normalisering bekeken we de immorele legale activiteiten in het licht van dit normaliseringsbeginsel. Met de bovenstaande tegenstrijdige belangen tussen psychologisch welzijn en de grenzen aan normalisering in het achterhoofd achterhaalden we in welke mate gedetineerden recht moeten hebben op immorele legale activiteiten. Hierbij was het noodzakelijk voor elke activiteit de argumenten pro en contra naast elkaar te plaatsen. We wilden met beide argumenten rekening houden en we zochten dus een evenwicht tussen deze argumenten. Wat prostitutie betreft is er nog geen normalisering. Noch in België noch in Nederland is ongestoord bezoek van prostituees mogelijk. Als we hier het psychologisch welzijn plaatsen tegenover de veiligheid, de voorbeeldfunctie van de gevangenis, de gezondheid en de voorkeur voor ongestoord bezoek van partners, vinden we een absoluut verbod te verregaand. Onder de drie aangehaalde voorwaarden moet het toegelaten zijn. We dienen hierbij echter rekening te houden met het praktische bezwaar. We vrezen dat ons voorstel in de praktijk niet haalbaar zal zijn.

165. Momenteel heerst er een alcoholverbod in de gevangenissen. Op enkele uitzonderingen na van dranken met een laag alcoholpercentage kunnen gedetineerden geen alcohol tijdens hun detentie consumeren. Op dit vlak is het gevangenisregime niet genormaliseerd. Alcohol is evenmin toegelaten in de Nederlandse gevangenissen. Hier wogen we de argumenten pro (psychologisch welzijn) af tegen de argumenten contra (veiligheid, negatieve gevolgen, verslavingen) om te besluiten dat een absoluut verbod niet noodzakelijk is. We stellen daarom dagelijks één alcoholconsumptie met een laag alcoholpercentage bij het middagmaal voor. Als ze hier misbruik van maken, kan deze mogelijkheid hen tijdelijk ontzegd worden. Praktisch zien we hier geen bezwaren.

166. Op het vlak van tabaksgebruik is de detentiesituatie vergelijkbaar met de situatie in de vrije samenleving. Op gemeenschappelijke plaatsen mogen gedetineerden niet roken, ze mogen dit enkel in een individuele cel of in de buitenlucht. Deze situatie is identiek in de Nederlandse gevangenissen. In Denemarken en Zweden gaan ze verder in het verbieden van tabak. Een afweging tussen het psychologisch welzijn enerzijds en veiligheid en gezondheid van (mede)gedetineerden anderzijds zorgde voor het volgende resultaat: het behoud van de huidige regeling.

167. Gedetineerden eten in principe allemaal het vaste menu. Daarnaast kunnen ze via het kantinesysteem extra voeding aankopen. Op deze manier hebben ze weinig mogelijkheid te kiezen voor ongezonde voeding. In Nederland hebben sommige gedetineerden naast de kantinelijst de mogelijkheid zelf hun maaltijd te bereiden. We bekeken de argumenten pro naast de argumenten contra. Daaruit bleek het volgende: het huidige kantinesysteem moeten we behouden, maar daarnaast willen we nog een extra mogelijkheid – gebaseerd op het Nederlandse recht – creëren. Gedetineerden moeten de mogelijkheid krijgen één keer per week hun eigen maaltijd te bereiden, waarbij ze de keuze kunnen maken voor ongezonde voeding.

168. Gedetineerden hebben in artikel 47 van de Basiswet reeds een recht te kiezen voor ongezonde voeding. Om ervoor te zorgen dat zij effectief dagelijks één alcoholconsumptie per dag krijgen, mogen roken in hun individuele cel evenals in de buitenlucht en voor ongezonde voeding kunnen kiezen door de wekelijkse eigen bereiding van de maaltijd, verwerven de gedetineerden hier ook best een recht op. Door hiervan een recht in de Basiswet in te schrijven, versterkt de interne rechtspositie van de gedetineerden.

BIBLIOGRAFIE

WETGEVING

INTERNATIONAAL

Verdrag van 4 november 1950 tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, *BS* 19 augustus 1955, *err. BS* 29 juni 1950.

European Prison Rules, goedgekeurd door het Comité van Ministers van de Raad van Europa op 12 februari 1978.

European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, gesloten te Straatsburg op 26 november 1987.

BELGIË

Strafwetboek 8 juni 1867, *BS* 9 juni 1867, *err. BS* 5 oktober 1867.

Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005.

Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS* 15 juni 2006.

Koninklijk besluit van 19 januari 2005 betreffende de bescherming van de werknemers tegen tabaksrook, *BS* 2 maart 2005.

Koninklijk besluit tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titels III en V van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 21 april 2011.

NEDERLAND

Wet van 10 maart 1988, houdende maatregelen ter beperking van het tabaksgebruik, in het bijzonder ter bescherming van de niet-roker.

Wet van 25 juni 1997 tot vaststelling van een Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden en overige verpleegden strafrechtstoepassing en daarmee verband houdende wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht en de Beginselenwet gevangeniswezen (Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden).

Wet van 18 juni 1998 tot vaststelling van een Penitentiaire beginselenwet en daarmee verband houdende intrekking van de Beginselenwet gevangeniswezen met uitzondering van de artikelen 2 tot en met 5 en wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering alsmede enige andere wetten (Penitentiaire beginselenwet).

Wet van 2 november 2000 tot vaststelling van een Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen en daarmee verband houdende wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Wet op de jeugdhulpverlening alsmede enige andere wetten (Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen).

Besluit van 28 december 1989, tot uitvoering van de artikelen 9, 10, 11, eerste lid, en 12 van de Tabakswet.

Besluit van 15 december 2003, houdende uitvoering van artikel 11a, vijfde lid, van de Tabakswet.

ZWEDEN

Prison Treatment Act, 1 januari 2007.

RECHTSPRAAK

EHRM, *X v. BRD*, 1965.

EHRM, *X v. Oostenrijk*, 1966.

EHRM, *Denemarken, Noorwegen, Zweden en Nederland v. Griekenland*, 1969.

EHRM, *De Wilde, Ooms en Versyp v. België*, 1971.

EHRM, *Golder v. VK*, 1971.

EHRM, *Cyprus v. Turkije*, 1976.

EHRM, *Ierland v. VK*, 1978.

EHRM, *Tyrer v. VK*, 1978.

EHRM, *X. v. UK*, 1982.

EHRM, *Frankrijk, Noorwegen, Denemarken, Zweden en Nederland v. Turkije*, 1985.
EHRM, *Soering v. VK*, 1989.
EHRM, *GS en RS v. VK*, 1991.
EHRM, *Tomasi v. Frankrijk*, 1992.
EHRM, *Hokkanen v. Finland*, 1994.
EHRM, *McMichael v. UK*, 1995.
EHRM, *Ribitsch v. Oostenrijk*, 1995.
EHRM, *Aksoy v. Turkije*, 1996.
EHRM, *Selmouny v. Frankrijk*, 1996.
EHRM, *Aydin v. Turkije*, 1997.
EHRM, *ELH en PBH v. VK*, 1997.
EHRM, *Assenov v. Bulgarije*, 1998.
EHRM, *Smith Grady v. UK*, 1999.
EHRM, *Lustig-Prean en Beckett v. UK*, 2000.
EHRM, *Messina v. Italy*, 2000.
EHRM, *Dougoz v. Griekenland*, 2001.
EHRM, *Peers v. Griekenland*, 2001.
EHRM, *Z. v. VK*, 2001.
EHRM, *Kalashnikov v. Rusland*, 2002.
EHRM, *Aliev v. Ukraine*, 2003.
EHRM, *M.C. v. Bulgarije*, 2003.
EHRM, *Poltoratskiy v. Oekraïne*, 2003.
EHRM, *Yankov v. Bulgarije*, 2003.
EHRM, *Ilascu v. Moldavië en Rusland*, 2004.
EHRM, *Hirst v. Verenigd Koninkrijk*, 2005.
EHRM, *Iwanczuk v. Polen*, 2005.
EHRM, *Apacirico Benito v. Spanje*, 2006.
EHRM, *Andrei Georgiev v. Bulgarije*, 2007.
EHRM, *Dickson v. UK*, 2007.
EHRM, *Gorodnitchev v. Rusland*, 2007.
EHRM, *Istratii v. Moldavië*, 2007.
EHRM, *Paladi v. Moldavië*, 2007.

EHRM, *Todorov v. Bulgarie*, 2007.

EHRM, *Florea v. Roumanie*, 2010.

RECHTSLEER

BOEKEN

Internationaal

BIBAL-SERY, D., *Prison et droits de l'homme*, Parijs, Ministère de la justice. Direction de l'administration pénitentiaire, 1995, 175 p.

CLEMMER, D., *The prison community*, New York, Holt, Rinehart en Winston, 1958, 341 p.

GOFFMAN, E., *Asiles: Etudes sur la condition sociale des malades mentaux et autres reclus*, Parijs, Ed. de minuit, 1968, 447 p.

HUDSON, B., *Understanding justice. An introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*, Buckingham, Philadelphia, Open University Press, 1996, 178 p.

MANNHEIM, H., *The dilemma of penal reform*, Londen, Allen & Unwin, 1939, 238 p.

MURDOCH, J., *The treatment of prisoners: European standards*, Straatsburg, Council of Europe Publishing, 2006, 402 p.

SYKES, G., *The society of Captives: a Study of a Maximum Security Prison*, Princeton, Princeton University Press, 2007, 161 p.

VAN ZYL SMIT, D. en SNACKEN, S., *Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights*, Oxford, University Press, 2009, 464 p.

X, *European Prison Rules*, Straatsburg, Council of Europe Publishing, 2006, 132 p.

ZAMBLE, E. en PORPORINO, F.J., *Coping, Behavior and Adaptation in Prison Inmates*, New York, Springer, 1988, 204 p.

België

ANCEL, M., *La défense sociale nouvelle, un mouvement de politique criminelle humaniste*, Parijs, Cujas, 1954, 132 p.

- BLANPAIN, R., *Passief roken. De zachte moordenaar. Rookvrij werken, reizen, tafelen en spelen*, Leuven, Van Halewyck, 2003, 159 p.
- BEYENS, K., *Straffen als sociale praktijk, een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel, VUBPress, 2000, 526 p.
- CHARLIER, P., MARY, PH. en NEVE, M. (eds.), *Le guide du prisonnier*, Brussel, Editions Labor, 2002, 333 p.
- CRISTIAENSEN, S., *Destabilisatie en beheersing. De "défense sociale"-doctrine van A. Prins in het licht van zijn mens- en maatschappijvisie*, Leuven, K.U.Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid (Licentiaatsverhandeling Criminologie), 1985, 177 p.
- DE NAUW, A., *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2010, 353 p.
- DE RUYVER, B., *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische Ministers van Justitie E. Vandevelde, P. Vermeylen en A. Vranckx*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 346 p.
- DE WIT, J., *De gevangnissen*, Leuven, Davidsfonds, 1994, 135 p.
- DUPONT, L. en VERSTRAETEN, R., *Handboek Belgisch strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, 913 p.
- DUPONT, L. (eds.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, 293 p.
- KELLENS, G., *Punir. Pénologie et droit des sanctions pénales*, Luik, Editions juridiques de l'Université de Liège, 2000, 488 p.
- MAES, E., *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 1201 p.
- MEYVIS, W. (eds.), *Als je ouders in de gevangenis zit... over de relatie van kinderen met hun gedetineerde ouder. De situatie in België*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996, 71 p.
- SMAERS, G., *Gedetineerden en mensenrechten. De toepassing van het E.V.R.M. in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van veroordeelde gedetineerden in België*, doctoraatsthesis Rechten K.U.Leuven, 1994, 526 p.
- SMAERS, G., *Gedetineerden en mensenrechten*, Tilburg, Maklu, 1994, 348 p.
- SNACKEN, S., *De korte gevangenisstraf: een onderzoek naar toepassing en effectiviteit (Interuniversitaire Reeks Criminologie en Strafwetenschappen, nr. 13)*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1986, 342 p.

SNACKEN, S., *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*, Brussel, Larcier, 2011, 249 p.

VAN DEN BERGE, Y., *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden*, Tweede herwerkte editie, Gent, Larcier, 2006, 314 p.

VAN DEN WYNGAERT, C., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2011, 536 p.

VERBRUGGEN, F. en VERSTRAETEN, R., *Strafrecht en strafprocesrecht voor bachelors*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2012, 514 p.

Nederland

DE JONGE, G. en CREMERS, H., *Bajesboek: handboek voor gedetineerden*, Breda, Papieren Tijger, 2008, 495 p.

KELK, C., *Nederlands detentierecht*, Deventer, Kluwer, 2008, 414 p.

KELK, C., *Recht voor gedetineerden: een onderzoek naar de beginselen van het detentierecht*, Alphen aan den Rijn, Samsom Uitgeverij, 1978, 456 p.

MOERINGS, M., BOONE, M. en FRANKEN, A.A., *Meningen van gedetineerden – vijftig jaar later*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2008, 130 p.

NELISSEN, P., *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenis personeel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*, Maastricht, Universiteit Maastricht, 2000, 384 p.

VAN EIJK, R., *Menselijke waardigheid tijdens detentie. Een onderzoek naar de taak van de justitiepastoor*, Oisterwijk, Wolf Legal Publishers, 2013, 367 p.

VOS, M. J., *Penitentiaire Beginselenwet*, Deventer, Kluwer, 1999, 251 p.

BIJDRAGEN IN BOEKEN

Internationaal

GIBBS, J., “Disruption and distress: Going from the Street to Jail” in N. PARISI (eds.), *Coping with imprisonment*, Londen, Sage Publications, 1982, 29 – 44.

- GOFFMAN, E., “On the characteristics of total institutions” in D. CRESSEY (eds.), *The prison: studies in institutional organization and change*, New York, Holt, Rinehart en Winston, Inc., 1961, 15 – 67.
- HANEY, C., “The contextual revolution in psychology and the question of prison effects” in A. LIEBLING en S. MARUNA, *The effects of imprisonment*, Devon, Willan Publishing, 2005, 66 – 93.
- MALCOLM, D. en MORGAN, R., “The CPT: An introduction” in R. MORGAN en D. MALCOLM, *Protecting prisoners: The standards of the European Committee for the Prevention of Torture in Context*, New York, Oxford University Press, 1999, 3 – 29.
- MURRAY, J., “The effects of imprisonment on families and children of prisoners” in A. LIEBLING en S. MARUNA, *The effects of imprisonment*, Cullompton, Willan, 2005, 442 – 462.
- NEALE, K., “The imprisoned citizen in Europe” in J. MUNCIE en R. SPARKS, *Imprisonment: European perspectives*, Londen, Harvester Wheatsheaf, 1991, 185 – 261.
- SNACKEN, S., “Forms of violence and regimes in prison : report of research in Belgian prisons” in A. LIEBLING en S. MARUNA, *The effects of imprisonment*, Devon, Willan Publishing, 2005, 306 – 339.
- SWANSON, J., “Mental disorder, substance abuse and community violence : an epidemiological approach” in J. MONAHAN en H. STEADMAN (eds.), *Violence and mental disorder: developments in risk assessment*, Chicago, University of Chicago Press, 1994, 75 – 80.

België

- BOUVERNE- DE BIE, M., “Het socio-cultureel profiel van de gedetineerde populatie” in J. DETIENNE, I. ETIENNE, en M. PIERAERTS (eds.), *Participation de la société dans les prisons*, Brussel, Commission Royale des Patronages, 1997, 34 – 46.
- CLAEYS, A., ROOSE, R. en BOUVERNE-DE BIE, M., “Detentiebegeleiding : een hefboom tot sociale re-integratie?” in J. GOETHALS en M. BOUVERNE-DE BIE (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidsstelling: wetgeving, predictie, begeleiding*, Gent, Academia Press, 2000, 179 – 204.

- DE JAEGHER, K., “Kinderen van gedetineerden” in J. DETIENNE, I. ETIENNE, en M. PIERAERTS (eds.), *Participation de la société dans les prisons*, Brussel, Commission Royale des Patronages, 1997, 187 – 204.
- DE VALCK, S., “De detentiebegeleiding” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, 227 – 243.
- DUPONT, L., “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden: krachtlijnen en basisbeginselen” in L. CALLENS, B. DE TEMMERMAN en L. DUPONT (eds.), *Recht in beweging – 12de VRG Alumnidag*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2005, 133 – 150.
- DUPONT, L., “Jules Lejeune et la défense sociale” in F. TULKENS (eds.), *Généalogie de la défense sociale en Belgique (1880 – 1914)*, Brussel, Story- Scientia, 1988, 77 – 86.
- KELK, C., “De resociabele mens” in L. DUPONT en F. HUTSEBAUT (eds.), *Herstelrecht tussen toekomst en verleden, Liber amicorum Tony Peters*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2001, 333 – 348.
- MAES, E., “Beknopte schets van de historische evolutie van de wettelijke onderbouw van het penitentiair regime (1830 – 2005)” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, 487 – 504.
- MAES, E., “Het actuele penitentiaire beleid in confrontatie met zijn verleden” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 47 – 73.
- MARCHETTI, A.M., “Pauvreté et trajectoire carcerale” in C. FAUGERON, A. CHAUVENET en PH. COMBESSIE, *Approches de la prison*, Parijs/Brussel, de Boeck & Larcier, 1996, 177 – 194.
- MARY, PH., “De la cellule à l’atelier. Prins et la naissance du traitement des détenus en Belgique” in P. VAN DER VORST en PH. MARY (eds.), *Cent ans de Criminologie à l’U.L.B. Adolphe Prins, L’Union Internationale de Droit Pénal, Le cercle universitaire pour les études criminologiques*, Brussel, Ecole des Sciences Criminologiques L. Cornil U.L.B., Bruylant, 1990, 161 – 184.
- MEURISSE, H. en VAN DRIESSCHE, K., “De basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden” in ORDE VAN DE ADVOCATEN VAN KORTRIJK, *Recente ontwikkelingen in het strafrecht*, Gent, Larcier, 2008, 199 – 218.
- NEYS, A. en VERSCHUEREN, G., “Het dagelijks leven in de gevangenis” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, 125 – 175.

- NEYS, A. en PETERS, T., “De geschiedenis van het gevangeniswezen” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, 1 – 51.
- NEYS, A. en PETERS, T., “De gevangenisstraf bekeken in een herstelrechtelijke perspectief” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, 391 – 424.
- NEYS, A., “Gevangenisstraf als doorleefde realiteit” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitair Pers, 1994, 177 – 209.
- NEYS, A., “Pastorale en levensbeschouwelijke begeleiding” in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (eds.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitaire Pers, 1994, 297 – 326.
- ROBERT, L., “Poreuze muren. Normalisering van de gevangenis in de vloeibare moderniteit” in T. DAEMS en L. ROBERT (eds.), *Zygmunt Bauman, De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, 115 – 130.
- SMAERS, G., “De basiswet in het licht van de internationale mensenrechten” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, 521 – 539.
- SNACKEN, S., “Belgium” in D. VAN ZYL SMIT en F. DUNKEL (eds.), *Imprisonment Today and Tomorrow: International Perspectives on Prisoners’ Rights and Prison Conditions*, Den Haag, Kluwer Law International, 2001, 32 – 81.
- SNACKEN, S., “Normalisation dans les prisons: concept et défis. L’exemple de l’Avant-projet de loi pénitentiaire belge” in O. DE SCHUTTER en D. KAMINSKI, *L’institution du droit pénitentiaire, enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus*, Brussel, Bruylant, 2002, 133 – 152.
- SNACKEN, S. en VAN ZYL SMIT, D., “Rechten van gedetineerden benaderd vanuit recente Europese ontwikkelingen” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 241 – 271.
- TODTS, S., “Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangnissen” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 145 – 159.
- TUBEX, H., “Zorgen voor gedetineerden” in LIBER AMICORUM LIEVEN DUPONT, *Strafrecht als roeping*, Leuven, Universitaire Pers, 2005, 569 – 583.
- VAN POECKE, J., “Binnen de gevangensmuren” in T. DAEMS en P. PLETINCX (eds.), *Achter de tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 193 – 203.

Nederland

BOEIJ, C.M., “Activiteiten” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, 559 – 582.

BOONE, M., “Differentiatie en selectie onder de Penitentiaire Beginselenwet” in M. BOONE en G. DE JONGE, *De Penitentiaire Beginselenwet in werking*, Deventer, Gouda Quint, 2001, 1 – 33.

BOONE, M., “Reclassering” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, 333 – 352.

DE GROOT, M.F.M., “Vrijheidsbeneming en wetgeving” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, 113 – 157.

DE JONGE, G., “Arbeid” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, 583 – 612.

DE LANGE, J. en MEVIS, P.A.M., “De gedetineerde als rechtssubject; algemene aspecten van de rechtspositie van gedetineerden” in E. MULLER en P. VEGTER, *Detentie: Gevangen in Nederland*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009, 373 – 420.

Zweden

LINDSTRÖM, P. en LEIJONRAM, E., “The Swedish prison system” in P. LINDSTRÖM en E. LEIJONRAM, *Prison policy and prisoners’ rights*, Stavern, Wolf legal publishers, 559 – 570.

TIJDSCHRIFTEN

Internationaal

BLAAUW, E., KERKHOF, A. en VERMUNT, R., “Psychopathology in police custody”, *International Journal Law and Psychiatry* 1998, 73 – 87.

BROOK, D. (eds.), “Environmental stressors, low well-being, smoking and alcohol use among South African adolescents”, *Social Science & Medicine* 2011, 1447 – 1453.

- ERTAN YÖRÜK, C. en YÖRÜK, B., “The impact of drinking on psychological well-being : evidence from minimum drinking age laws in the United State”, *Sociale Science & Medicine* 2012, 1844 – 1854.
- FEEST, J., “Imprisonment and prisoners’ work. Normalization of less eligibility?”, *Punishment and society* 1999, 99 – 107.
- KAWACHI, I., “More evidence on the risks of passive smoking”, *British Medical Journal* 2005, 277 – 287.
- KNOTT, V. (eds.), “Transdermal nicotine: single dose effects on mood, eeg, performance, and event-related potentials”, *Sciverse Sciencedirect Journals* 1999, 253 – 261.
- LEVIN, R., “Sexual activity, health and well-being – the beneficial roles of coitus and maturbation”, *Sexual and Relationship Therapy* 2007, 135 – 148.
- MELOSSI, D., “An introduction: Fifty years later, Punishment and Social Structure in comparative analysis”, *Contemporary Crises: law, crime and social policy* 1989, 311 – 326.
- RUSSELL, M.A. (eds.), “The classification of smoking by factorial structure of motives”, *Journal of the Royal Statistical Society* 1974, 313 – 346.
- SAVIN-WILLIAMS, R. en VRANGALOVA, Z., “Adolescent sexuality and positive well-being: a group-norms approach”, *Journal of youth and adolescence* 2011, 931 – 945.
- SCHNEIDER, M. (eds.), “Estimating the burden of disease attributable to alcohol use in South Africa in 2000”, *South African Medical Journal* 2007, 664 – 672.
- SITAS, F. (eds.), “Tobacco attributable deaths in South Africa”, *Tobacco Control* 2004, 396 – 399.
- WALD, N., “Tobacco industry denies risk of passive smoking”, *British Medical Journal* 1989, 299 – 331.

België

- BOONE, R., “Drie dagen in Beveren”, *Juristenkrant* 2014, afl. 285, 8.
- DAEMS, T., “Gekooïd recht voor de gekooide mens. Stand van zaken basiswet gevangeniswezen en rechtspositie gedetineerden”, *T.Strafr.* 2011, afl. 5, 337 – 345.
- DAEMS, T., “Wikken en wegen in de strafuitvoering”, *Proces* 2006, 21 – 28.
- DUPREEL, J., “Hedendaagse penitentiaire methodes”, *Bulletin van het Bestuur strafinrichtingen* 1956, 251 – 264.

GENONCEAUX, D., “De moderne methoden van de sociale wederaanpassing der delinquenten”, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen* 1960, 237 - 239.

POLFLIET, K., “Mi casa es su casa. Over heilige huisjes in gevangenissen. De Vlaamse Gemeenschap als (stille) venoot of lijdzaam object bij de totstandkoming van een gevangenisbeleid”, *De orde van de dag* 2009, nr. 48, 53 – 60.

SNACKEN, S., “A liberal is a conservative who’s been arrested (John Grisham, The Brethren)”, *De orde van de dag* 2009, nr. 48, 27 – 32.

SOTTIAUX, S., “Recente ontwikkelingen in de Europese rechtspraak inzake seksuele betrekkingen: een gemiste kans?”, *TBP* 2001, 375 – 383.

TOURNEL, H., “Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding ter bevordering van de sociale (re-)integratie in zeven Vlaamse gevangenissen”, *Fatik* 2009, nr. 122, 10 – 18.

VANDROMME, S., “Strafrechter breekt lans voor wettelijke regeling exploitatie van prostitutie”, *Juristenkrant* 2003, afl. 72, 6 – 7.

VERSCHUEREN, G., “Ik ben blij dat ik altijd naïef ben gebleven”, *De standaard* 19 en 20 oktober 2013, 19.

Denemarken en Zweden

HORNUM, F., “Corrections in two social welfare democracies: Denmark and Sweden”, *Prison journal* 1988, 63 – 82.

MINISTRY OF JUSTICE: DEPARTMENT OF PRISONS AND PROBATION, “A programme of principles for prison and probation work in Denmark”, *Kriminalforsorgen* 2008, 1 – 24.

OKKELS, B.A., “Open prisons – will they last?”, *Faculty at the Danish Institute for Study Abroad, Paper presented at the 53rd research seminar for Scandinavian research council for Criminology* 2011, 1 – 11.

PRATT, J. en ERIKSSON, A., “‘Mr Larson is walking out again.’ The origins and development of Scandinavian prison systems”, *Australian & New Zealand of Criminology* 2011, 7 – 23.

PRATT, J., “Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess, part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism”, *British journal of criminology* 2008, 119 – 137.

SWEDISH PRISON AND PROBATION SERVICE, “The prison treatment act”, *Kriminalvården* 2007, 1 – 16.

ONLINEBRONNEN

www.cadlimburg.be/preventie-justitie-gevangenissen.

www.commissievantoezicht.nl/dossiers/contact_buitenwereld/contact_buitenwereld_gedetineerden/bezoek/.

www.dekamer.be/FLWB/PDF/51/0231/51K0231001.pdf.

www.dji.nl/contact/Bezoek/index.aspx.

www.druglijn.be/drugs-abc/alcohol/effecten.aspx.

www.geweldloosactief.nl/webmagazine/web3051b.html.

www.gva.be/nieuws/binnenland/aid1344853/er-komt-geen-algemeen-rookverbod-in-gevangenissen.aspx.

www.hbvl.be/nieuws/binnenland/aid1344853/er-komt-geen-algemeen-rookverbod-in-gevangenissen.aspx.

www.ias.org.uk/What-we-do/Publication-archive/The-Globe/Issue-4-2002/Proportion-of-crimes-associated-with-alcohol-and-other-drugs-in-Canada.aspx.

www.jellinek.nl/vraag-antwoord/alcohol-drugs/alcohol/alcohol-beleid/wat-zijn-de-positieve-gevolgen-van-alcoholgebruik.

<http://metro.co.uk/2012/03/14/junk-food-and-margarine-among-trans-fats-laden-food-that-makes-us-angry-351857/>.

www.naturalnews.com/039655_processed_food_irritability_research.html#.

www.peele.net/psychosocial-benefits-of-moderate-alcohol-consumption/.

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/straffen-en-maatregelen/vraag-en-antwoord/welke-rechten-heeft-een-gedetineerde.html.

www.rookvrij.be/werkplek/2005_01_19_KB_werkplek_RV.pdf.

www.theguardian.com/lifeandstyle/wordofmouth/2013/apr/24/can-food-make-you-angry.

www.trimbos.nl/onderwerpen/alcohol-en-drugs/tabak/tabak-algemeen/effecten.

www.vad.be/sectoren/justitie/een-beleid-opzetten.aspx.

www.vandaag.be/binnenland/119123_geen-algemeen-rookverbod-in-gevangenissen.html.

www.volkskrant.nl/vk/nl/2664/Nieuws/article/detail/1864032/2011/03/23/Rokende-criminelen-niet-met-niet-rokers-in-cel.dhtml.

www.westlondonfreeschool.co.uk/userfiles/file/Does%20junk%20food%20make%20you%20angry%20schoolnewz.pdf.

BIJLAGEN

De personeelsleden vulden deze vragenlijsten zelf in. Hieronder staat een letterlijke weergave van hun antwoorden.

BIJLAGE 1

Deze masterproef handelt over activiteiten *“die in de maatschappij vaak als immoreel of onwenselijk worden beschouwd, maar niet bij wet verboden zijn”* van gedetineerden in het licht van het normaliseringsbeginsel. Om hier een beter zicht op te krijgen, stel ik graag de volgende vragen.

1) Welke functie heeft u in de inrichting?

Attaché psycholoog PSD (expertise en adviesverlening. Geen zorgprioriteit. Zorg en begeleidingsvragen worden doorverwezen naar mensen van de zorgequipe.)

2) Is er plaats voor seksualiteit tijdens de detentie?

De vraag is me niet geheel duidelijk. Personen die kunnen aantonen gedurende een langere periode (6 maanden) een stabiele (exclusieve) partnerrelatie te hebben, komen in aanmerking om (maandelijks 2u) ongestoord bezoek met hun partner te genieten, waarbij dan ook vanzelfsprekend ruimte is voor seksueel contact. Personen zonder ongestoord bezoek beleven hun seksualiteit veelal door middel van masturbatie, al dan niet met behulp van regulier pornografisch materiaal op TV of blaadjes. De ongeschreven regel is dat personen die masturberen dit doen op een manier die geen aanstoot geeft bij hun omgeving. Hetzij op het toilet, hetzij onder de lakens... Gebeurt dit niet dan kan een melding voor storend gedrag opgemaakt worden. Verder is seksualiteit vaak een belangrijk gespreksonderwerp dat vanuit onze dienst besproken dient te worden in het kader van het in kaart brengen van risicofactoren mbt herval in nieuwe (seksuele) delicten.

3) Is er een verschil tussen gedetineerden met en zonder partner op het vlak van seksualiteit?

Zie boven.

4) Hebben gedetineerden de keuze om bezoek van prostituees te ontvangen?

Neen, toch geen ongestoord bezoek. Regulier bezoek van een persoon die prostituee is vormt geen bezwaar.

5) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Bij mijn weten zou het strikt genomen niet strafbaar zijn. Het zou een verlichting kunnen bieden voor de seksuele frustratie die sommige mannen mogelijk tijdens detentie ervaren.

6) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Op moreel vlak heeft een overheidsinstelling een voorbeeldfunctie waarbinnen prostitutie niet kan worden aangemoedigd omwille van de verbanden met uitbuiting, trafficking,... Op vlak van veiligheid is het belangrijk dat de personen met wie gevangenen ongestoord (dus zonder toezicht) samen kunnen zijn, zo veel als mogelijk gekend en betrouwbaar geacht worden door de gevangenisdiensten. Dergelijke screening van prostituees op vraag van mannen lijkt praktisch dan ook niet haalbaar. Op vlak van veiligheid voor de prostituee. Zonder de historie van haar klant te kennen, kan zij zich onvoldoende een beeld vormen van eventuele risico's die een ongestoord bezoek met zich mee kan brengen.

7) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

In een context waarbij een grote concentratie mannen met anti-sociale kenmerken verzameld zit lijkt het toelaten van ongestoord bezoek met een prostituee niet aangewezen. Het versterkt het beeld van een vrouw als lustobject en het idee dat men met geld alles kan kopen en past in dat opzicht in de rij van dysfunctionele gedachten die binnen het anti-sociale circuit heersen. Vanuit moreel opzicht lijkt dit dan ook niet aangewezen. Dit verschilt mijns inziens met de verhalen rond "sekswerkers" waarvan soms in psychiatrische milieus sprake is. Cruciaal verschil hierin is de afwezigheid van antisociale opvattingen. Vaak is er in dergelijke situatie een heel andere dynamiek die maakt dat een prostituee wel een meerwaarde kan betekenen op het vlak van seksualiteit.

8) Hebben gedetineerden de keuze om alcohol te consumeren?

Neen. Occasioneel kan men tafelbier drinken, met een minimale hoeveelheid alcohol.

9) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Alcohol is in vrijheid alomtegenwoordig. Het zou een inkijk geven op de manier waarop men in realiteit met alcohol omgaat.

10) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

De negatieve invloed van alcohol op het functioneren en de gedragscontrole vormt met veiligheid het centrale punt. Problemen met middelengebruik is een belangrijk element met betrekking tot risicohantering en is dan ook niet te verantwoorden in een context waar er sprake is van een hoge mate van beveiliging. Het toelaten onder specifieke voorwaarden (vb geen voorgeschiedenis van alcoholmisbruik) zou leiden tot een situatie waarin er een grote ongelijkheid ontstaat tussen de verschillende gedetineerden. Ook dit zou kunnen leiden tot grote frustraties met veiligheidsrisico's als gevolg.

11) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Neen, niet binnen een hoog beveiligde context.

12) Hebben gedetineerden de keuze om te roken?

ja

13) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Roken is in vrijheid alom tegenwoordig en veel mensen zijn er aan verslaafd. In tegenstelling tot alcohol is er geen uitgesproken drempelverlagend effect van het roken van tabak op het functioneren en de gedragscontrole van de man.

14) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Het is ongezond en kan bovendien aanleiding geven tot specifieke risicosituaties (brandende sigaret in bed...)

15) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Ja, mits concrete afspraken over waar er gerookt kan worden, zodat de veiligheidsrisico's geminimaliseerd worden en er geen overlast is voor gevangenen die niet roken maar samen opgesloten zijn.

16) Hebben gedetineerden de keuze om ongezonde voeding te eten?

Ja

17) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Ongezonde voeding is alom tegenwoordig buiten. Het heeft geen rechtstreekse invloed op de veiligheid binnen een hoog beveiligde context.

18) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Het is ongezond.

19) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Ja.

20) Vindt u dat gedetineerden een *recht* moeten hebben op bezoek van prostituees, alcohol, roken en/of ongezonde voeding?

In principe wel. Gelet op de specifieke context van hoge beveiliging lijkt dit recht echter ondergeschikt aan de noodzaak met betrekking tot veiligheid en bescherming. Zowel van personeel, medegevangenen, externe bezoekers als de persoon zelf.

BIJLAGE 2

Deze masterproef handelt over activiteiten *“die in de maatschappij vaak als immoreel of onwenselijk worden beschouwd, maar niet bij wet verboden zijn”* van gedetineerden in het licht van het normaliseringsbeginsel. Om hier een beter zicht op te krijgen, stel ik graag de volgende vragen.

1) Welke functie heeft u in de inrichting?

Psycholoog.

2) Is er plaats voor seksualiteit tijdens de detentie?

Ja. Door middel van ongestoord bezoek welke gedetineerde kunnen aanvragen met hun partner (zowel externe als interne partner). Seksuele betrekkingen tussen gedetineerde onderling. Mogelijkheid tot aankopen pornografisch materiaal (tijdschriften, films), alsook voorbehoedsmiddelen. Er worden ook activiteiten georganiseerd om de band met partner te onderhouden/versterken, bijv. valentijnsdiner.

3) Is er een verschil tussen gedetineerden met en zonder partner op het vlak van seksualiteit?

Ja. Indien ze geen partner hebben kunnen ze geen ongestoord bezoek aanvragen.

4) Hebben gedetineerden de keuze om bezoek van prostituees te ontvangen?

Nee. Ongestoord bezoek is enkel voor deze met een 'duurzame' relatie. Gewoon op bezoek laten komen kan wel mits bezoektoelating.

5) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Op zich stopt seksualiteit niet door opgesloten te zitten. Gevangenisstraf is vrijheidsberoving, maar niet meer, de andere rechten blijven bestaan. Voor diegene die geen relatie hebben is het begrijpelijk dat ze zich zouden wenden tot een prostituee als dit een mogelijkheid is. In sommige gevallen kan dit mogelijk bevorderlijk zijn voor mannen en leefklimaat.

6) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Organisatorisch is dit moeilijk haalbaar daar de ruimtes voor ongestoord bezoek beperkt zijn. Daarnaast gaat de voorkeur om deze ogenblikken aan te laten wenden door personen in een relatie. Een detentie op zich heeft een grote impact op een relatie, ongestoord bezoek is in dat opzicht ook bevorderlijk voor de relatie. Soms is er een link tussen prostitutie en crimineel milieu, alsook met drugs. We zouden het niet toelaten om te voorkomen dat malafide praktijken in de gevangenis komen (bijv. een veroordeelde pooier kan zijn praktijken enigszins verder zetten). Als er kosten aan verbonden zijn, worden vele gedetineerden uitgesloten.

7) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Principieel vinden we dat ze er recht op moeten hebben. Bijvoorbeeld in samenwerking met een escort bureau dat zich aan strikte regels houdt bijv. geen drugs, geen crimineel verleden, aandacht hygiëne en veiligheid. Maar gezien de context is dit moeilijk te verwezenlijken en zijn er heel wat risico's aan verbonden zoals risico voor de prostitué (geweld, soa's,...), alsook risico voor man, het binnenbrengen van malafide praktijken (zoals drugs, geweld,...). Om discriminatie te voorkomen, daar dit anders misschien wel zou gebeuren aan de hand van de feiten die ze gepleegd hebben (bijv. seksuele plegers, partnergeweld,...)

8) Hebben gedetineerden de keuze om alcohol te consumeren?

Elke zondag krijgen ze een blikje bier met maar 1,5 promille alcohol in. Meer vorm van tafelbier. Andere alcoholische dranken zijn verboden. Het gebeurt dat ze zelf iets brouwen, maar dit is niet toegelaten.

9) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

De enigste reden dat we kunnen bedenken dat het buiten de gevangenis ook toegelaten is.

10) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Het toelaten van alcohol brengt vermoedelijk problemen met zich mee. Alcohol werkt ontremmend. Gezien de specifieke situatie waar gedetineerden zich bevinden (reeds vele frustraties, beperkte vrijheden,...) maakt de kans groter op geweld en agressie. Leefklimaat zal bemoeilijkt worden. Veiligheid naar personeel en andere gedetineerden. Wat met de verslaafden?

11) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Nee.

12) Hebben gedetineerden de keuze om te roken?

Ja.

13) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Keuzevrijheid. Organisatorisch is het haalbaar. Roken op zich heeft geen negatief effect op gedrag. De onthouding soms wel, daar het stressreducerend werkt voor sommige.

14) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Passief meeroken van gedetineerden. Schadelijk product voor rokers, gezondheidsrisico's. Brandgevaar.

15) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Het is toegelaten, zelf niet echt op de hoogte van voorwaarden. Op de psychiatrische crisis afdeling wordt dit wel ingeperkt en met de nodige afspraken.

16) Hebben gedetineerden de keuze om ongezonde voeding te eten?

Ja. Ze kunnen via kantenlijst ongezond eten bestellen. Desserts die ze dagelijks ontvangen zijn ook niet altijd even gezond.

17) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Eigen risico. Zoals bij roken, organisatorisch haalbaar, geen negatief risico op gedrag en dus ook niet naar veiligheid. Ook buiten toegankelijk.

18) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Gezondheidsrisico's.

19) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Ja, keuze via kantine lijst.

20) Vindt u dat gedetineerden een *recht* moeten hebben op bezoek van prostituees, alcohol, roken en/of ongezonde voeding?

In principe moeten gedetineerden toegang hebben tot de zaken die ook buiten ter beschikking staan. Maar de veiligheid moet gegarandeerd blijven en dit sluit alcohol en prostitutie ietwat uit.

BIJLAGE 3

Deze masterproef handelt over activiteiten *“die in de maatschappij vaak als immoreel of onwenselijk worden beschouwd, maar niet bij wet verboden zijn”* van gedetineerden in het licht van het normaliseringsbeginsel. Om hier een beter zicht op te krijgen, stel ik graag de volgende vragen.

1) Welke functie heeft u in de inrichting?

Dienstdoende Penitentiaire Assistent.

2) Is er plaats voor seksualiteit tijdens de detentie?

Gedetineerden kunnen 1x per maand ongestoord bezoek krijgen van hun partner. Voor iemand zonder vaste partner is er geen mogelijkheid. Enkele malen per week is er porno op tv. Men heeft ook de mogelijkheid om sexblaadjes aan te kopen.

3) Is er een verschil tussen gedetineerden met en zonder partner op het vlak van seksualiteit?

Ja, een groot verschil. Met partner kan sexuele gemeenschap hebben, zonder is dit niet mogelijk. Uiteraard ontstaan er ook af en toe relaties onder mannelijke gedetineerden.

4) Hebben gedetineerden de keuze om bezoek van prostituees te ontvangen?

Neen, dit is niet mogelijk.

5) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Ja, sexuele frustraties uit te sluiten.

6) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Ja, er zijn meerdere gedetineerden die uit het pooiersmilieu komen, ook zijn er meerdere gedetineerden die zitten voor mensenhandel, vrouwenhandel. Met alle respect voor prostituees, maar dit komt dicht in de buurt van het pooiersmilieu en vrouwenhandel. Er zal misbruik ontstaan.

7) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Neen, dit zou niet toegelaten mogen worden. Prostitutie hangt te dichtbij bij het criminele milieu.

8) Hebben gedetineerden de keuze om alcohol te consumeren?

Neen, alcohol is verboden in de inrichting

9) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Neen.

10) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Alcoholmisbruik, de verslavingsproblematiek in de gevangenis, agressie door alcohol.

11) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Neen.

12) Hebben gedetineerden de keuze om te roken?

Ja.

13) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Twijfel, nicotine is het zelfde als alcohol en als alle andere drugs. Uiteraard zijn nicotine en alcohol zo ingeburgerd is onze maatschappij zodat dit als normaal wordt gezien. Persoonlijk ben ik tegen iedere drug, en zou alle verslavingsmiddelen willen weren uit de inrichting.

14) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Net zoals vraag 13. Het is een drug.

15) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Idem vraag 13.

16) Hebben gedetineerden de keuze om ongezonde voeding te eten?

Ze hebben de keuze om ongezond eten te bestellen via de kantine lijst. Het aangeboden voedsel vanuit de keuken is gezond.

17) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Neen, gezonde voeding is de start van gezonde levenswijze.

18) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Idem antwoord 17.

19) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

20) Vindt u dat gedetineerden een *recht* moeten hebben op bezoek van prostituees, alcohol, roken en/of ongezonde voeding?

Neen. Gedetineerden zouden beter aan een gezonde levensstijl werken. Een gezonde levensstijl verbetert je zelfvertrouwen, zodat u steviger in het leven staat. Gebruik maken van alcohol, sigaretten en prostituees brengt geen meerwaarde aan het leven van gedetineerden, enkel je zelfvertrouwen wordt zwaar ondermijnd. Er zou meer tijd geïnvesteerd worden in de geestelijke gezondheid van gedetineerden. Meditatie, mindfulness, etc. Uiteraard is dit de mening van een ddPA die een gezonde levensstijl zeer belangrijk vindt.

BIJLAGE 4

Deze masterproef handelt over activiteiten *“die in de maatschappij vaak als immoreel of onwenselijk worden beschouwd, maar niet bij wet verboden zijn”* van gedetineerden in het licht van het normaliseringsbeginsel. Om hier een beter zicht op te krijgen, stel ik graag de volgende vragen.

1) Welke functie heeft u in de inrichting?

Algemeen Directeur.

2) Is er plaats voor seksualiteit tijdens de detentie?

Ja, o.m. via het in 2000 ingevoerde systeem van ongestoord bezoek voor de vaste partner van de gedetineerde. Tijdschriften in de erotische sfeer die in de samenleving boven de toonbank verkocht worden, kunnen ook besteld worden door gedetineerden.

3) Is er een verschil tussen gedetineerden met en zonder partner op het vlak van seksualiteit?

Ja, gedetineerden zonder vaste partner (relatie van 6 maanden moet aangetoond worden) kunnen geen gebruik maken van het systeem van ongestoord bezoek.

4) Hebben gedetineerden de keuze om bezoek van prostituees te ontvangen?

Neen.

5) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Ontlading van seksuele frustraties kan een positief effect hebben op het leefklimaat tijdens een langdurige detentie.

6) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Risico op het binnen halen van het criminele milieu met allerhande ongewenste effecten als gevolg: afpersing, mensenhandel, drugshandel enz... Problematiek van seksuele delinquenten?

7) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Principieel zou het moeten toegelaten worden voor een te selecteren groep van gedetineerden. Anderzijds is de hiervoor nodige sluitende controle en beheersbaarheid van een systeem van bezoek door prostituees niet realiseerbaar.

8) Hebben gedetineerden de keuze om alcohol te consumeren?

Neen, enkel tafelbier met een erg gering gehalte aan alcohol.

9) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Neen.

10) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Vele gedetineerden kampen met een verslavingsproblematiek. Alcohol ter beschikking stellen in een detentieomgeving zal onvermijdelijk leiden tot misbruik en overlast in het voor hen gedwongen leefklimaat. De ontremmende werking van

alcohol zal de interactie tussen gedetineerden onderling en tussen gedetineerden en personeel nog complexer en moeilijker hanteerbaar maken.

11) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Neen.

12) Hebben gedetineerden de keuze om te roken?

Ja. Het is toegelaten in hun verblijfsruimte en op de wandeling in open lucht.

13) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Zoals in de vrije samenleving is het een keuze van de persoon waarbij hij/zij moet rekening houden met de wettelijke beperkingen (o.a. niet op openbare plaatsen = gangen, burelen, ontspanningsruimten in onze gebouwen). Roken werkt duidelijk voor een aantal opgesloten personen ontstressend en vormt niet onmiddellijk een veiligheidsrisico.

14) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Neen. Wij hebben hierin wel een preventieve opdracht, via campagnes wordt er gewezen op de gezondheidsrisico's.

15) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Ja, indien de gedetineerde zich houdt aan de hierbij geldende regelgeving: enkel in de verblijfsruimte en in open lucht.

16) Hebben gedetineerden de keuze om ongezonde voeding te eten?

Als organisatie is het onze plicht om dagelijks evenwichtige en gezonde voeding aan te bieden. Via ons kantinesysteem kunnen gedetineerden zogenaamd 'ongezonde voeding' aankopen.

17) Kan u me redenen geven waarom we het zouden toelaten?

Behoort net zoals al dan niet roken tot de vrije keuze van de persoon en heeft geen repercussies op de veiligheid in onze organisatie.

18) Kan u me redenen geven waarom we het niet zouden toelaten?

Neen. Wel geldt hier ook weer dat wij via preventieve campagnes moeten wijzen op de gezondheidsrisico's van excessieve consumptie van ongezonde voeding.

19) Vindt u dat het toegelaten moet zijn en onder welke voorwaarden?

Ja. Aanbod via het interne kantinesysteem.

20) Vindt u dat gedetineerden een *recht* moeten hebben op bezoek van prostituees, alcohol, roken en/of ongezonde voeding?

Vrijheidsberoving is in essentie de beperking van de vrijheid van komen en gaan. Recht op alcohol en prostituees kan evenwel niet georganiseerd worden onder de voor een gevangenisomgeving onontbeerlijke veilige voorwaarden.

